

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Pirmsskolas un sākumskolas skolotājs

INGA ZĪLE

**Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu vārdu krājuma pilnveidošanās
radošajā rotālā**

Bakalaura darbs

Darba vadītāja

Lektore

Akadēmiskais amats

Zinātniskais

akadēmiskais grāds

Vladislava Uršuļska

Vārds, uzvārds

Paraksts

RĪGA 2018

Anotācija

Bakalaura darba autore Inga Zīle.

Bakalaura darba tēma ir „Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu vārdu krājuma pilnveidošanās radošajā rotaļā”.

Darba mērķis. Pētīt vārdu krājuma pilnveides iespējas radošajās rotaļās vecākā pirmsskolas vecuma bērniem.

Kvalifikācijas darbs sastāv no divām daļām – teorētiskās un empīriskās. Teorētiskā daļa sastāv no literatūras analīzes, kurā tiek apskatīti pedagogu, psihologu un filozofu izvirzītie viedokļi un secinājumi par runas un valodas pētījumiem, par bērnu fizioloģiskām un fiziskām īpatnībām, kas ietekmē bērnu runu un valodu. Raksturota bērnu pirmsskolas iestādes ietekme uz bērna runas attīstību un vārdu krājuma paplašināšanu. Ir aprakstīta rotaļas nepieciešamība, caur kurām bērns paplašina savu vārdu krājumu un attīsta runu.

Empīriskā daļā ir sniegts pētījuma metodoloģiskais pamatojums, atspoguļota bērnu vārdu krājuma izpēte pētījuma sākumā un beigās. Tika veikts pētījums par bērnu vārdu krājuma daudzveidību. Apskatot dažādas tēmas, tika piedāvāts raksturot lietas, nosaucot tās vārdā un lietojot īpašības vārdus, raksturot tā īpašības. Netieši iesaistoties bērnu rotaļās, tika vērots, kā, bērni savstarpēji apmainoties ar vārdiem, frāzēm, izmanto jauniegūtos vārdus savā runā.

Darba gaitā apstiprinājās izvirzītā hipotēze, ka bērnu vārdu krājums tiks paplašināts, ja skolotājs izzinās bērnu vārdu krājuma attīstības līmeni un tieši/netieši iesaistīsies bērnu radošajās rotaļās.

Kvalifikācijas darba apjoms ir 70 lpp., un tas sastāv no 2 daļām. Darbā ir 6 pielikumi un 62 literārie avoti.

Atslgvārdi: valoda, runa, rotaļas, pirmsskolas bērni, pieaugušais, skolotājs, saskarsme.

Annotation

Bachelor's work author Inga Zile

The subject of the bachelor's work is "Improving the children's vocabulary of older preschool in creative playing."

Purpose of the job. Explore the possibilities for developing the vocabulary in creative games for children of the older pre-school age.

The qualification work consists of two parts, theoretical and empirical. The theoretical part consists of an analysis of literature, which looks at the views and conclusions of educators, psychologists and philosophers on speech and language studies, on the physiological and physical characteristics of children affecting children's speech and language. Describes the impact of the childhood preschool on the development of a child's speech and the expansion of the vocabulary. The need for playing through which a child expands his vocabulary and develops speech is described.

An empirical part provides the study's methodological justification, reflecting the study of children's vocabulary at the beginning and end of the study. A study on the diversity of children's vocabulary was conducted. By looking at different topics, it was proposed to characterise cases by naming them and using adjectives to describe their characteristics. Indirect involvement in children's games was watched as children exchanged words, phrases, used newfound words in their speech.

In the course of work, he hypothesis that the children's vocabulary will be expanded if the teacher learns the level of development of the children's vocabulary and directly/indirectly engages in children's creative games was confirmed.

The scope of the qualification work shall be 70, and shall consist of 2 parts. The work consists of Annexes 6 and 62 literary sources.

Keywords: language, speech, games, preschool, adult, teacher, contact.

Saturs

Ievads	5
1. Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu runas attīstība radošajā rotaļā	7
1.1. Runas, valodas vispārīgs raksturojums	7
1.2. Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības raksturojums pētāmās problēmas skatījumā	13
1.3. Bērnu vārdu krājuma paplašināšana – viens no svarīgākajiem uzdevumiem pirmsskolā	24
1.4. Radošā rotaļa – līdzeklis vārdu krājuma paplašināšanai un aktivizēšanai	29
2. Pedagoģiskais pētījums par vārdu krājuma pilnveidošanās iespējām radošajās rotaļās	35
2.1. Pētījuma metodoloģija	35
2.2. Bērnu grupas vārdu krājuma izpēte pētījuma sākumā	36
2.3. Radošo rotaļu izmantošana bērnu vārdu krājuma pilnveides sekmēšanai	45
2.4. Pētījumā iegūto rezultātu dinamika	49
Secinājumi	58
Izmantotā literatūra un informācijas avoti	59
Pielikumi	63

Ievads

Valoda ir viena no svarīgākajām un galvenajām cilvēka saskarsmes un komunikācijas prasmēm. Šīs prasmes cilvēkam veidojās ļoti agri. Pirmā komunikācija un valodas saklausīšana notiek netiešā kontaktā, esot māmiņai “zem sirds”. Bērns saklausa skaņas, skaņu vibrācijas un cilvēku balsis, kas atrodas ciešā kontaktā ar māmiņu. Skaņas un balsis bērns atpazīst arī piedzimstot, tās viņam ir pazīstamas un tādējādi bērns jūtas drošībā (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 36).

Pieaugušajiem ir tik daudz iespēju palīdzēt bagātināt bērna valodu, mācot vērot apkārtni, sarunājoties ar viņu, lasot skaļi, stāstot un tādējādi veicinot bērna vēlēšanos izzināt apkārtējo pasauli, iedvesmojot viņu dalīties savos pārdzīvojumos ar citu cilvēku, radinot nekautrēties no emocionalitātes izteikumos, skaidrot vārdu tiešās un pārnestās nozīmes, to nianšes, dzejas, folkloras un novadā runātās valodas specifiku (Markus, 2003, 77).

Cilvēkbērns savā attīstībā kā vienu no pēdējām apgūst runas funkciju. Kad savienojas doma un vārds, bērns strauji apgūst valodu. Apkārt esošās lietas un notikumi iegūst savu nozīmi, tie savienojas ar dzimtās valodas vārdiem, un bērns spēj izteikt savas vēlmes – savus vērtējumus un spriedumus (Tūbele, 2002, 7).

Gan valodai, gan komunikācijas spējām ir liela un izšķiroša nozīme cilvēka dzīvē. Valodu lieto, lai sazinātos savā starpā, lai noskaidrotu lietas paustu savas emocijas un, lai risinātu problēmas. Valodas attīstība ir svarīga, lai nākotnē bērns varētu sekmīgi mācīties, kontaktēties ar vienaudžiem – veidot arī veiksmīgas attiecības ar – vecākiem.

Mūsdienās komunikācija starp bērniem un vecākiem jau pieaugot, samazinās. 21.gs. ir tehnoloģiju laikmets, līdz ar to jaunās tehnoloģijas strauji ienāk cilvēka dzīvē un tiešā veidā samazina šo savstarpējo komunikāciju, kas turpmāk traucē kvalitatīvu valodas un runas attīstību. Protams, ir arī pozitīvas pazīmes, iestājoties tehnoloģiju laikmetam, bērns ātrāk apgūst burtus, lasītprasmi, bet komunikācija neveidojās, tādējādi bērni apgūst valodu, bet neattīsta runas prasmes un nepapildina savu vārdu krājumu (Rožentāle, 2012).

Bērns vieglāk un saistošāk apgūst valodu ar radošās rotaļas palīdzību. Rotaļa ir bagāts emociju un fantāziju avots, ar kuras palīdzību bērns ar interesi un prieku apgūst jaunas iemaņas, tai skaitā arī valodas apguvi. Rotaļā, bērns sadarbojās ar rotaļu biedru un pārvar dažādas grūtības, kas saistītas ar cita cilvēku viedokli un attieksmi. Bērns caur rotaļu apgūst komunikatīvās prasmes, paplašina vārdu krājumu un pilnveido valodu.

Pētījumu objekts – Radošā rotaļa pedagoģiskajā procesā pirmsskolā.

Pētījuma priekšmets – Bērnu vārdu krājuma pilnveide.

Pētījuma mērķis – Pētīt vārdu krājuma pilnveides iespējas radošajās rotaļās vecākā pirmsskolas vecuma bērniem.

Pētījuma hipotēze:

Bērnu vārdu krājums tiks paplašināts, ja skolotājs:

- izzinās bērnu vārdu krājuma attīstības līmeni;
- tieši/netieši iesaistīsies bērnu radošajās rotaļās.

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt dažādu autoru teorētiskās atziņas par runu un valodu.
2. Izzināt bērnu vārdu krājuma paplašināšanas iespējas pirmsskolas izglītības iestādē.
3. Teorētiski un praktiski pētīt radošās rotaļas izmantošanas iespējas vārdu krājuma pilnveidošanā.

Pētījuma metodes:

1. Teorētiskā – literatūras analīze.
2. Empīriskās:
 - novērošana;
 - bērnu vārdu krājuma pārbaude;
 - pedagoģiskā izmēģinājuma darbība;
 - pētījumā iegūto datu analīze.

Pētījuma bāze – Pētījums notiek Jaunmārupes, A pirmsskolas izglītības iestādē. Tajā piedalās 10 vecākā vecuma pirmsskolas iestādes bērni.

1. Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu runas attīstība radošajā rotaļā

1.1. Runas, valodas vispārīgs raksturojums

Valoda ir spēks, faktors, kas attīsta intelektu, audzina jūtas un gribu, tā ir saikne starp cilvēku un apkārtni. Valoda ir jebkura fiziskas dabas zīmju sistēma, kas izpilda izziņas un komunikatīvu funkciju cilvēka darbības procesā (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 36).

Valoda palīdz sazināties savā starpā, apmainīties ar informāciju un domām. Ar valodas palīdzību cilvēks pauž savas emocijas: prieku, pārdzīvojumu, dusmas. Izmantojot valodu arī tiek gūta informācija no grāmatām, toties klausoties mūziku, radio, pilnveidojas cilvēka valodas, domāšanas un informācijas iegūšanas funkcija. Ar valodas starpniecību tiek nodoti savstarpēji pasaules jēdzieni un pētīti, kā tie funkcionē pasaulē. Vissvarīgākais ir tas apstāklis, ka, kļūdams vecāks, cilvēks iemācās lietot valodu kā pastiprinātāju ārējiem notikumiem. Šī spēja izveidot valodas starpniecību cēloniski sasaista notikumus citu ar citu un ļauj tos kodēt tā, lai cilvēks spētu rīkoties ar šiem iekšējiem atveidojumiem (Geidžs, Berliners, 1999, 107).

Valoda ir domu un pārdzīvojumu tieša izteiksmes forma un cilvēka dzīves forma. Taču nevar runāt tikai par mutisko runu, ir jāskata arī žestu un mīmikas valoda. Mazais var nezināt vārda jēgu, bet nojausmu par pausto informāciju viņš gūst no žestu un mīmikas valodas. Bērns pēc balss intonācijas, skaļuma, saprot vecāku noskaņojumu, attieksmi, pat nezinot vārdu saturu. Jo satrauktāka valoda pieaugušajam, jo satrauktāks un nemierīgāks kļūst bērns. Valodas būtību, to, ka runātājs ar skaņu viļņu palīdzību nodod trīs veida informāciju, bērns nojauš ļoti agri un to arī saprot. Informāciju, kuru cilvēks nodod runājot, atklāj: ko runā (par ko), kas runā, kā runā (informācija). Bērns ļoti agri atpazīst mātes balsi un saklausa tajā intonatīvās noskaņas, emocionālo attieksmi. Tā ir pirmā viņam saprotamā valoda, un tā viņš mēģina izteikties arī pats (Vigule, 1998, 17).

Pēc S. Tūbeles domām, valoda ir viens no sazināšanās veidiem un nav vienīgi skanoša un rakstiska izpausme kaut kā paziņošanai. Valoda vārdos un teikumos paziņo visu acīmredzamo un paslēpto. Valoda ir kā notikums, kurā cilvēkiem pirmo reizi paveras esošais kā esošais. Uz valodas bāzes veidojas ne tikai domāšana, tā ir visas izziņas darbības pamats, tā simbolizē kultūras realitāti. Valodas struktūra iespaido personas izturēšanos un domāšanas veidu. Ja nebūtu valodas, nebūtu sociālās un kultūras komunikācijas, nebūtu arī zinātnes, reliģijas, literatūras un mākslas (Tūbele, 2002, 14).

Valodiskā sabiedrība, kurā cilvēks aug, ietekmē to, ko viņš mācās, un tam ir nepārprotama nozīme attiecībā uz pedagoģiju. Tomēr mācīšanās un domāšanas iemaņas –

cilvēka kompetence – nav atkarīga no valodiskās vides īpašībām. Izziņas attīstību un valodas prasmi neietekmē vides īpašību atšķirības. Šādā skatījumā valodas prasme visiem lietotājiem ir vienāda; atšķiras tikai katra cilvēka runas īpatnības. Tās ietekmē cilvēka valodiskā sabiedrība, vide, temati, uzmanība, atmiņa, raizes un daudzi citi faktori. Bet spējas izveidot pilnīgi izmantojamu valodas sistēmu piemīt visiem (izņemot cilvēkus ar ļoti nopietniem smadzeņu bojājumiem) un nav apšaubāmas (Geidžs, Berliners, 1999, 115).

M. Kūle, R. Kūlis atzīmē, ka F. Sosīrs valodu izprot kā zīmju sistēmu. Valodas ietvaros nozīme rodas tikai un vienīgi valodas iekšējo attiecību rezultātā, nevis saistībā ar ārpusvalodisko realitāti. Vārda nozīmi veido attiecības starp vārdiem valodas ietvaros, nevis vārda attiecības ar nosaukto priekšmetu.

Valoda rada cilvēka dzīves pasauli, kuru ierauga tikai tādu, kādu to parāda valoda (maksimāli plaša nozīme, kad valoda ir arī klusums, žesti, simboli utt.) (Kūlis, Kūle, 1998, 557).

Valoda nav iedzimta spēja, bet tā veidojas ontogēnēzes procesā, paralēli bērna fiziskajai un garīgajai attīstībai, kļūstot par bērna vispārējās attīstības rādītāju.

Valodiskā darbība ir uzlūkojama kā specifiska darbības forma. Tas ir process, kurā bērns apgūst noteiktas valodas normas un valodas vienības tiek izmantotas kā līdzekļi jēgpilna izteikuma veidošanai (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 8).

Lielu ieguldījumu bērnu valodas un domāšanas attīstības pētījumos devis L. Vigotskis. Zinātnieks akceptē, ka tīra un bagāta valoda bērniem ir vajadzīga vienmēr un visur – gan skolā, gan mācību vielas apgūvē, gan sadzīvē, gan profesijas izvēlē. Valoda attīsta domāšanu, bet domāšana valodu. Tāpēc ir svarīgi mācīt bērniem, skaidru, nesteidzīgu, gramatiski pareizu runu jau no pašas bērnības (Vigotskis, 2002, 76).

Starp gada un 2 gadu vecumu bērna valoda ievērojami paplašinās un parasti pieaug par vairākiem tūkstošiem procentu. Apmēram 2 gadu vecumā sensomotorās, aktīvās darbošanās un ikoniskās attīstības fāzes sāk apvienot simboliskā – valodiskā fāze. Šī simbolu sistēma tiecas nomainīt pirmsvārdiskos zināšanas veidus. Šī norise ir strauja, un līdz 4 vai 6 gadu vecumam par galveno cilvēka domāšanas, mācīšanās un saziņas līdzekli kļūst valoda. Šis izcilais instruments dara cilvēka pieredzi tik ļoti atšķirīgu no pārējo dzīvo būtnu pieredzes (Geidžs, Berliners, 1999, 114). Bērns spēj sazināties ar vienaudžiem, apmainīties ar informāciju, apgūt un iemācīties jaunas lietas un jaunus saziņas veidus – valodas, žestus, rakstību.

Kā noskaidrojuši psihologi, bērnam līdz apmēram divu gadu vecumam notiek divu paralēlu procesu attīstība: veidojas bezvārda doma un bezdomu vārds. Kad šie divi procesi – valoda un doma – savienojas, notiek „sprādziens” valodas nozīmju apgūvē. Tas savukārt

sekmē apziņas un saziņas attīstību. Pasaulē esošas lietas un notikumi tiek uztverti kā nozīmes, kas savienojas ar dzimtās valodas vārdiem (Kūle, Kūlis, 1998, 550).

Zinātnieki min vairākus posmus bērna valodas attīstībā:

- sagatavošanās posms (līdz 1 gadam);
- valodas sākotnējā apguve (no 1 – 3 gadiem);
- pirmsskolas posms (vecumposms 3 – 7 gadi);
- skolas vecuma posms (no 7 – 17 gadiem) (Miltiņa, 2005, 36).

Darba autore ir novērojusi, jo bērns lielāks, jo grūtāk noteikt, cik daudz viņa valodā ir iedzimtības un cik daudz apgūts no apkārtējās vides. Lai cik šķietami viegli un nemanot bērns iemācās savu vecāku valodu, arī šī dzimtā valoda ir jāmācās. Jebkurai valodai ir sava skaniskā sistēma, kas citu valodu runātājiem var būt grūti apgūstama ne tikai dzimtajā valodā neesošu skaņu dēļ, bet arī to skaņu grupu kombināciju dēļ, kuras grūti pakļaujas pierastajam dzimtās valodas runas stereotipam.

Pirmsskolas vecumā veidojas bērna radošās individualitātes pamati. Viens no galvenajiem viņa pašizpaušmes līdzekļiem ir valoda, tā ir arī komunikācijas līdzeklis. Lai nodrošinātu efektīvu sazināšanos gan starp vienaudžiem, gan bērnam ar pieaugušo, svarīga ir ne tikai precīza, bet arī izteiksmīga runa. Protams, runas izteiksmīgumu nodrošina un pastiprina ne tikai valodas (fonētiskie, leksiskie, sintaktiskie, intonatīvie) līdzekļi, bet arī neverbālie līdzekļi (mīmika, žesti, ķermeņa poza, kustības u.c.) (Markus, 2003, 27, 72).

D. Vigule min K. Dēķēna atziņu, ka cilvēks domā nevis tāpēc, ka viņš iemācījies runāt, bet mācās runāt tāpēc, ka domā. Bērns ar savu valodu nav izņēmums, jo, kā raksta K. Dēķēns, valoda bērnam atklāj visa garīgā augstāko pasauli. Spēja runāt piešķir daudzveidību viņa attiecībām ar līdzcilvēkiem, valoda kļūst par viņa priekšstatu, jūtu un gribas dzīves attīstības sekmētāju, tā dod iespēju patstāvīgi domāt – vispārināt un salīdzināt, spriest, izdarīt secinājumus un saprast (Vigule, 1998, 18).

Bērns, ienākot šajā pasaulē, jau gatavā veidā atrod valodu. Tātad valoda kā zīmju sistēma kļūst par bāzi runas attīstībai. Vienlaicīgi ar valodiskās darbības veidošanos sāk realizēties viņa runas darbība (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 9).

Runa – vissvarīgākā cilvēka garīgi radošā funkcija, šī izpaušme raksturīga visiem cilvēkiem. Sevis organizēšana, pašattīstība, savas personības izaugsme, izmantojot dialogu ar citām personām, citām pasaulēm, citām kultūrām pilnveido cilvēkā šīs funkcijas. Dialogs, radošums, zināšanas, pašattīstība – tās ir būtiskas sastāvdaļas, kas ietilpst skolotāja redzes lokā, kad viņš veicina runas attīstību pirmsskolas vecuma bērniem. Tas ir pamats, uz kuru balstās mūsdienu pirmsskolas didaktika un kas veido pamatu attīstības programmās. Runātprasmes attīstība izpaužas dažādos līmeņos un dažādās pakāpēs. Cilvēks nevar izveidot

savu skaņas sistēmu un, kā likums, neveido morfēmas (saknes, piedēkļus, piedēkļus, galotnes). Viņš mācās pareizi izrunāt skaņas un vārdus atbilstoši dzimtās valodas normām, veido teikumus, pamatojoties uz gramatikas likumiem, veido stāstījumu pēc noteiktas struktūras (ar sākumu, vidu, nobeigumu) un noteiktā veidā (apraksts, stāstījums, argumentācija) (Арушанова, 2004, 3).

Runa kā saskarsmes un saziņas līdzeklis ir raksturīga tikai cilvēkam. Runai ir sava vieta augstāko psihisko funkciju sistēmā, tā atrodas nepārtrauktā mijiedarbībā ar domāšanu, apziņu, atmiņu, uztveri, uzmanību, emocijām utt., pie tam svarīgas ir tās īpatnības, kas atspoguļo personības un darbības struktūru (Tūbele, 2002, 14).

Attīstoties atbilstīgi normai, bērns pārmanto spēju runāt, taču runātprasmi viņš var īstenot tikai komunikācijā, apgūstot savu aprūpētāju valodu. Runa kā unikāla, tikai cilvēkam piemītoša parādība, ir individuāla, aktuāla, konkrēta, valodas sistēmas realizētāja, kas izpilda vairākas funkcijas:

- komuniatīvo funkciju;
- socializācijas funkciju – runa palīdz bērnam iekļauties sabiedrībā, kādā tās grupā, pakļauties tās vērtību, zināšanu uzvedības izstrādātajām normām;
- jēdzienu šķirkļa funkciju. Valoda ļauj skatīt pasauli simboliskā, abstraktā formā (nosaucot vārdu). Katrā vārdā ir slēpts vispārinājums. Runa dod iespēju daudzveidīgos objektus apvienot, tos reāli nosaukt (Miltiņa, 2005, 9).

Bērna runa veidojas pieaugušo valodas ietekmē un lielā mērā tā atkarīga no:

- pietiekošas runas prakses;
- audzināšanas un mācībām, kas sākas kopš pirmās dzīves dienas;
- bērna psihofiziskās veselības (Miltiņa, Pastare, 1995, 8).

Viena no svarīgākajām valodas funkcijām neapšaubāmi ir sazināšanās funkcija. Par to, cik ļoti vēlētos izteikt citiem savas domas, kaut ko pastāstīt, apspriest, pārliecināt citus, saņemt informāciju, dalīties pieredzē, izkliegt dusmas, čukstēt noslēpumus, paust emocijas, liecina jau maza bērna pirmie centieni kaut ko pavēstīt pārējiem cilvēkiem.

Bērna fonemātiskā uztvere ir pilnīgi izveidojusies tikai aptuveni piecu gadu vecumā, kad ir nostiprinājusies lūpu un mēles muskulatūra un bērns var izrunāt visas valodas skaņas (Markus, 2003, 12).

Runa cilvēkam ir izveidojusies vēsturiskās attīstības gaitā, cilvēku sazināšanās formai materiāli pārveidojoties un tiek izpausta ar valodu. Ar runas palīdzību sazināšanās procesā notiek nepārtraukta informācijas kodēšana un atkodēšana. Bērns tikai sabiedrībā var īstenot runas spējas, ja dzird un apgūst savas tuvākās apkārtnes un skolotāju valodu. Līdz ar to bērns

var arī izpaust sevi, jo ar skaņu palīdzību runas procesā materializējas un kļūst uztverama domāšana, kas ir subjektīva, garīga darbība (Tūbele, 2002, 14).

Viena no svarīgākajām bērna attīstībām ir – runas attīstība. Lai bērns varētu izteikt savas domas, izjūtas, viņam ir jābūt ar pietiekamu vārda krājumu (tas nozīmē, ka ir jāprot pareizi nosaukt lietas un parādības, īpašības u.c.), runā jāizskan dažādām intonācijām, jābūt prasmei veidot loģisku stāstījumu. Zinātne un arī prakse atļaujas apgalvot, ka runas attīstības līmenis zināmā mērā ir prāta attīstības rādītājs un ka labs stāstnieks ir zelta vērts, bet veidot bērnam prasmi izteikt savas domas ir ļoti sarežģīts darbs – nesalīdzināmi grūtāks un sarežģītāks par burtu apguvi. Jāatzīmē, ka lasīt un rakstīt prasme veidojas uz pamatiem, kuri ir radīti, attīstot bērna runu, tas ir, saklausīt skaņas apkārtnē, vingrināties atrast līdzīgi skanošas skaņas, vingrināties nosaukt vārdus, kuri sākas tāpat vai, kuros ir saklausāma noteikta skaņa, tātad spēt analizēt un sintezēt (Kaņepēja, 2003, 10). Bērns sāk domāt tad, kad rodas sapratne par valodas nozīmi un tās pielietošanas nepieciešamību. Pirmās domas bērnam rodas iekšēji tad, kad bērns vēl nerunā un to zinātnieki sauc par iekšējo runu. Bērns izprot lietas un parādības, kas ap viņu notiek, bet esot nepietiekamam vārdu krājumam, bērns tās var tikai aptuveni aprakstīt.

Cilvēka runas un valodas spējām piemīt sarežģīta struktūra, un tajā ir ietverti gan iedzimti, gan sociāli priekšnosacījumi, kas veicina vai kavē minēto spēju attīstību katrā konkrētā vecumposmā. Savas attīstības pirmsākumos runa ir sajūtu un pārdzīvojumu izteiksmes līdzeklis. Kad bērns nojauš valodas nozīmi, viņš grib iemācīties runāt un vairs nerotaļājās ar skaņām, bet apzināti vāc informāciju par vārdiem. Attīstoties bērna runai, attīstās arī vēlme apgūt dzimto valodu, kura atvieglo saziņu ar vecākiem, vienaudžiem. Runa kļūst par bērna un pieaugušā saskarsmes un mijdarbības līdzekli. Spēja runāt piešķir daudzveidību mazā attiecībā ar līdzcilvēkiem, valoda kļūst par viņa priekšstatu, jūtu un gribas dzīves attīstības ievērojamu sekmētāju, tā dod iespēju patstāvīgi domāt, vispārināt, spriest, izdarīt secinājumus un saprast. Bērns pirmo reizi runā tad, kad ar valodas skaņām izsakās apzināti (Vigule, 1998, 18; Miltiņa, 2005, 32).

Par runas un valodas atšķirībām atziņas izsaka M. Kūle un R. Kūlis (sk. 1.tabulu).

1. tabula. Valoda un runas salīdzinājumā (Kūle un Kūlis 1998, 556)

Valoda ir	Runa ir
Sociāla, to saprot visi sabiedrības locekļi	Individuāla, realizējas konkrētā izteikumā
Virtuāla, iespējama, potenciāla	Aktuāla, lietota noteiktā situācijā
Abstrakta, vispārināšana	Konkrēta, noteiktu situāciju raksturojoša
Kods, kas satur vispārējus principus	Izteikums, kas izmanto noteiktu kodu
Vispārēja norma	Individuāls izteiksmes stils
Sinhrona	Diahrona
Sistēma	Sistēmas realizācija
Radoša	Jau radīto struktūru lietošana

Kā atzīmē M. Kūle, R. Kūlis, valodas modernā skatījuma pamatu licis V. fon Humbolts. Viņš valodu saista ar kultūru, tautas garu un pasaules uzskatu. Valoda cilvēku saista ar laikmetu, tautu, tradīcijām. Viņš uzsver, ka valoda ir dvēseliski garīga darbība. Valoda pastāv divos veidos: pirmkārt, kā spēks, enerģija un, otrkārt, kā radoša spēka rezultāts jeb gatavs veidojums. Atšķirībā no F. Sosīra viņš katrā individuālajā runas aktā saskata ne tikai lietojumu, bet arī garīgu jaunradi (Kūle, Kūlis, 1998, 554).

D. Lieģeniece min Ž. Piažē un Ļ. Vigotska viedokļus par valodu. Ž. Piažē uzskata, ka valoda tiek strukturēta domu procesos un tā kalpo bērna domāšanas attīstības sekmēšanai. Ļ. Vigotskis savukārt atzīmē, ka valoda ir tā, kas strukturē gan apziņas, gan bezapziņas līmeni domu procesos, dod varu mentāliem procesiem (Lieģeniece, 1999, 34).

Bērni – īpaši pirmsskolas vecumā un jaunākajās pamatskolas klasēs – labas sekmes gūst, strādādami ar konkrētiem priekšmetiem, materiāliem un parādībām. Vārdi un citi simbolu veidi šajā vecumā tik labi neiedarbojas uz saprašanas attīstību kā priekšmeti. Dodot bērniem manipulēt, darboties, aiztikt un sajūst priekšmetus, viņiem tiek radīta iespēja aptvert jēdzienus un sakarības labāk, nekā tas būtu iespējams ar abstraktām mācīšanās formām, kuras ir iedarbīgas vēlākos vecuma posmos (Geidžs, Berliners, 1999, 112).

Pēc pirmsskolas izglītības mācību satura programmas, bērns šajā vecumposmā lieto lietvārdus, īpašības vārdus, apstākļa vārdus un prievārdus atbilstoši situācijai. Vēlās iesaistīties sarunās un dialogos. Bērns runā vienkāršos pareizi veidotus teikumus, kas atbilst latviešu valodas gramatikas normām. Prot izteikt savas domas, izjūtas. Spēj sacerēt aprakstošas mīklas un stāsta par sižetisku attēlu sēriju.

Bērnam jāapgūst skaidra, saprotama un emocionāla runa. Runā jāmacās pielietot darbības vārdus pagātnes un nākotnes formās. Jāmacās savā runā pielietot īpašības vārdu salīdzināmās formas un darbības vārdu pavēles formas. Sacerēt vai turpināt iesākto pasaku vai stāstu. Bērni mācās mainīt savu balsi skaļumu, runas tempu atbilstoši situācijai (Miesniece, 2012).

Izvērtējot pirmsskolas izglītības mācību satura programmu un autoru atziņas, darba autore secina, ka šajā vecumposmā bērna runas attīstība un vārdu krājums, attīstās un pieaug ļoti strauji, tādēļ liels uzdevums ir gan vecākiem, gan skolotājiem, lai bērnu vārdu pielietojums būtu pareizs un daudzveidīgs. Vecāku uzdevums ir daudz sarunāties ar bērnu, rotaļāties, lasīt dzejoļus un minēt mīklas. Savukārt skolotāja uzdevums ir pareizi izrunāt skaņas un skaņu savienojumus, kas veido vārdus un teikumus. Jāuzdod jautājumus, kas liek bērnam sniegt plašu atbildi. Noteikti bērnus jāiesaista diskusijās, rotaļās, kas veicina savstarpēju valodas apmaiņu, gan starp skolotāju un bērnu, gan starp bērnu un bērnu, tādā veidā vārdu apmaiņa un vārdu krājuma pilnveidošanās būs pilnīgāka, pareiza un papildinās vārdu krājumu, kas saglabāsies bērna atmiņā.

1.2. Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības raksturojums pētāmās problēmas skatījumā

Pirmsskolas vecums ir ļoti svarīgs laiks bērna personības attīstībā, jo notiek būtiskas izmaiņas gan bērna fiziskajā ķermenī, gan prāta un jūtu pasaulē. Bērnu attīstībā ir kopējas tendences, bet katram bērnam ir savs individuāls attīstības temps, kas atkarīgs gan no ģenētiskiem un funkcionālās attīstības faktoriem, gan vides, gan sociālās pieredzes (Eihmane, Joma, Kaļiņina u.c. 2011, 4).

Bērnu mācīšanās un attīstības process ir sarežģīts: daudzi faktori ir saistīti savā starpā. Mācīšanās process nav tikai intelektuāla attīstība, bet tas prasa arī fizisku, emocionālu, valodas, sociālu un kultūras attīstību. Visas šīs jomas ir savā starpā saistītas un atkarīgas cita no citas. Psihologi ir atzinuši, ka sešu gadu vecums ir bērna intelektuālās attīstības sociālas sagatavošanas un emocionālās nobriešanas sensitīvs periods. Tas jāņem vērā, citādi bez atbilstošas šim vecumam piemērotas intelektuālas un garīgas barības un bez mērķtiecīgām pieaugušo rūpēm netiks apmierinātas bērna vajadzības (izziņas, saskarsmes, pieaugšanas, pašrealizēšanas, stimulācijas un atbalsta) un nenotiks viņa spēju un iespēju attīstība (Lieģeniece, 2003, 15).

Bērna veselība ietver sevī garīgo, sociālo un fizisko attīstību. Bērna garīgā attīstība nozīmē prāta, jūtu un gribas sfēras attīstību, ētisko un estētisko audzināšanu, sociālo gatavību skolai. Sociālo veselību varētu raksturot kā cilvēka fizisko un sociālo labklājību, kuru nosaka dzīves kvalitāte. Sociālā veselība saistīta ar higiēnu, kura vērsta uz veselības saglabāšanu un nostiprināšanu. Savukārt fiziskā veselība cieši saistīta ar visu orgānu, orgānu sistēmu veselumu, to vienotu funkcionēšanu (Pučure, 2003, 93).

Bērnu attīstība notiek vairākos posmos:

- fiziskā attīstība – bērna bioloģiskā attīstība;
- psihiskā attīstība – uztvere, atmiņa, domāšana, runa (skaņu joma, vārdu krājums, gramatika, stāstītprasme);
- sociālā attīstība – emocionālā attīstība – griba, saskarsmes attīstība – rotaļa, pašapziņa, pašvērtējums.

Fiziskā attīstība – bērna bioloģiskā attīstība. Kustība ir viena no organisma iedzimtajām nepieciešamībām. Par to vislabāk pārliecināties var pavērojot mazus bērnus. Vesels bērns visu laiku atrodas kustībā. Bērna veselības saglabāšanai nepieciešams radīt apstākļus, kuri nodrošina maksimālu kustību aktivitāti.

Aizdomājoties par pirmsskolas vecuma bērnu fizisko un motorikas attīstību ļauj mums saprast, kāpēc mācīšanās ir ļoti svarīga. Šī vecuma bērni ir zaudējuši to tauku slānīti, kas mazuļiem neļauj tik ļoti kustēties, tāpēc pirmsskolas vecuma bērniem šīs mazās kustības ļauj palielināt koordināciju un nodrošina aktīvu darbību, kas ir nepieciešama viņu attīstībai (Morrison, 2009, 263).

5 – 6 gadu vecumā bērniem raksturīga liela kustību aktivitāte, augšana, koordinācijas spēju pilnveidošanās. Pirmsskolas vecuma bērnus iesaista dažādos sporta veidos, tomēr komandu spēles, sacensības šī vecuma bērniem nav piemērotas. Bērnu dabisko aktivitāti iesaka kontrolēt, organizējot dažādas kustību rotaļas.

Bērnu muskuļi šajā periodā ir labāk attīstīti nekā bērnu spēja tos kontrolēt. Pirkstu sīkā muskulatūra vēl tikai attīstās, tāpēc 4 – 5 gadu vecumā bērniem var būt grūti griezt ar šķērēm, uzvērt krelles. Vēl šajā vecumā pilnveidojas bērnu prasmes un iemaņas koncentrēt skatienu uz sīkām lietām un vienlaicīgi uz vairākām, jo acu un roku koordinācija pilnveidojas, acu attīstība vēl nav beigusies. No 6 – 7 gadu vecumā zēniem ir labāk attīstīti lielie muskuļi un viņi ir izturīgāki, savukārt, meitenēm ir labāk attīstīta pirkstu sīkā muskulatūra, un viņas ir mierīgākas un precīzākas (Svence, 1998, 86).

Pirmsskolas vecumā bērna organisms nostiprinās, nobriest, attīstās muskulatūra, nostiprinās skeleta veidošanās.

5 – 6 gadu vecumā bērniem notiek muskuļu masas pieaugums, bērns kļūst stiprāks, ievērojamas pārmaiņas notiek pamatkustību attīstībā, tās pilnveidojas, pieaug to dabiskums un izpildes vieglums. Koordinācija kļūst stabilāka. Raksturīga liela fiziska aktivitāte, kustīgums, bieža ķermeņa stāvokļa un nodarbošanās veida maiņa. Veiksmīgi apgūst skriešanu, soļošanu, lēkšanu. Gausāk attīstās delnu un pirkstu kustības.

Bērna fiziskā un emocionālā attīstība ir jomas, kuras bērnam, uzsākot skolas gaitas pat nepiemin. Tas norāda, ka par bērna fizisko attīstību tiek domāts vismazāk, kaut gan bērna

kustību koordinācijai, kustību veiklībai, kaulu muskuļu sistēmas attīstībai ir milzīga nozīme skolas slodzes izturēšanā. Bērnam ir brīvi jādarbojas ar bumbu, jāpārvietojas, jāskrien, jālec. Ja bērns ir fiziski attīstīts, viņš vieglāk pieņem pārmaiņas, viņš labi jūtas vienaudžu kolektīvā, ir emocionāli atsaucīgs. Ja bērns labi jūtas, viņš labprāt veic uzdevumus un dabiski pieņem situāciju maiņas (Kaņepēja, 2012, 11).

Apkopojot vairāku pedagogu un psihologu atzinumus, varētu atzīmēt, ka pirmsskolas vecuma bērnu fiziskās audzināšanas mērķis ir – vesels, fiziski attīstīts un emocionāli, intelektuāli aktīvs bērns (Pučure, 2003, 94).

Pirmsskolas izglītības programma nosaka, ka nepieciešams nostiprināt bērna veselību un sekmēt daudzpusīgas personības veidošanos. Pirmsskolas izglītības uzdevumi:

- apgūt prasmes pārvaldīt ķermeni, sekmējot dabisko kustību aktivitāti;
- attīstīt biomotorās spējas kopveselumā ar pamatprasmju apguvi;
- veicināt bērna personības emocionālo un sociālo attīstību ar fiziskajām aktivitātēm (Āboltiņa, Bula – Biteniece, Gorjačkina, Jurisone, 2012).

5 – 6 gadu vecumā bērns sāk vairāk sevi kontrolēt, bet ģimene un skolotājs ietekmē tā uzvedību. Bērni uzņemas atbildību, paliek nopietnāki un var pieņemt ieteikumus un uzsākt darbību. Pieaugot lielo un mazo muskuļu spējām, 5 – 6 gadus vecumā bērns var skriet, lēkt, un izmantot šķēres, krītiņus, var viegli ar tiem darboties (Jackmen, Beaver, Wyatt, 2015, 19).

Ļoti svarīga ir pirkstu attīstība. Bērniem ļoti nozīmīga ir vingrināt pirkstu sīkā muskulatūru, lai viņi prastu turēt zīmuli, otiņu utt. Lai vingrinātu pirkstu sīko muskulatūru ir vajadzīgas nodarbības, rotaļas, vingrojumi. Trenējot roku sīkos muskuļus, vienlaikus tiek darbināta arī tā smadzeņu daļa, kas atbild gan par rakstīšanu, gan par runāšanu. Ar pirkstiem attēlojot dzejoli vai dziesmu, var lieliski attīstīt bērna valodu. Pirkstu spēle nenotiek kā apzināta vingrināšana, bet gan kā rotaļa. Ķermeņa kustībām un runas motorikai ir vienoti mehānismi, tādēļ sīkās motorikas attīstība ir tieši saistīta ar runas attīstību un to ietekmē. Centri, kas smadzenēs atbild par kustībām un runu, ir savā starpā cieši saistīti, tāpēc ir ļoti svarīgi, lai bērni nodarbotos ar pirkstu rotaļām ne tikai skolotāju klātbūtnē, bet arī ar saviem vecākiem (Puga, 2013).

Pirkstu vingrinājumi attīsta:

- smalkās muskulatūras kustību koordināciju;
- palīdz sagatavot bērna roku rakstīšanai un citu dzīvē nepieciešamu kustību veikšanai;
- palīdz bērna runas attīstīšanu un traucējumu novēršanu;

- veicina simultāno domāšanu, prasmi vienlaicīgi domāt par vairākām vienlaikus izpildāmām darbībām.

B. Brice atzīmē, ka (K. Akucu, G. Domans, M. Koļcova, I. Fomina u.c.) zinātnieku – atziņas, kas pētot vispārējo un sīko motoriku, tai skaitā gan ķermeņa, gan pirkstu kustību iedarbību uz bērna intelektuālo attīstību, ir secinājuši, ka bērni, kuri kopš agras bērnības nodarbojas ar sportiskām aktivitātēm un vingrina sīko motoriku, ātrāk attīstās arī garīgi (Brice, 2007, 7).

Psihiskā attīstība – uztvere, atmiņa, domāšana, runa. 5 – 6 gadu vecumposma vadošās darbības, tai skaitā, rotaļas attīstības rezultātā notiek pārmaiņas bērna visu psihisko procesu (izziņas, jūtu, runas, gribas) attīstībā, sagatavojot viņu pārejai jaunā attīstības pakāpē. Šajā vecumposmā bērna attīstība notiek viņa psihiskās dzīves jomās – bērns apgūst un sistematizē milzīgu jutekliskās informācijas daudzumu, tā pilnveidojot sajūtu un uztveres procesus, domāšanu, iztēli, tīšo uzmanību un loģiskās iegaušanās spējas (Lieģeniece, 1999, 65).

Cilvēka raksturs un spējas nav tikai iedzimtas. Tās lielā mērā veidojas dzīves gaitā. Ilgu smadzeņu fizioloģijas un bērnu psiholoģijas pētījumu rezultātā noskaidrots, ka bērna prāta spējas ir atkarīgas no personiskās pieredzes dzīves pašā sākumposmā. Termini "viegli" un "grūti" nav derīgi bērniem. Vecāki bieži vien uzņemas lielu risku, apgalvojot, piemēram, ka tā grāmata ir par grūtu bērnam vai, ka bērns nespēj pilnīgi novērtēt klasisko mūziku. Bērnam, kuram vēl nav izveidojies priekšstats, kas ir viegli un kas grūti, viss ir vienlīdz jauns un izzināms (Vidnere, 2006, 6).

Uztveres mehānismam ir liela loma bērna attīstībā. Paša redzētais un izjūstais un dzirdētais dod pamatu tam, kam bērns tic un kā viņš strukturē savas domas. Uztveres sistēmas pilnveidošanās saistīta ar intelektuālo attīstību un sekmē motivācijas sistēmas pilnveidošanos.

Uztvere attīstās kopā ar citiem kognitīviem procesiem, veidojot lasīt un rakstīt prasmi, motivāciju (Lieģeniece, 1999, 32; Grīnvalde, 2010, 5).

Tomēr galvenais bērna sagatavošanā sekmīgai skolas programmas apguvei ir mācību un izziņas darbības, kā arī motīvu vajadzību attīstība. Jāattīsta bērna vēlme un prasme domāt, intelektuāli aktīva attieksme aktivitātēs. Lai to realizētu atbilstoši jāgatavo psihiskie procesi:

- uztvere – bērnam jāprot orientēties laika un telpas attiecībās. Bērnam tiek doti norādījumi, kurus var izpildīt tikai tad, ja zina priekšmetu telpiskās īpašības, laika parādību dinamiku. Bērnam sākotnējo informāciju sniedz sajūtas un uztvere, tālāk darbojas domāšana un iztēle. Sajūtas un uztvere ir vienota jutekliskās izziņas procesa posmi, kas nesaraucjami saistīti viens ar otru, taču tiem ir arī kvalitatīvas atšķirtības. Ar sajūtām iegūstam zināšanas par

priekšmeta atsevišķām iezīmēm un īpašībām, bet uztveres rezultātā tiek iegūts vienots uztveres tēls.

Bērns uztveres tēlā redz tieši to, kas viņam ir būtisks. Bērni mācās veidot uztveramo lietu kopsakarības – pazīt lietas un situācijas pēc to būtiskajām pazīmēm. Jo vecāks bērns, jo labāk viņš spēj izdalīt uztveramā priekšmeta informatīvās pazīmes un abstrahēt tās no nebūtiskajām.

Grūtības šajā periodā sagādā tas, ka bērniem kopā saplūst priekšmeta saturs un forma, viņi nevar atcerēties, ka tas ir, piemēram, trīsstūris, bet saka – jumtiņš. Sešu gadu vecumā bērni jau izdala formas, piemēram, aplis ir līdzīgs ritenim (Svence, 1998, 88).

Zinātnieki atzīmē, ka nekas no atmiņas nepazūd, ir tikai jāmeklē pareizi noglabāt un pareizi atmiņā meklēt (Freiberga, Priede, 2007, 11).

Bērni sākumā labāk iegaumē nevis saturu, bet ritmu, tāpēc bērni var skandināt tekstus, īpaši neizprotot vārdu nozīmes. Iegaumēšanas metodikai jābalstās uz rotaļu elementiem. Bērni labāk iegaumē to, kas saistīts ar emocijām, interesi. No 5 – 6 gadiem bērni spēj sev izvirzīt mērķi un ar gribaspēku piespiest sevi iegaumēt vai reproducēt, bet ne ilgstoši. Pirmsskolas vecuma bērni izmanto galvenokārt atkārtošānu, kā iegaumēšanas paņēmieni.

Ja informāciju neatkārtot, tā turas īslaicīgā atmiņā ne ilgāk par 30 sekundēm, izņemot gadījumus, kad informācijas iegaumēšanas pamatā ir spēcīgs pārdzīvojums. Iesaka bērniem iegaumējot likt, veidot asociācijas ar jau zināmu informāciju izmantot emocijas, mīmiku un pantomīmiku.

Pirmsskolas vecumā liela nozīme ir arī kustību atmiņas attīstībai (braukšana ar riteni, slidošana, un kustībām, kas saistītas ar pašapkalpošanos – mazgāšanos, matu ķemmēšana un kustībām, kas saistītas ar sīko muskulatūru – griešana, līmēšana, rakstīšana). Šo kustību attīstība ir svarīga bērna sagatavošanai skolai (Svence, 1998, 89).

Domāšana bērna attīstībā ir saistīta ar cēloņu un sekū sakarību atklāšanu starp lietām un to norisēm. Pirmsskolas vecumā bērniem attīstās vairāki domāšanas veidi: uzskatāmi konkrētā, uzskatāmi tēlainā, verbāli loģiskā. Jebkura uzdevuma risināšanā šajā vecumā bērnam vispirms saistās ar sensori uzkrāto informāciju atmiņā. Bērns labāk saprot to, ko redz, nevis to, ko dzird.

Bērna idejas, zināšanas, darbība tiek apvienota ar domāšanu, kad viņš pats veido pieņēmumus un pārbauda tos, saista savas dažādas pieredzes sfēras (valodu un literatūru, matemātisko un zinātnisko, estētisko (mākslu, dizainu un mūziku), fizisko, sociālo, morālo un garīgo) (Freiberga, Priede, 2007, 9).

Loģiskā domāšana attīstās pamazām – pieredzes un kļūdu, mēģinājumu rezultātā. Savukārt tēlainā domāšana šajā vecumā bērniem ir raksturīga, jo iztēle bērnībā ir vislabāk

attīstīta, tāpat kā izziņas process. Ar iztēli un tēlaino domāšanu saistās fantazēšana, kas bērniem šajā vecumā ir ļoti raksturīga. Ar iztēli saistās arī zīmējumi. Kad švīkājumos parādās punkti, tas nozīmē, ka bērns sāk saprast, ka pastāv cieša saikne starp realitāti un zīmuļa iespējām to atveidot. Tas ir acu un koordinācijas sākums (Svence, 1998, 90).

Bērns domā citādi nekā pieaugušais un ir svarīgi zināt, kurā mirklī viņš ir gatavs attīstīt kādu savu spēju, lai vajadzīgajā brīdī piedāvātu palīdzību. Tas nedrīkst notikt pārāk agri, jo radītu vienīgi neveiksmi, bet arī ne pārāk vēlu, jo tad nebūtu vēlāmā treniņa. Labai attīstībai nepieciešams vienīgi piedāvāt bērnam viņa vecumam piemērotu stimulus.

Bērna domāšanas specifiskās attīstības mehānismu izpratne atbilstoši viņa gadiem ir ļoti svarīga tiem, kas vēlas ar piemērotiem līdzekļiem veicināt viņa intelektuālo attīstību. Ja pieaugušie respektē viņa attīstības līmeni, tad tiek dota viela domāšanai, bet arī rosināta ziņkāre, vēlme pētīt, spriest, sāk saprast humoru, piemēroties ikdienas apkārtnē.

Bērni maz analizē un nepievērš lielu uzmanību sīkumiem, ja vien viņu nemudina to darīt; bērniem vairāk raksturīga tieksme aptvert situācijas kopumā un spriest par tām globāli. Bērnu sevišķi neietekmē pieaugušo loģika, viņš apveltī ar dvēseli lietas un dzīvniekus, viņam ir dzīva fantāzija, bet viņš vēl skaidri neatšķir reālo pasauli no iztēles (Bakisa, Romēns, 1997, 18 – 19).

Runas attīstīšana ir viens no intelektuālās izaugsmes līdzekļiem. Runas attīstīšanas darbs veicams piecos virzienos:

- skaņu izrunas kultūras veidošana;
- vārdu krājuma paplašināšana un aktivizēšana;
- gramatiski pareizas runas veidošanas;
- stāstītmācīšana;
- sagatavošanās lasīšanai (Kaņepēja, 2012, 138).

Bērna runas attīstība pirmsskolas vecumā pāriet jaunā kvalitātē. Strauji pieaug vārdu krājums no 500 līdz ~ 4000 vārdiem. Notiek intensīva runas gramatisko formu apguve un jaunu abstraktu jēdzienu apgūšana. Runa attīstās no egocentriskās uz dialoga runu, konteksta runu, kad bērns mācās izprast cita cilvēka domas un runas iekšējo loģiku. Līdz ar runas attīstību, attīstās arī rakstības apguve. Tā sākas ar brīdi, kad bērns apgūst zīmulus, veido zīmējumus, ar ko arī izsaka savas izjūtas un idejas (Svence, 1998, 91).

Pēc projekta „Skolas 2030” bērniem vecumposmā no 5 – 7 gados, rotaļnodarbībā jālasa un jāsaprot sev nozīmīgus īsus vārdus, jāprot rakstīt burtu elementus, skaidri izrunāt skaņas, uztvert dažādas intonācijas, saprotami un secīgi jāstāsta, jāizsaka savas domas un jāmacās iesaistīties sev zināmās saziņas situācijās. Rotaļnodarbībās bērnam jāuztver ar

ikdienas dzīvi saistītu informāciju, jānosauc tuvākās lietas savā apkārtnē un jāatbild uz pieaugušā vai vienaudža uzdotajiem jautājumiem (Kakse, 2017).

5 – 7 gados runa paliek par patstāvīgu neatkarīgu procesu. Bērnam ir svarīgi ar runas palīdzību nodot savu sarunas saturu, lai to saprastu sarunu biedrs. Īpaši izdalās runas aktivitāte sarunās, klausoties, apspriežot un stāstot stāstus. Runai ir savi motīvi un mērķi, kuri attīstās tikai speciāli organizētā mācību procesā, kad pieaugušais vai skolotājs pievieno bērnu runai konkrētas prasības (patstāvīgi ar izteiksmi dot informāciju, uzturēt nepiespiestu runu – sarunu, atbildot uz jautājumiem utt.) un māca bērnu, kā to vajag darīt, tad runa pārvēršas garīgi intelektuālā darbībā (Урунтаева, 1996, 138).

Vecākajā pirmsskolas vecumā bērnu valoda kļūst tekoša, daudziem bērniem tā ir radoša. Valodu bērns izmanto ne tikai savu darbību komentēšanai, bet arī pasaules atklāsmē un izpratnes par to veidošanā. Bērns runu sāk izmantot arī savas darbības plānošanā un regulācijā (sākumā viņš komentē skaļi, vēlāk pāriet uz runu domās) (Lieģeniece, 2003, 14).

Bērna runa šai vecumā ir pamatā jau izveidojusies. Bērns ir apguvis dzimtās valodas pamatus gan izrunā, gan vārdu darinājumos, locījumu formās, gan teikumu darinājumā un arī vārdu krājums ir ievērojami paplašinājies. Turpmāk tā tikai bagātinās ar jauniem vārdiem un izteiksmes līdzekļiem. Pirmsskolas vecumā bērns apgūst vārdu krājumu, kas nodrošina bērna sazināšanos ar valodas palīdzību un sagatavo viņu sekmīgam mācībām skolā.

Ir svarīgs nevien vārdu krājums, bet arī tā aktīva pielietošana ar esošajiem vārdiem, pareizi tos saskaņot, darināt jaunus vārdus. Pirmsskolas vecuma bērni visvairāk savā runā lieto lietvārdus un darbības vārdus. Tas izskaidrojams ar to, ka bērniem ir nepieciešama šo vārdu lietošana ikdienas runā. Bērni 5 gadu vecumā sāk lietot darbības vārdus nākotnes formā, saskaņot īpašības vārdus un lietvārdus. 6 gadu vecumā bērns sāk lietot apstākļa vārdus (Smita, Strika, 1998, 321).

Par spēju būt kādas valodas nesējam (tas attiecas arī uz pirmsskolas vecuma bērniem) liecina ne vien vārdu kvantitatīvie rādītāji, kas arī nav mazsvarīgi, bet spēja brīvi un precīzi operēt ar vārdiem aktīvajā runā. Vārdu krājuma paplašināšanas jautājums visciešāk saistīts ar prasmi stāstīt. Vārdu krājuma paplašināšanas un aktivizēšanas ciešā saikne ar stāstītprasmi izpaužas precīzā lietu un parādību, to īpašību un darbību nosaukšanā, prasmē lietot sinonīmus, kuru lietošanas biežums ir valodas bagātināšanas un nabadzības rādītājs (Kaņepēja, 2003, 59).

Ar psihisko attīstību saprot izziņas darbības un personības īpašību izveidošanos un personības socializāciju. Bērna organisma fizisko un līdz ar to psihisko attīstību nosaka bioloģiskie un sociālie faktori. Cilvēka organisms ir vienots. Daudzi faktori, kuri veicina bērna fizisko attīstību, stimulē arī garīgo attīstību. Veselības būtība ir bērna fizisko un garīgo

spēku līdzsvarotība, organisma izturība. Veselība ietver fizisko, garīgo un sociālo veselību (Pučure, 2003, 93).

Sociālā attīstība – griba, emocionālās attīstība, saskarsmes attīstība – rotaļa. Visintensīvāk socializācija notiek bērnībā un jaunībā. Socializācijas procesā bērns mācās, kādā veidā izzināt apkārtējo dabu un sociālo vidi un kā adaptēties sabiedriskajā vidē. Pirmā sociālo prasmju skola bērnam ir viņa ģimene. Ar ģimeni saistās sociālo, morālo normu apguve.

Bērniem sadarbojoties un draudzējoties ar vienaudžiem attīstās trīs galvenās sociālās attīstības jomas:

- rodas iespēja apgūt sociālās iemaņas;
- tiek veicināta sociālā salīdzināšana;
- attīstās piederības izjūta grupā.

Ir jāapzinās, ka vispirms bērnam, kurš nav bijis bērnu kolektīvā, ir jāapgūst prasme darboties tajā. Ir jānodrošina sociālā attīstība. Tā ietver sevī atvērtību pret apkārtējiem cilvēkiem, izpratni par slikto un labo, saudzīgu attieksmi pret lietām, spēju kontaktēties ar vienaudžiem un pieaugušajiem, spēju respektēt citu viedokli un piedāvāt savu viedokli, prasmi patstāvīgi izvēlēties nodarbošanos, spēju iesaistīties rotaļās un, ja nepieciešams, arī pagaidīt savu kārtu. Sociālā pieredze veido bērna pieredzi par tuvākās apkārtnes vietām, piemēram, pirmsskolas izglītības iestādi un dažādiem veikaliem, bet pēc tam arī par teātri, koncertzāli, skolu un citām lietām. Pieredzes veidošana apkārtnes iepazīšanā ir cieši saistīta ar bērna sociālo attīstību. Tā tiek apgūtas pieklājības normas, spēja sarunāties, atbildēt uz jautājumiem, izteikt savas domas (Kaņepēja, Gaugere, 2012, 9 – 10, 67).

Rotaļa, it īpaši lomu rotaļas, procesā attīstās sociālās prasmes, kas nepieciešamas dzīves darbībai, attīstās, pilnveidojās bērna valoda un runa, attīstās dialogrunas prasme, valodas apguve un runas apguve rotaļā ietekmē bērna intelektuālo attīstību un jūtas. Bērns bagātina savu emocionālo pasauli un tas notiek netieši lomu – sižetu rotaļās, dramatizācijas rotaļās, mācoties veidot saskarsmi un atrisināt konfliktus. Emocionālos un izziņas procesus bērns bagātina, mācoties izprast pasaules attēlojumu daiļliteratūrā, mākslā, mūzikā, dejā (Lieģeniece, 2012, 18).

Bērna mācīšanās un audzināšanas procesa attīstība ir atkarīga no bērna emocijām un jūtām. Ir ļoti svarīgi, kā bērns izturas pret sevi, pret pieaugušajiem un pret vienaudžiem. Pirmsskolas vecuma bērniem ir emocionāli visneapvaldītākais raksturs nekā pārējos periodos. Tāpēc šajā laikā bērnam var būt vienlaicīgi vairākas jūtas – viņš var dusmoties un būt līdzjūtīgs, var palīdzēt kādam un zaudēt paškontroli, var izjust vainas apziņu un meklēt sev attaisnojumu (Vidnere, 2014).

Tieši saskarsme ar citiem bērniem ir līdzeklis, lai attīstītu sevī spēju gan sadarboties, gan sacensties, kas būs tik ļoti noderīga un nepieciešama turpmākās attīstības gaitā. Radošā rotaļa ir bērnu savstarpējo attiecību skola (Kaņepēja, Gaugere, 2012, 68).

Bērna pašapziņas veidošanos ietekmē gan panākumi darbībā, gan pieaugušā vai citu bērnu vērtējums (pozitīvs vai negatīvs). Bērnu daudz spēcīgāk ietekmē viņa darbības procesa vai rezultātu pozitīvs vērtējums, nevis sods vai aizliegums. Bērna pašapziņu sekmē izpratne par to, kas ir viņš pats, kādas ir viņa īpašības, kā pret viņu izturas citi un kā pret viņu izturas citi un kā parādās šī attieksme. Šajā sakarā nozīmīgs ir skolotāja pozitīvais bērna darbības vērtējums, uzslavas. Pats galvenais pieaugušajiem un skolotājiem ir izprast bērna darbu, redzēt, ka viņa iekšējie spēki atrodas attīstībā un tiem, tāpat kā puķei dabā, ir vajadzīgi labvēlīgi apstākļi (mīlestība, izpratne, atbalsts, intelektuālo un emocionālo vajadzību apmierināšanai) (Lieģeniece, 2003, 16).

Bērns piedzimst ar potenciālu spēju veidot emocionālus kontraltus, taču nereti šis mehānisms tiek nobremzēts jau bērnībā. Tā tas notiek, tad, kad pieaugušais pievēršas tikai tad, kad jāapmierina bērna fiziskās vajadzības, kā arī gadījumos, kad vecāki un skolotāji ir emocionāli vēsi (Meikšāne, 1998, 49).

Bērna emocionālo attīstības procesu pavada dažādas spēcīgas emocijas, ar kurām bērnam jāiemācās tikt galā tā, lai šī uzvedība būtu pieņemama gan pašam, gan vecākiem un citiem pieaugušajiem. Tas ir sarežģīts uzdevums – prast izrādīt bailes, dusmas, kaunu, vainu, bēdas, mīlestību un prieku tā, lai emocijas tiktu iepazītas un pieņemtas, bet lai to izpaušme un vadība tiktu nevis noliegta vai ignorēta, bet pieņemta un saprasta no pieaugušo puses (Šteinberga, 2013, 107).

Pirmsskolas vecumā bērna pasaules izjūta, emocionālais stāvoklis piepilda viņu visu. Bērns aizrautīgi klausās pasakas, skatās izrādes, pat identificē sevi ar pozitīvo varoni, visu ar viņu notiekošo pārdzīvo tā, it kā tas notiktu ar viņu pašu. Intelektuālā un emocionālā procesa saplūšana ir vislabākais nosacījums, lai veidotos paša bērna iekšējā attieksme, bet pirmsskolas vecums, kurā tas sevišķi spēcīgi noris, labvēlīgs vecums tikumiskās attieksmes veidošanai (Meikšāne, 1998, 60).

Pirmsskolā ir svarīgi attīstīt katra bērna aktivitāti (ētiski estētisko, intelektuālo, fizisko), veidojot vēlmi izzināt apkārtējo pasauli un apgūt pieaugušo radīto pieredzi. Bērnā jāveido pašapziņa, kas balstīta uz savas rīcības, darbības, jūtu, velmju un interešu apzināšanu, uz savu spēju izpaušmi aktīvā darbībā (Kaņepēja, 2012, 8).

Vispilgtāk pašapziņa parādās pašvērtējumā, kā bērns novērtē savus sasniegumus un neizdošanos. Vecākajā pirmsskolas vecumā bērns ir iemācījies vērtēt citus (to dara vispirms) un sevi. Prasme savas īpašības un rīcību salīdzināt ar citiem bērns apgūst tikai vecākajā

pirmsskolas vecumā. Šī prasme ir pašvērtējuma pamats. Bērna pašapziņu sekmē izpratne par to, kas ir viņš pats, kādas ir viņa īpašības, kā pret viņu izturas citi un kā parādās šī attieksme (Lieģeniece, 1999, 67).

Pašvērtējums un citu dotā vērtējuma izpratne sāk izpausties tad, kad attīstās spējas sevi salīdzināt ar citiem. Tieši pirms skolas, kad pašvērtējums ir ciešā saistībā ar gribas attīstību, pašregulāciju un paškontroli (Svence, 1998, 96).

Pētījumi pierādījuši, ka bērniem ar pozitīvu pašvērtējumu ir labas sociālās iemaņas, daudz draugu un popularitāte vienaudžu vidū. Lai gan pašvērtējums nav tieši saistīts ar intelektuālo darbību, cilvēks ar pozitīvu pašvērtējumu ir daudz spējīgāks neatlaidīgi izpildīt uzdevumus arī tad, ja sastopas ar šķēršļiem, un risināt problēmas, lai panāktu atrisinājumu un apgūtu jaunus darbības veidus. Zems pašvērtējums bērnos var radīt trauksmi un depresiju. Zinātnieki ir atklājuši vairākus vecāku un bērnu attiecību veidus, kas saistīti ar bērna pašvērtējuma veidošanos. Vecāku īpašības, kas pozitīvi ietekmē bērna pašvērtējumu, ir pieņemšana, sirsnība, aprūpe un pozitīva audzināšana, disciplinēšana (Jozauska, 2012).

Emocionālo, intelektuālo un gribas funkciju vienotībā personība kopumā atklājas kā viens vesels. Bērnam katrā vecuma posmā ir savas specifiskās attīstības īpatnības un griba te iekļaujas kā daļa veselumā (Meikšāne, 1998, 60).

Griba – apziņas daļa, tās darbīgais un regulējošais faktors. Pateicoties gribai, cilvēks ir spējīgs pēc paša iniciatīvas, vadoties no apzinātas nepieciešamības, veikt darbības iepriekš izplānotā virzienā un ar iepriekš paredzētu spēku. Viņš spēj attiecīgi organizēt savu psihisko darbību un virzīt to. Ar gribas palīdzību var savaldīt savu emociju ārējās izpausmes. Tātad griba virza vai savalda cilvēka rīcību, kā arī organizē psihisko darbību. Par galvenajām gribas funkcijām tiek uzskatītas:

- motīvu un mērķu izvēle;
- darbības pamudinājumu regulēšana nepietiekamas vai pārmērīgas motivācijas gadījumā;
- psihisko procesu organizācija sistēmā, kas adekvāta cilvēka veicamajai darbībai;
- fizisko un psihisko spēju mobilizācija, lai sasniegtu nospraustu mērķi (Špona, 2004, 35).

Gribas darbība ir cieši saistīta ar emocijām, interesēm, domāšanu. Tā izpaužas darbībā vai arī tās aizturēšana, kādu iekšēju vai ārēju grūtību pārvarēšanā un tā nevar attīstīties citādi, kā ar radošo spēku piepūli, kā pārvarot grūtības izvirzītā mērķa sasniegšanā.

Radošās darbības mērķa apzinātības pakāpe bērnam var būt ļoti dažāda. Pirmsskolas vecumā bērns var gan paredzēt sasniegt kādu vizuālu rezultātu, bet darbības gaitā rodas kādas

jaunas asociācijas, un bērns atbilstoši tām šo mērķi izmaina. Šajā posmā pieaugušajiem jānodrošina bērns apdomāt un skaidri nolemt, ko un kā darīs (zīmēs, veidos, aplicēs vai konstruēs), kā arī jāradina ieceri realizēt līdz galam.

Bērna radošās darbības attīstība, kā arī viņa gribas un psihi attīstība kopumā notiek intensīvāk tad, kad bērna darbībā ir kāpināta grūtību pakāpe un pārvaramās grūtības, ja bērns izjūt gribas piepūli. Grūtību pakāpe pedagogam jāparedz: grūtības radošajā darbībā nedrīkst būt pārāk lielas, bērnam nepārvaramas objektīvu vai subjektīvu apstākļu dēļ. Ja izvirzītais mērķis netiek sasniegts, bērns zaudē darba prieku un ticību savai varēšanai (Hibnere, 1998, 116 – 117).

Lai pārvarētu grūtības, jāzina ir mērķis, jābūt pārliecinātam par to, kāpēc viņš kaut ko dara. Tādēļ ļoti svarīga nozīme ir gribas struktūrai. Gribas struktūra kā šķēršļu pārvarēšanas virsdarbība sastāv no sešām apakšstruktūrām:

- mērķa apzināšanās un izvirzīšana;
- motīvu cīņa;
- lēmuma pieņemšana;
- darbības plānošana;
- darbības realizēšana;
- pašanalīze un pašvērtējums (Liepiņa, 2003, 228).

Viens no līdzekļiem gribas attīstīšanai ir runas komunikācija, bet tikai tad, ja tas ietver sevī bērna darbības, kuras atbilst bērnu vecumam, interesēm un tā nav īstermiņa darbība. Runa palīdz bērniem izprast savas darbības un skolotājs bērnam palīdz ar jautājumu palīdzību. Ar jautājumu palīdzību skolotājs izdala saikni starp tagadnes, pagātnes un nākotnes darbībām un arī palīdz bērnam saprast savu panākumu mērķi un līdzekli, kā mērķi panākt (Урунтаева, 1996, 241).

Pēc autores domām, bērnu runas un valodas labvēlīgai attīstībai, svarīgākais bērnam ir apkārtējā vide, ģimene un vienaudži, kas bērnam radītu apstākļus, interesi, kas veicinātu apgūt runu un valodu, lai veiksmīgi varētu izteikt savas domas, aizstāvēt savu viedokli un nodrošinātu bērnam veiksmīgu komunikācijas iespēju apkārtējā pasaulē. Svarīga ir ģimene un skolotāja, kas pareizi ievirza bērna domāšanu veiksmīgai runas attīstībai.

Nedrīkst aizmirst par bērna fizisko attīstību, to atzīmē arī daudzi skolotāji un psihologi, kas veicina pozitīvu un ātrāku valodas un runas attīstību, jo pirmsskolas vecums ir emocionālās nobriešanas periods.

Darba autore secina, ka pēc vairāku psihologu un filozofu atziņām, cilvēka valoda un runa ir cieši saistīta ar cilvēkam piemītošajām attīstības jomām. Valodas un runas attīstību ļoti lielā mērā ietekmē bērnam apkārt esošā vide un sabiedrība, kā arī no pieaugušā valodas

ietekmes uz bērna ikdienu ir ļoti liela nozīme, no tā ir atkarīgs bērnu vārdu krājums, kas ietekmē bērna komunikāciju, domas un socializācijas spējas. Valoda ir sociāla, tādēļ tā lielā mērā ir komunikatīvais saziņas līdzeklis. Savukārt runa katram ir individuāla un tā ir saskarsmes un saziņas līdzeklis. Runa ir cieši saistīta ar domāšanu, atmiņu, uztveri, uzmanību, emocijām un citām cilvēkam piemītošām īpašībām.

Bērna attīstību ietekmē bioloģiskie un sociālie faktori. Daudzi faktori, kuri veicina bērna fizisko attīstību, stimulē arī bērna garīgo attīstību. Svarīga ir roku sīkās muskulatūras attīstība, jo darbošanās procesā tiek darbinātas tās smadzeņu daļas, kas ciešā veidā ir saistītas ar runāšanas un rakstīšanas centriem. Bērna ķermeņa kustībām un runas motorikai ir vienoti mehānismi, tādēļ sīkās motorikas attīstība ir tieši saistīta ar runas attīstību. Ļoti svarīgs ir arī bērna pašvērtējums, ko bērns gūst no pieaugušā vai no vienaudžiem, tas bērnam paaugstina pašvērtējumu un vēlmi apgūt ko jaunu un interesantu. Bērnam radot labvēlīgus apstākļus un ieinteresējot bērnu darboties daudzpusīgi, pieaugušais attīsta bērnam vēlmi apgūt runu, valodu.

1.3. Bērnu vārdu krājuma paplašināšana – viens no svarīgākajiem uzdevumiem pirmsskolā

Pateicoties runai, cilvēks iegūst ļoti plašas iespējas. Runa vieno cilvēkus viņu darbībās, palīdz saprasties vienam ar otru, palīdz saskatīt vienotus uzskatus un ticību otram. Krievu sakāmvārds „Vārds pa pusei pieder tam, kas runā un pa pusei tam, kas klausās” (Кольцова, 2006, 40).

Pirmsskolas vecumā bērnam jāapgūst tāds vārdu krājums, kas nodrošinātu sazināšanos ar valodas palīdzību, sagatavotu viņu sekmīgam mācību darbam skolā, palīdzētu uztvert daiļliteratūru, radio un televīzijas pārraides.

Nozīmīgs ir jautājums par pedagogiski psiholoģiskajiem nosacījumiem, kas sekmē dzimtās valodas apguvi pirmsskolas vecumā. Jautājuma aktualitāti nosaka arī mūsdienās vērojamā dzimtās valodas vārdu krājuma samazināšanās, noplicināšana un piesārņošana, kas, kā rāda empīriskie pētījumi, vērojama arī bērna valodā jau pirmsskolas vecumā. Ņemot vērā, ka pirmsskolas vecumā vārdu krājumā vēl vispār nav vārdu, kurus viņš kāda iemesla pēc aizstāj ar aizguvumiem no citām valodām vai žargonu. Viņš vienkārši nezina, ka to vietā var būt citi vārdi, kas dod gan lielāku iespēju precīzi izteikt jutekliskos uztvērumus, gan dara valodu bagātāku. Tāpēc piesārņota valoda ietekmē bērna intelektuālo, sociālo, un emocionālo attīstību (Freibergera, 2009, 49).

Procesu, kā bērns apgūst vārdu krājumu, var aplūkot no kvantitatīvās un kvalitātes puses. Analizējot bērna vārda krājuma un kvantitatīvās puses, var secināt, ka ir lielas atšķirības dažādos attīstības periodos. Savukārt, analizējot no kvalitātes puses, tas jāaplūko ciešā saistībā ar bērna attīstību, viņa domāšanu, uztveri, izziņas interesi, atmiņu.

Bērni pirmsskolas periodā apgūst salīdzinoši daudz zināšanu. Tieši šajā laika posmā bērniem veidojas sākotnējie priekšstati un izziņas intereses par apkārtējo pasauli un valodu. Līdz ar to skolotājam jāstrādā tā, lai bērns katru dienu apgūtu jaunus vārdus, lai tos mācītos izlietot savā runā, skolotājam nepieciešams:

- bagātināt bērna vārda krājumu – sistemātiski iemācīt bērnam jaunus vārdus, paplašināt vārdu krājumu ar lietvārdiem, darbības vārdiem, apstākļa vārdiem;
- nostiprināt un precizēt bērna vārdu krājumu – jāatkārto gan darbībās, gan dažādās sarunās;
- aktivizēt bērna vārdu krājumu – skolotājam īpaši jāstrādā ar vingrinājumiem, kas palīdzētu apjēgt vārdu pārnests nozīmes, attīstītu prasmi savā valodā lietot sinonīmus, antonīmus (Kalniņa, Skrube, 1983, 42, 45).

5 – 6 gadu vecumā bērni kļūst sociāli, viņi ir labākie draugi un arī var baudīt spēles un rotaļas ar mazākām bērnu grupām. To valodas izmantošana, īpaši leksika, turpina augt kopā ar izpratni, ka vārdiem var būt vairākas nozīmes. Šajā vecumā ir novērojami eksperimenti ar valodu (Jackmen, Beaver, Wyatt, 2015, 19).

Dzimtās valodas nodarbībās svarīgi izvēlēties atbilstošas aktivitātes vārdu krājuma paplašināšanai un aktivizēšanai:

- jaunā vārda nosaukšana – šo paņēmienu izmanto visbiežāk. Skolotājam jāizrunā jaunais vārds tā, lai pievērstu bērnu uzmanību, jāizrunā pietiekami skaļi, precīzi, skaidrā dikcijā. Piemēram, ar bērniem pārrunājot uz ielas redzēto;
- vārda nosaukšana un attiecīgā objekta demonstrēšana – šādu paņēmienu jāpanāk, lai jaunais objekts un atbilstošais vārds, kas to apzīmē, atklātos bērnam vienlaicīgi;
- jaunā vārda iesaistīšana teikumā – skolotāja uzdevums ir jauno vārdu iesaistīt teikumā vairākkārt vienas nodarbības laikā;
- vārda vairākkārtēja atkārtošana – bērna uzmanība un darba spējas ir nenoturīgas, tādēļ, lai apgūtu mācīto, nepieciešams vairākkārtējs atkārtojums. Jaunos vārdus skolotāja var atkārtot gan savā, gan bērnu runā;

- **jautājumu izmantošanu vārdu krājuma aktivizēšanai skolotāja izmanto, sarunājoties ar bērniem, uzdodot tādus jautājumus, kas prasa konkretizēt situāciju, atklāt cēloņus un sekas (Kalniņa, Skrube, 1983, 47).**

Pēc I. Freibergas domām, bērnu vārdu krājuma sekmēšanai svarīgi ir pieaugušā runas kultūra, nozīmīgs ir skolotājas runas balss skaļums, runas temps un izteiksmīgums, kādā skolotājs runā ar bērnu. Svarīga ir lietu un priekšmetu vide grupā, kas izraisītu sarunas, paplašinātu un aktivizētu vārdu krājumu, ierosinātu dažādu veidu rotaļas un to inscenējumus. Ieklausoties vārdā, mēģināt uzsvērt vārdu vai vārda daļu un atsaukt atmiņā to nozīmi. Vizuālā, verbālā un mūzikas līdzekļu sinerģija, palielina interesi un palīdz labā izprast iegūto informāciju. Izmantojot semantikas apguvi – ieklausoties vārda skanējumā, kā skan vārds, vārda vairākkārtēja atkārtošana, vārda ritmizēšana pa zilbēm, izrunājot to dažādās intonācijās un skaļumā, palīdz bērnam vārdus iegaumēt un atcerēties. Bērnu vārdu krājuma paplašināšanai neatsverama nozīme ir daiļliteratūrai un folklorai (Freiberga, 2009, 54 – 59). (sk. 1. pielikumu).

Bērns valodu apgūst atdarināšanas ceļā – savā runā atdarināto, ko dzird apkārtējā vidē. Vide pedagoģiskajā un psiholoģiskajā literatūrā tiek interpretēta kā visi ārējie faktori, kas ietekmē attīstības procesu. Šo faktoru kompleksu daļa makrovidē un mikrovidē. Makrovides faktori ir globāli iedarbības līdzekļi, piemēram:

- nacionālās kultūras īpatnības;
- sabiedrības sociāli politiskās uzbūves specifika;
- sabiedrībā valdošās normas, attieksmes, uzskati;
- ģeogrāfiskā, dabas vide u.c.

Mikrovide ir visi tie faktori, ar kuriem bērns stājas ciešos nepastarpinātos kontaktos:

- ģimene, tās iekšējā atmosfēra, attiecību raksturs, priekšmetiski telpiskā vide;
- pirmsskola, skola, dažādi pulciņi un interešu centri;
- vienaudži, draugi, citi pieaugušie u.c.

Mikrovide uz bērna attīstību ir ārkārtīgi spēcīga ietekme, un ģimenes videi jo īpaši.

Analizējot vides ietekmi uz bērna valodas apguvi, aktuāla ir kultūrvide, par kuras sastāvdaļām var uzskatīt lingvistisko vidi (lietoto valodu vide sabiedrībā, kuru nosaka sabiedrības etniskais sastāvs un šo valodu lietojuma savstarpējās attiecības) un dzimtās valodas vidi, kurā bērns aug un attīstās (dzimtās valodas vide, kā mikrovides sastāvdaļa) (Freiberga, 2009, 49 – 50).

Valodas rosinoša vide ir tāda, kurā bērnam rodas daudz, daudz jautājumu. Tās ir rotaļlietas, attēli, grāmatas, spēles, dažādi priekšmeti un lietas, kam ir nosaukumi un

piederība. Arī valodu rosinošas spēles ir rūpīgi jāpameklē, rotaļas, kas ir pašu domātas bērniem tomēr patīk vislabāk. Balstoties uz bērnu pašu pieredzi, tiek papildināta rotaļa ar kaut ko jaunu, lai viņu rotaļas būtu daudzveidīgākas. Lai bērni iesaistītos jaunās, novatoriskās un daudzveidīgās rotaļās, viņiem ir vajadzīgi ne tikai rekvizīti un materiāli, kas atspoguļo viņu pašreizējās intereses. Saturiski bagātinātu bērnu rotaļu, var izveidot tikai tad, kad ir iepazīta vide un sabiedrība, kurā viņi dzīvo. Papildus jau minētajam skolotājam vajadzētu ieplānot mācību ekskursijas tuvākajā apkaimē. Šīs daudzveidīgās rotaļas, liek pilnveidoties bērna iztēlei rotaļā, pieaug valodas loma, kas izpaužas lomu sarunās, dialogos (Dzintere, Stangaine, 2007, 279 – 281).

Ietekmi uz bērna attīstību atstāj dažādas vides. Pirmsskolas izglītības iestādēs pedagoģiskais process vienmēr ir mērķtiecīgs, tas attiecas arī uz bērna runas attīstības sekmēšanu. Skolotāji izvirza konkrētus mērķus un uzdevumus runas attīstībai, ņemot vērā grupas bērnu runas attīstības pakāpes. Taču skolotājam jāatceras, ka bērna runas attīstība notiek nepārtraukti, tāpēc skolotāja runai vienmēr visās situācijās maksimāli jāatbilst literārās valodas normām. Viens no galvenajiem nosacījumiem dzimtās valodas vārdu krājuma sekmīgai apguvei ir skolotāju un pieaugušo runas paraugs (Freibergera, 2009, 54).

Apmēram 5 gadu vecumā bērns ir apguvis dzimtās valodas pamatfrāzes, gramatikas pamatlikumus un pareizu izrunu, kas sekmē sarunvalodas izmantošanu dažādās mainīgās situācijās rotaļas gaitā, viņš veido dialogus saistībā ar lomu un reālajām attiecībām, izmantojot tēlainās izteiksmes līdzekļus: epitetus, personifikācijas, salīdzinājumus. Jāatceras, ka komunikācija notiek divās galvenajās formās – dialogā un monologā – ko īsteno ar verbāliem un neverbāliem līdzekļiem (Dzintere, Augstkalne, 2009, 123).

5 – 7 gadu vecumā strauji pieaug bērna vārdu krājums. Palielinās runā lietoto lietvārdu, darbības vārdu, vietniekvārdu un īpašības vārdu skaits. Bērni lieto virsteikumus un palīgteikumus, bieži vien veidojot sarežģītas konstrukcijas. Šī vecuma bērni apgūst dzimtās valodas gramatisko uzbūvi un izmanto to samērā brīvi un pareizi. Pirmsskolas vecuma sākumā bērna runa saistīta ar konkrēto situāciju, savukārt vecākajā pirmsskolas vecumā viņš izmanto valodu ne tikai savu darbību komentēšanai, bet arī pasaules atklāsmē un izpratnes veidošanā par to. Pirmsskolas perioda sākumā bērns savu darbību komentē skaļi, bet vēlāk pāriet uz runu domās (Grīnvalde, 2010, 6)

Pēc K. Smitas un L. Strikas domām (pētījumiem), bērnu vārdu krājumam būtu jābūt aptuveni no 2500 vārdiem (5 g.v.) līdz 13000 vārdiem (6,5 g.v.). Bērns šajā vecumposmā pazīst atskaņas var nosaukt pamatkrāsas, saprot jēdzienus – smags/viegls, skaļš/kluss, saprot pretstatus – liels/mazs, daudz/maz. Prot skaitīt līdz 10 un iemācās skaitīt līdz 30, māk parādīt kreiso un labo pusi un sakārto objektus pēc formas un krāsas. Bērnam šajā vecumposmā būtu

jālieto savos stāstījumos darbības vārda nākotnes forma, jāsaskaņo īpašības vārds un lietvārds. Bērnām būtu jāspēj atbildēt uz jautājumu kas būtu, ja....? Tāpat arī jāprot nosaukt visus alfabēta burtus un teikuma garums bērna stāstījumā, jau būtu 7 vārdi teikumā (sk. 2. pielikumu).

Ievērojot, ka runas darbībai ir reproduktīvs raksturs, bērns veido savu valodu, orientējoties uz pieaugušā, brāļa, māsas runas parauga. Atdarīnot pieaugušos, viņš pārņem gan valodas izteiksmes līdzekļus, piemēram, balss spēku, runājot skaļāk vai klusāk, runas tempu, balss emocionālo nokrāsu, valodas kultūru. Īpaši tas atklājas, bērnam izpildot lomas, saistītas ar sadzīves tematiku, kas ir savdabīgs spogulis dažādām sociāli lingvistiskām norisēm – dialektam, divvalodībai, etniskajām īpatnībām. Tie ir arī sociālo attiecību lingvistiskie signāli, pieklājības normas, vērtību atspoguļojums bērna runā (Dzintere, Augstkalne, 2009, 123).

Rotaļu procesā tiek veicināta bērnu izpratne par dialogu kā divu līdzvērtīgu partneru sarunu, tiek sekmēta bērnu izpratne par runas etiķeti un dialogrunas kultūru, attīstot prasmi ievērot secību sarunā, uzklausat, nepārtraucot, izrādot cieņu sarunu biedram.

Pirmsskolas vecuma bērna prasme ievērot runas kultūru dialogā attīstās sekmīgāk, ja pedagogiskajā procesā tiek nodrošināta bērna aktīva saziņa reālajās un modelētajās rotaļsituācijās (Stangaine, 2014).

Dialogs nosaka to, ka sarunu biedriem ir zināma lietas būtība, kas paver iespēju mutvārdu runā izmantot daudzus saīsinājumus. Dialogā vienmēr ņem vērā gan to, ka sarunu biedrs, viņa mīmika ir vizuāli uztverami, gan arī runas intonatīvo aspektu, kas ļauj saprasties no pusvārda. Raksturīga arī saīsināta runa, jo runātāji iepriekš ir vienojušies par tematu, viņi labāk saprot viens otru (Dzintere, Augstkalne, 2009, 151).

Darba autore secina, ka par vārdu krājuma paplašināšanu ļoti daudz runā pirmsskolas vecumā, jo šajā periodā visaktīvāk pieaugušais līdzdarbojas bērna runas un valodas jomā – rāda, stāsta, rotaļājas, tādējādi attīstot runas un valodas spējas, arī bagātinot vārdu krājumu. Arī, uzsākot skolas gaitas, nedrīkst aizmirst par vārdu krājuma paplašināšanu. Vārdu krājums ir tā valodas joma, kas ļauj bērnam izlasīto stāstu saprast, uztvert tā domu, saprast teksta uzdevumu matemātikā, lai spētu to atrisināt, un viennozīmīgi palīdzēs uzrakstīt vārdiem bagātu pirmo pašsacerēto stāstu. Lai paplašinātu bērna vārdu krājumu, ir jāveicina interese, pat ziņkārība par vārdiem, vārdu nozīmi un to pielietojumu.

1.4. Radošā rotaļa – līdzeklis vārdu krājuma paplašināšanai un aktivizēšanai

D. Dzintere un D. Augstkalne min Dž. Brunnera apgalvojumu, ka ar rotaļas palīdzību cilvēks izsaka savas vēlmes, rotaļā viņš priecājas, fantazē, rada, runā, atpūšas, mācās, ataino redzēto un dzirdēto. Rotaļa ir augsne, kurā attīstās bērna runa (Dzintere, Augstkalne, 2009, 106).

Lai attīstītu sapratni, intelektu, domāšanu, skolotājam ir iespēja bērniem piedāvāt pētīt dažādas idejas caur rotaļām. Caur rotaļām skolotājs piedāvā dažādas idejas, stratēģijas un pašiem veikt savus atklājumus un beigās nonākt pie kopsaucēja (Hayes, 2012, 181).

Nozīmīgākās no radošajām rotaļām ir lomu – sižeta rotaļas. Loma un sižets veido rotaļas pamatu. Bērns parasti uzņemas pieaugušā lomu. Rotaļas nozīme palielinās, ja tajā var aizsargāt citus (ārsti, policisti). Rotaļas sižetu veido īstenība, ko bērns attēlo rotaļā. Piemēram, pieaugušais, pavērojot bērna rotaļas, var uzzināt svarīgākos notikumus pirmsskolas izglītības iestādē, bērna intereses, pārdzīvojumus.

Nesaraujama saikne starp rotaļu un mācīšanos pirmsskolas vecumā nozīmē, ka skolotājam jānodrošina radoša un rotaļīga atmosfēra, kas saista valodas un literatūras procesus. Rotaļa ir atslēga, lai atbrīvotu valodu. Bērni rotaļās izmanto morālo valodu, lai komunicētu un pārsviestu lomas. Bērni runā ar rotaļlietām, dzīvniekiem, animāciju varoņiem. Zinātnieki pierādījuši, ka pieaugušā piedalīšanās rotaļā palīdz paplašināt bērna domas, idejas un valodu. Aktivitātes, kas palīdz paplašināt runu un valodu ir dziesmu dziedāšana, pantiņu skaitīšana, grāmatu lasīšana, prognozējot stāsta turpinājumu. (Ebbeck, Wanigananayake, 2016, 137 – 242).

Radošās rotaļas paveids un bērna pirmās rotaļas ir lomu rotaļas, kur bērns izdzīvo un attēlo daudzas lomas, ko redz sev apkārt, vai ja bērns atrodas kādā noteiktā vidē, tās varētu būt ārsts, mamma, tētis, policists. Bērns mācās sadarboties, aizstāvēt savu viedokli un pilnveido savu valodu. Lomu rotaļas ir īsas un katrs sižets ir atšķirīgs, un ir tikai to vienu konkrēto reizi. Kad bērns paaugas, tad lomu rotaļas pamazām sāk pārtapt par radošajām rotaļām. Lomu un reālajās attiecībās, liela nozīme ir valodai. Bērnam, paplašinoties vārdu krājumam, top daudz vairāk jaunu lomu sižetu variantu un tas veicina dziļāku lomu izpildi.

Līdzīgas lomu rotaļām ir dramatisācijas rotaļas jeb režisoriskās rotaļas (tā saucamās teatrālās rotaļas). Šīs rotaļas attīstās pēc zināma scenārija – literārā darba, kas rotaļas gaitā mainās. Reizēm stāsts, pasaka, ko bērns spēlē, veidojas rotaļas procesā. Bērns rotaļlietai

pievēdē dažādas nozīmes, sarunājas ar to. Bērns it kā veic režisora lomu, tāpēc šīs rotaļas sauc par režisoriskām rotaļām (Dzintere, Stangaine, 2012, 178, 179).

Radošās rotaļas paveids ir teatrālās rotaļas, kā norāda to nosaukums, bērni radoši ar savu individuālo uztveri un izdomu spēlē teātri, izpildot aktieru lomas. Teatrālās rotaļas, ir īpašas kultūras forma, kas sekmē bērna tuvošanos tautas kultūrai, mākslai. Arī pats bērns savā rotaļā rada savu subkultūru – pasaku, dziesmu, deju, savu tēlu. Teatrālās rotaļas kā mākslas paveida estētiskā darbība ir saistīta ar cilvēka izjūtām, viņa personību, tā tiek aplūkota kā jūtu pašizpaušmes (Dzintere, Stangaine, 2007 (2), 98).

Skolotāji un psihologi atzīmē, ka starp bērniem rotaļā pastāv divu veidu attiecības – lomu un reālās. Lomu attiecības ir saistītas ar to, ka bērns izpilda savu lomu, sadarbojoties ar pārējām lomām. Reālās attiecības izpaužas lomu sadalē, konfliktos, pamācībās u.c. Īpaši spilgti tās izpaužas vecākajā pirmsskolas vecumā, jo bērni piedalās kopīgās rotaļās tāpēc, ka viņi spēlējas ne tikai blakus, bet kopā cits ar citu. Sociālās attiecības atklātā veidā izpaužas rotaļu dalībniekiem citam ar citu. Līdz ar to mainās arī lomu sadale (Dzintere, Stangaine, 2012, 180).

Lomu un sižeta rotaļa ir brīva, radoša, darbība, kuru bērns veic, balstoties uz savu iepriekš apgūto pieredzi, darbojoties vienatnē vai saskarsmē ar citiem. Bērns vēlas attēlot visu novēroto un piedzīvoto gan ģimenē, gan tuvākajā apkārtnē, gan sadzirdēto pasakās. Tādējādi bērns it kā cenšas pietuvoties pieaugušo pasaulei. Rotaļa veic bērna morālo, fizisko un intelektuālo attīstību (Golubina, 2007, 173).

No 5 gadu vecuma rotaļas kļūst daudzveidīgākas gan pēc satura, gan struktūras. Iepriekšējās sižetiskās rotaļas pakāpeniski nomaina lomu un teatrālās rotaļas, kurās bērni paši veido lomu un reālās attiecības. Viņi sarunājas, sadarbojas, attīsta rotaļu un valodu. Lomu rotaļas kļūst sarežģītākas, savu pieredzi izmanto radoši, dažādos variantos. Rotaļās veidojas attiecības, kādas vērojamas starp cilvēkiem darbā, sadzīvē, atpūtā, ievērojot viņu tiesības un pienākumus, pozitīvo un negatīvo, kas vispilnīgāk izpaužas lomu sarunās. Bērnā palielinās lietoto vārdu – lietvārdu, darbības vārdu un vietniekvārdu – skaits. Pieaug arī īpašības vārdu skaits. Bērni prot veidot dialogus, kas galvenokārt saistīti ar rotaļu darbībām, lietām, kas vienlaikus palīdz attīstīt arī rotaļas sižetu. Dialogos ir ietverti jautājumi, pavēles, norādījumi un lūgumi tiešā un netiešā formā. Lomu rotaļas rit raiti, tās, atšķirībā no citām rotaļām, nenovirzās no tēmas, ir daudzveidīgākas un pretrunīgākas, rotaļnieki prot uzturēt sarunu, veidot dialogu ķēdīti. Socializējas arī bērna valoda, atspoguļojot tajā noteiktas vērtības, pieklājības formas, pieaugušo izteicienus (Dzintere, Augstkalne, 2009, 144).

Tātad runas prasme ir svarīga personības kvalitāte. Tas nozīmē, ka bērna runas un komunikācijas attīstības rotaļā nepieciešams aplūkot no vairākiem aspektiem – kognitīvā,

emocionālā, sociālā. Valodas un katras jomas mijiedarbības izzināšana var sniegt daudz nozīmīga gan bērna runas bagātināšanā un pielietojumā dažādās situācijās, gan arī sociāli lingvistiskajā jomā (Dzintere, Augstkalne, 2009, 119).

Valoda, tāpat kā rotaļa, ir radoša darbība. Izzinot runas komunikāciju radošajā rotaļā, jāņem vērā, ka runa „apkalpo” rotaļu. Katrai no verbālās vai neverbālās saziņas sistēmām ir sava valoda, kas saziņas (komunikācijas) partneriem tiek sniegta kodētā formā. Šos kodus ir jāiemācās atšifrēt, jo tie verbālajai informācijai piešķir papildu jēgu. Informācija ar faktu, uzskatu un noskaņojuma palīdzību saziņas brīdī tiek ne tikai nodota, bet arī radīta, precizēta un attīstīta.

Bērna valoda kļūst ne tikai sarežģītāka, bet arī izteismīgāka. Nereti rotaļu grupā, tēlojot lomas, risinot lomu sarunas, rotaļnieks apgūst „savu” stilu un pozīciju, kas nosaka sarunu toni, virzību un izteiksmes stilu (Dzintere, Augstkalne, 2009, 138 – 144).

Katrs bērns dzīvo savā kultūrvidē, kas ietekmē viņa pieredzi, rotaļas tēmu, sižetu. Savukārt rotaļas tēma un sižeta varianti sekmē vārdu krājuma apguvi, paplašināšanu un aktivizēšanu.

Pirmā vide bērnam ir ģimenes vide. Bērna dzīvesveidu, viņa attīstību ietekmē daudzveidīgie faktori – dzīves vieta (lauki, pilsēta), ģimenes sastāvs, vecāku un bērnu, vecāku savstarpējās attiecības, brīvā laika pavadīšana u.c.

Bērna rotaļa ir kultūras elements un ievēdēja savas tautas kultūrā. D. Dzinteres un I. Stangaines citēto P. Jurēviča teikto, ka kultūru nevar iemācīt, tanī jāieaug. Kultūrā jau pastāv vērtību atziņa, bet vērtības nevar uzņemt vienīgi ar prātu – tās jāizjūt, jāpārdzīvo. Kultūra sākas ar pirmo bērna un mātes dziedāto šūpuļdziesmu un spēlējot rotaļas. Tādējādi rotaļa palīdz apgūt savas tautas morālos un ētiskos ideālus, vērtības un tautas mentalitāti (Dzintere, Stangaine 2007 (1), 52).

D. Dzintere, I. Stangaine citē L. Lauzes uzskatu, ka valodas nesēju sabiedrībā apņem daudzveidīga vide – valodas vide, kultūrvide un sociālā vide, kas var arī pārklāties.

Vērtības un normas bērni iemācās socializācijas procesā (rotaļā), vērojot pieaugušo darbību, atdarinot to, komunicējoties vienam ar otru, sadarbojoties un sarunājoties. Rotaļa ir vēlme attēlot notikušo, kas rada, jaunradi un prieku (Dzintere, Augstkalne, 2009, 106).

Bērni, kuru attiecības ar pieaugušajiem ir drošas un stabilas, parasti ir atsaucīgi, motivēti un droši stājas pretī grūtībām, šie laimīgie bērni uz dzīvi šķiet raugāties optimistiski, ar zināmu pašpārliecību. Ja bērns ir atklāts, draudzīgs un aizrautīgs, viņš pārējiem bērniem šķiet pievilcīgs un tādēļ viņiem ir lielākas sociālas iespējas nekā kautrīgam un pasīvam bērnam. Šiem sociāli attīstītākajiem bērniem ir daudz vairāk priekšrocību nekā bērniem, kuru valoda un sociālās iemaņas nav tik attīstītas. Bērni, kuri ir komunikabli, droši

jūtas gan ar vienaudžiem, gan ar pieaugušajiem ir pārliecināti par savām spējām gan sadzīvē, gan rotaļā. No otras puses, tie bērni, kurus pieaugušie nav lolojuši, biežāk mēdz būt, pasīvi, viegli iebiedējami, noslēgti un /vai baidās no jaunām situācijām (Smita, Strika, 1998, 200).

Par sociālās vides ietekmi uz valodas apguves procesu īpaši liecina bērnu vārdu krājums. Tas pauž vides intelektuālo un kultūras klimatu kopumā. Raksturīgi, ka bērni, kas aug multikulturālā vidē, savās rotaļās nereti lieto vārdus vai pat izteicienus latgaliešu, krievu un lietuviešu valodā, kas nesekmē latviešu valodas noturību un kvalitāti (Dzintere, Augstkalne, 2009, 128).

D. Dzintere, I. Stangaine citē A. Ādlera, Ēriksona teikto, ka bērnība ir dzīves sākumposms, kad notiek visstraujākā cilvēka attīstība, posms, kad cilvēks mācās runāt, staigāt, just un pārdzīvot, kad notiek sociālās pieredzes apguve. Cilvēka personības attīstības sākums meklējams tieši bērnībā, jo šis vecums ir īpaši sensitīvs. Šajā vecumā veidojās attieksme pret sevi, citiem, darbu, dabu, veidojās cilvēka dzīves stils, notiek viņa personības identificēšanās. Bērnība ir cilvēces kultūras un savas tautas tikumisko tradīciju apguves pirmais posms, primārais un galvenais socializācijas posms. Rotaļas nabadzība, primitīvisms nesekmē bērnu komunikatīvo prasmju attīstību, pozitīvu attiecību veidošanos kopējā rotaļā. Tieši kopīgās rotaļās, izpildot dažādas lomas, bērni netieši mācās saskatīt un vērtēt notikumus no dažādām pozīcijām, ievērojot noteikumus, citu intereses, uzvedības normas (Dzintere, Stangaine, 2007 (1), 11).

Daudzveidīgā informācija, kas tiek gūta no apkārtējās vides, rosina bērnus patstāvīgām, radošām aktivitātēm – rotaļai, runai. Galvenā ass, ap ko integrējās informācija, ir pats bērns, viņa appasaule gada ritumā. Tās ir rotaļas par ģimeni, pieaugušo darbu, dažādām sociālām norisēm un dzīvniekiem.

Bērnu rotaļu tēmas ir savdabīgas laikmeta raksturotājas, ko nosaka apkārtējā sociālā un kultūrvide. Tās liecina arī par rotaļnieku pasaules ainu, interesēm un vērtību orientāciju. Nenoliedzami bērnu komunikācija rotaļā, viņu vārdu krājums tieši un netieši ir saistīts ar radošo rotaļu tēmām. Detalizēti analizējot rotaļu tēmas, nepieciešams ievērot:

- katrai rotaļai ir tēma – īstenības tēma, ko bērns attēlo rotaļā (ģimene, slimnīca, teātris);
- bērnu rotaļu tēma nosaka arī rotaļas sižetu (rotaļas scenāriju, pakāpenību) un saturu. Tātad rotaļas tēma, sižets, un saturs (mazāk vai vairāk) ir savstarpēji saistīti un to „apkalpo” bērna runa. Tēmas nosacīti ir grupētas vairākās apakšgrupās, kā arī norādīti tēmu varianti, vārdu krājuma paplašināšana, apguves iespējas.

Rotaļas tēmas, satura un sižeta izvēlē un attīstībā, vārdu krājuma paplašināšanā noteicošā loma ir pašam bērnam, viņa aktivitātei. No vides bērns saņem savai psihiskajai attīstībai nepieciešamo sociālo informāciju, bet bērna paša darbība ir nepieciešama, kā šīs informācijas iekšējās apguves līdzeklis (Dzintere, Augstkalne, 2009, 129 – 133).

Rotaļā bērns gūst sociāli noderīgas iemaņas un prasmes, apgūst salīdzināšanas un vērtēšanas iemaņas. Rotaļas noteikumi, ko bērns iegūst un izpilda labprātīgi, veido prasmi regulēt savu uzvedību, audzina gribu, iemāca veidot pozitīvas attiecības ar vienaudžiem, kā attīsta bērnu emocionāli. Māca sadarboties, saskaņot savu rīcību un vēlmes ar citiem rotaļas dalībniekiem, jo ir jāiekļaujas rotaļas kopējo uzdevumu izpildīšanā un veikšanā (Golubina, 2007, 169).

Sociālās pieredzes apgūvē liela loma ir pašiem bērniem. Bērni savstarpēji rotaļājoties, iegūst pieredzi, ko pieaugušie nespēj viņiem dot. Bērniem sadarbojoties un draudzējoties, attīstās trīs galvenās jomas:

- rodas iespēja apgūt sociālās iemaņas;
- tiek veicināta sociālā salīdzināšana;
- tiek attīstīta piederības izjūta grupai (Kaņepēja, Gaugere, 2012, 67).

Rotaļu tematiku nosaka ne tikai apkārtējā vide, bērna vajadzības un intereses, spējas, vēlme atdarināt sev tuvus cilvēkus, bet arī bērna emocionālie pārdzīvojumi, pieredze. Tādējādi rotaļas tēmas, sižets tieši un netieši ietekmē bērna vārdu krājumu.

Bērniem runa un rotaļa veido dzīves sociālās formas un tādēļ visi pedagoģiskie pasākumi tiek organizēti tā, lai tendence darba organizācijā būtu uz bērnu un rotaļu. Bērnu sarunu biedriem jābūt ne tikai bērniem, bet arī pieaugušajiem, bet jo īpaši ir nepieciešama, lai bērns būtu starp saviem vienaudžiem, lai bērnam būtu iespēja kontaktēties runājot, rotaļājoties un apmainoties ar saviem viedokļiem, domām un sajūtām ar saviem vienaudžiem, tādā veidā attīstot savu runas prasmi (Тихеева, 1981, 7).

Raksturīgi, ka rotaļā bērni:

- nonāk saskarsmē, nodibina kontaktu ar citiem rotaļniekiem;
- komunicējas, notiekot informācijas apmaiņai starp bērniem, izmantojot valodu un citas zīmes;
- sadarbojas, veicot kopīgu, savstarpēji saskaņotu darbību, vajadzības gadījumā cits, citu atbalstot;
- mijiedarbojas, kas izpaužas personu savstarpējā iedarbībā un rada noteiktu attiecību modeļus un pārmaiņas šo personu mērķos, motīvos, attieksmē, rīcībā un arī valodā;

- rada, izdomā, fantazē.

Bērnu komunikācija rotaļās veicina ne tikai bērnu valodas attīstības līmeni, bet arī bērnu prasmes piemērot valodu konkrētai reālai vai iztēles situācijai rotaļā un prasmei sadarboties (Dzintere, Augstkalne, 2009, 126).

Svarīgākais priekšnoteikums sekmīgai runas un valodas apguvei ir emocionālā gaisotne – pozitīva saskarsme ar pieaugušo un citiem bērniem, pieaugušā vēlme kontaktēties ar bērnu. Tādēļ arī šādā vecumā bērna valoda ir jāpilnveido, izmantojot runāšanu, stāstīšanu, klausīšanos un atbildēšanu uz jautājumiem, jautāšanu, rotaļas valodas attīstīšanai (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 45).

Bērna gatavību skolai raksturo arī to prasmju un iemaņu apguve, kuras tradicionāli attiecinā uz sagatavošanas skolai saturu. Tas attiecas uz lasīšanas, rakstīšanas, skaitīšanas iemaņu netiešu mācīšanu, kas nepieciešama bērna praktiskai sagatavošanai skolai. Šo darbu nav ieteicams darīt ar skolas metodēm, bet gan netieši ar rotaļmetodēm un bērna pašmotivētās aktivitātēs (Lieģeniece, 2012, 18).

Runa vieno cilvēkus, palīdz tiem saprasties un saskatīt vienu otru. Bērnām pirmsskolas vecumā galvenais, kas sniedz priekšstatus par apkārtējo pasauli un valodu ir pieaugušais – vecāki, skolotāji. Pieaugušais ir tas, kurš bērnam rāda, stāsta, rotaļājas tādā veidā attīsta bērnam runu un valodu. Galvenie valodas apgūšanas faktori ir mikrovides un makrovides faktori.

Pētot bērna valodu, darba autore secina, ka lielākais ieguvums bērnam ir rotaļas, kas ir nenovērtējams vārdu krājuma paplašinātājs. Rotaļā bērnam visaktīvāk raisās valoda, viņš izmēģina to, ko varbūt kautrējās darīt publiski. Ļoti nozīmīga ir radošā rotaļa, kur bērns, ienes visu ko viņam sniedz sociālā vide, kas cieši saistīta ar kultūrvidi. Svarīga ir bērnam apkārt esošā kultūrvide, sociālā vide un valodas vide, kas tieši un netieši ietekmē bērna valodu un runu. Ir jāpārdomā bērna apkārtējās vides veidošana, kurā viņš uzturas, lai šī vide pamazām paplašina bērna iespējas attīstīties garīgi un sociāli.

2. Pedagoģiskais pētījums par vārdu krājuma pilnveidošanās iespējām radošajās rotaļās

2.1. Pētījuma metodoloģija

Pētījums tiek veikts Jaunmārupes X pirmsskolas izglītības iestādē. Tajā piedalās 10 vecākā pirmsskolas vecuma bērni, no tiem 5 meitenes un 5 zēni, vecumā no 5 – 7 gadi. Pētījums notiek no 2018. gada pavasara līdz 2018. gada rudenim. Bērnu vārdi ir mainīti. Pētījums balstās uz teorētiskajās daļās gūtajām atziņām un 4 empīriskām metodēm:

- bērnu novērošana;
- bērnu vārdu krājuma pārbaude;
- pedagoģiskā izmēģinājuma darbība;
- pētījumā iegūto datu analīze.

Novērošana. Darba autore metodi izmanto 2.1. apakšnodaļā, lai konstatētu bērnu vārda krājuma apjomu, uzsākot izmēģinājuma darbību. Novērošana ir pētāmo parādību speciāli organizēta uztvere. Šī metode dod objektīvus rezultātus tikai tad, ja prot atlasīt būtisko, raksturīgāko, saskaņot vispārīgo un konkrēto (Jurgena, 2002, 45).

Vārdu krājuma izpēte. Darba autore šo metodi izmanto 2.2. apakšnodaļā, tiek konstatēti bērnu runā izmantotie (lietvārdi, īpašības vārdi, darbības vārdi), ņemot vērā 2012. gada programmas norādes. Vārdu krājuma izpēte palīdz skolotājam iepazīt savus audzēkņus tiešas uztveres ceļā dabiskos apstākļos (Tūbele, 2002, 30).

Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība. Šo metodi darba autore izmanto 2.3. apakšnodaļā, lai konstatētu vārdu krājuma paplašināšanas iespējas radošajās rotaļās. Minētā metode nepieciešama ikvienam skolotājam, lai izzinātu savas darbības objektu, procesu un rezultātus. Zinātniski praktisko metožu lietošana var būt sekmīga, ja skolotājs savā darbā balstās uz prasībām, kā izvirzītas zinātniskajam pētījumam, un ievēro tās (Albrehta, 1998, 5).

Pētījumā iegūto datu analīze. Darba autore to izmanto 2.4. apakšnodaļā, lai salīdzinātu iegūtos datus ar sākotnējiem un redzētu dinamiku vārdu krājuma paplašināšanā.

2.2. Bērnu grupas vārdu krājuma izpēte pētījuma sākumā

Pētījumu uzsākot, svarīgi ir izzināt bērna vārdu krājuma sākotnējo apjomu. Šim nolūkam tiek izmantoti S. Tūbeles (2004, 30) ieteikumi.

Nosakot vārdu krājuma apjomu, izmanto šādus paņēmienus: 1) nosaukt priekšmetus un pateikt vispārinošo vārdu; 2) nosaukt darbības; 3) nosaukt īpašības; 4) nosaukt priekšmetus pēc apraksta.

Pētījuma pirmais uzdevums ir pārbaudīt (lietvārdu, darbības vārdu, īpašības vārdu) tālād, bērnu grupas visbiežāk lietoto vārdšķiru pielietojumu. Vārdšķiru pārbaude notiek pagarinātās grupas ietvaros. Darba autore bērniem piedāvā priekšmetu kartītes, bērni savukārt nosauc divu tēmu –un *Dārzeņu un Ūdens transports* priekšmetus. Pārbaude notiek pirmo reizi pavasarī, otro reizi rudenī.

1.Tēma. Dārzeņi (sk. 3.1. pielikumu).

- Lietvārdu lietojuma pārbaudē, jānosauc dārzeņus: *kabacis, burkāns, kāpostgalva, brokolis, puķkāposts (ziedkāposts), kālis, cukini, baklažāns, biete, redīss, selerija, gurķis*. Bērniem jānosauc 12 lietvārdi par tēmu „Dārzeņi”. **Pārbaudē izmantotos lietvārdus darba autore pieņem par 100% atbildi.** Pārbaudes rezultāti atspoguļoti 2. tabulā.

2. tabula. Lietvārdu lietojums bērnu runā pētījuma sākumā

Bērna vārds	Saistībā ar tēmu bērnu nosauktie lietvārdi	Bērnu nosauktie lietvārdi procentos	Vispārinošie vārdi
Samanta	Burkāns, kāpostgalva, gurķis, puķkāposts	33,2%	Nav
Madara	Kabacis, burkāns, kāpostgalva, puķkāposts, biete, redīss, gurķis	58,1%	Ir
Olivers	Kabacis, burkāns, kāpostgalva, brokolis, puķkāposts, redīss, gurķis	58,1%	Ir
Katrīna	Kabacis, burkāns, kāpostgalva, puķkāposts, redīss, biete, brokolis, gurķis	66,4%	Ir
Daniels	Kabacis, burkāns, puķkāposts, biete, redīss, gurķis	49,8%	Nav
Henrijs	Burkāns, kāpostgalva, brokolis, puķkāposts, baklažāns, redīss, gurķis	58,1%	Nav
Līva	Kabacis, burkāns, kāpostgalva, brokolis, puķkāposts, biete, redīss, gurķis	66,4%	Ir
Daniela	Burkāns, kāpostgalva, biete, gurķis, puķkāposts	41,5%	Nav
Sofija	Burkāns, gurķis	16,6%	Nav
Deivis	Burkāns, kāpostgalva, puķkāposts, gurķis	33,2%	Nav

Katrīna un Līva nosauc astoņus dārzeņus no 12, kāpostgalvu nosauc par *kāpostu*, kas arī tiek skaitīta kā pareiza, *Samanta, Sofija, Daniela un Deivis* cukini nosauc par *gurķi*, kā arī nevar nosaukt vispārinošo vārdu. Visu bērnu vārdu krājumā ir – *burkāns, gurķis, kāpostgalva. Seleriju, cukini un kāli* nenosauc neviens bērns. *Cukini* bērni sauc par *gurķi*. *Henrijs* vienīgais atpazīst *baklažānu*, jo māmiņa tādu gatavo. Visi bērni *kāli* nosauc par kartupeli.

- Darbības vārdu lietojuma pārbaudē, jānosauc ar dārzeņiem veicamās darbības: *griezt, rīvēt, cept, sautēt, vārīt, spiest sulu, ēst, mizot*. **Bērniem pārbaudes laikā jānosauc 9 darbības vārdi. Pārbaudē nosauktos darbības vārdus darba autore pieņem par 100% atbildi.** Rezultāti atspoguļoti 3. tabulā.

3. tabula. Darbības vārdu lietojums bērnu runā pētījuma sākumā

Bērna vārds	Saistībā ar tēmu bērnu nosauktie lietvārdi	Bērnu nosauktie lietvārdi procentos
Samanta	Apēst, cept, vārīt, griezt	44.5%
Madara	Ēst, vārīt, cept, griezt, rīvēt, mizot	66.7%
Olivers	Apēst, izvārīt, cept, griezt	44.4%
Katrīna	Ēst, vārīt, cept, griezt, rīvēt	55.5%
Daniels	Apēst, cept, vārīt, sagriezt, sarīvēt	55.5%
Henrijs	Ēst, vārīt, uzcept, samīcīt, griezt, rīvēt	66.6%
Līva	Apēst, sagriezt, cept, vārīt, sautēt	55.5%
Daniela	Vārīt, cept, griezt	33.3%
Sofija	Ēst, vārīt	22.2%
Deivis	Ēst, vārīt, cept, griezt	44.4%

Darbības vārdi, kuri ir visu vārdu krājumā ir – *ēst vai apēst, vārīt, cept, griezt*. *Sofija* nosauc tikai divas darbības. Viens bērns nosauc vārdu *sautēt*, jo māmiņa gatavo šādus dārzeņus. Neviens bērns nenosauc sulas spiešanu, jo bērniem sula vairāk asociējas ar augļiem. *Henrijs* nosauc vārdu *samīcīt*, kas arī tiek skaitīta kā pareiza atbilde. 8 bērniem darbības vārdu krājums ir puse vai virs puses, kas ir labs rādītājs.

- Īpašības vārdu lietojuma pārbaudē prasība ir nosaukt dārzeņu krāsu – *zaļš, sarkans, oranžs, balts*; forma – *apaļš, ovāls*; lielumus – *mazs, liels, īss, garš*; garša – *salds, skābs, rūgts, sīvs*; konsistence – *ciets, mīksts, sulīgs*. Bērniem pārbaudē jānosauc 17 īpašības vārdi. **Pārbaudē nosauktos īpašības vārdus darba autore pieņem par 100% atbildi.** Rezultāti atspoguļoti 4.tabulā.

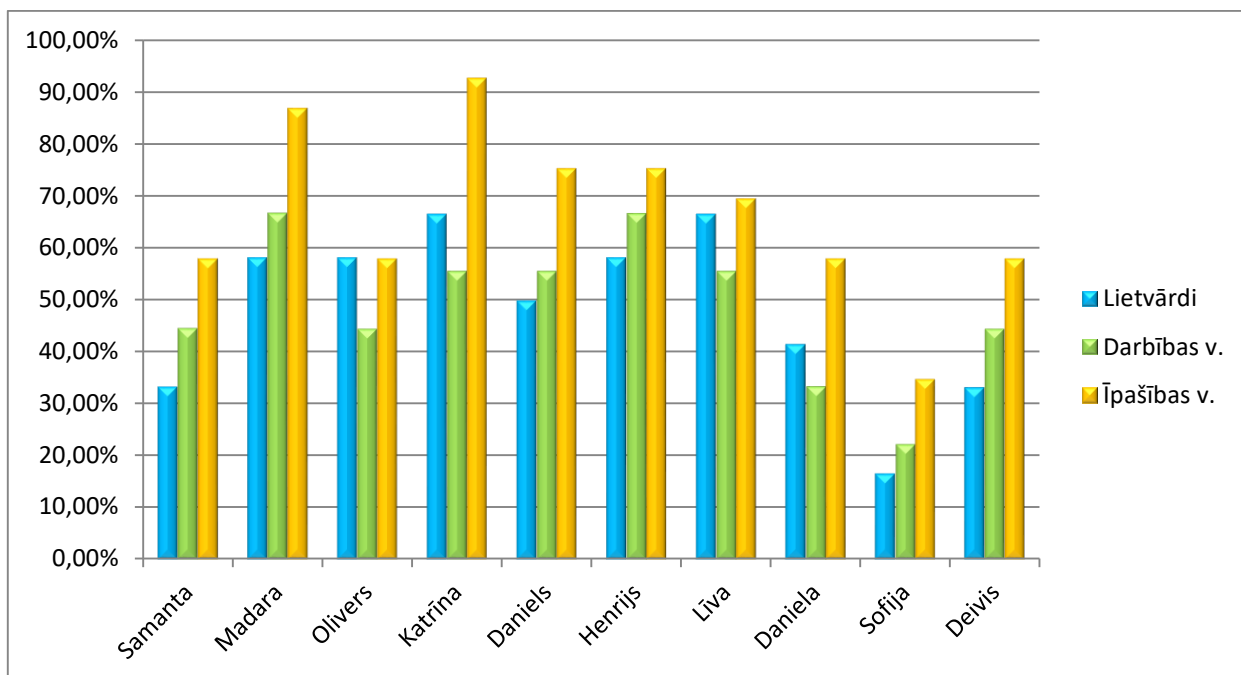
4. tabula. Īpašības vārdu lietojums bērnu runā pētījuma sākumā

Bērna vārds	Saistībā ar tēmu bērnu nosauktie vārdi (krāsa, forma, lielums, garša, smagums, konsistence)	Bērnu nosauktie īpašības vārdi procentos.
Samanta	<u>Krāsa</u> – zaļš, oranžs, balts; <u>forma</u> – apaļš; <u>lielums</u> – garš, liels; <u>garša</u> – salds; <u>konsistence</u> – ciets, sulīgs, kraukšķīgs	58%
Madara	<u>Krāsa</u> – zaļš, oranžs, sarkana, balts; <u>forma</u> – apaļš, ovāls; <u>lielums</u> – garš, mazs; īss; liels; <u>garša</u> – salds; stiprs (kož); <u>konsistence</u> – ciets, sulīgs, mīksts	87%
Olivers	<u>Krāsa</u> – zaļš, oranžs, balts; <u>forma</u> – apaļš; <u>lielums</u> – garš, liels; <u>garša</u> – salds; <u>konsistence</u> – ciets, sulīgs, kraukšķīgs	58%
Katrīna	<u>Krāsa</u> – zaļš, oranžs, tumši sarkana, balts; <u>forma</u> – apaļš; <u>lielums</u> – garš, liels; īss, mazs; <u>garša</u> – salds, stiprs, sīvs; <u>konsistence</u> – ciets, sulīgs, mīksts	92,8%
Daniels	<u>Krāsa</u> – zaļš, oranžs, balts; <u>forma</u> – apaļš; <u>lielums</u> – garš, mazs, liels; <u>garša</u> – salds, stiprs; <u>konsistence</u> – ciets, sulīgs, kraukšķīgs, mīksts	75,4%
Henrijs	<u>Krāsa</u> – zaļš, oranžs, melns, balts; <u>forma</u> – apaļš; ovāls; <u>lielums</u> – garš, liels; <u>garša</u> – salds; <u>konsistence</u> – ciets, sulīgs, kraukšķīgs, mīksts	75,4%
Līva	<u>Krāsa</u> – zaļš, oranžs, balts; <u>forma</u> – apaļš, ovāls; <u>lielums</u> – garš, liels; mazs, <u>garša</u> – salds; <u>konsistence</u> – ciets, sulīgs, kraukšķīgs	69,6%
Daniela	<u>Krāsa</u> – zaļš, oranžs, balts; <u>forma</u> – apaļš; <u>lielums</u> – garš, liels; <u>garša</u> – salds; <u>konsistence</u> – ciets, sulīgs, mīksts	58%
Sofija	<u>Krāsa</u> – zaļš, dzeltens; <u>forma</u> – apaļš; <u>lielums</u> – garš; – salds; <u>konsistence</u> – ciets.	34,8%
Deivis	<u>Krāsa</u> – zaļš, sarkans, balts; <u>forma</u> – apaļš; <u>lielums</u> – garš, liels; <u>garša</u> – salds; <u>konsistence</u> – ciets, sulīgs, sauss	58%

Katrīna un Madara ļoti labi raksturo dārzeņu īpašības. *Madara* redīsa stiprumu sauc kā „kodīgu”, jo esot kodis mēlē. *Katrīna*, saucot krāsas, izmanto palīgvārdus *tumši* sarkana biete. *Henrijs* baklažānu raksturo, kā melnu un procentuāli ir nosaucis daudzas dārzeņu īpašības. *Sofija*, nosauc ļoti maz dārzeņu īpašības, ja nezina kā to raksturot, nesaka neko, klusē. *Burkānu* raksturo kā dzeltenu. *Deivis* savukārt *burkānu* raksturo kā sarkanu. Iespējams bērni bija aizmirsuši oranžo krāsas nosaukumu. Bērniem ir grūti nosaukt dārzeņu formas. Apaļos dārzeņus nosauca visi bērni, bet ovālos zināja nosaukt tikai *Līva*, *Henrijs* un *Madara*.

Nevienam no bērniem vārdu krājumā nav vārda *sīvs*, *vidējs*. Visu bērnu vārdu krājumā ir sastopami īpašības vārdi – *zaļš*, *apaļš*, *balts*, *garš*, *liels*, *salds*, *ciets*, *sulīgs*, *sauss*, *mīksts*. Vārdu *sīvs* bērni izmanto sinonīmu *stiprs*. Vismazāk nosaukto īpašības vārdu ir *Sofijai*, tikai 34,8%. Visvairāk īpašības vārdus nosauc *Katrīna* 92,8%.

Bērnu individuālais lietvārdu, darbības vārdu un īpašības vārdu lietojums runā ir skatāms 1. attēlā. Bērniem bija jānosauc **12 lietvārdi, 9 darbības vārdi, 17 īpašības vārdi.**

1. attēls. Lietvārdu, darbības vārdu un īpašības vārdu lietojums bērnu runā par tēmu dārzeni pētījuma sākumā

Visvairāk īpašības vārdus nosauca *Katrīna* – 15 no 17 iespējamiem, nedaudz mazāk nosauca *Madara, Henrijs un Līva* – 13 no 17, bet vismazāk nosauca *Sofija*. Darbības vārdus visvairāk nosauca *Madara un Henrijs* – 6 no 8 iespējamiem, par vienu mazāk nosauca *Līva, Daniels un Katrīna*. Vismazāk – 2 no 8 nosauca *Sofija*. Visaugstākais lietvārdu pielietojums bija *Katrīnai un Līvai* – 8 no 12 iespējamiem. *Madarai, Oliveram un Henrijam* – 7 no 12 iespējamiem. *Samantai un Deivim* ir tikai 4 no 12 lietvārdiem. Vismazākais lietvārdu pielietojums bija *Sofijai*.

2.Tēma. Ūdens transports (skat. 2.2. pielikumu).

Lietvārdu lietojuma pārbaudē, jānosauc karkuģis, airu laiva, prāmis, kravas kuģis, buru kuģis, plosts, buru laiva, jahta, katamarāns. Bērniem jānosauc 9 lietvārdi. Pārbaudē izmantotos lietvārdus darba autore pieņem par 100% atbildi. Pārbaudes rezultāti atspoguļoti 5. tabulā.

5. tabula. Lietvārdu lietojums bērnu runā pētījuma sākumā

Bērna vārds	Saistībā ar tēmu bērnu nosauktie lietvārdi	Bērnu nosauktie lietvārdi procentos	Vispārinošie vārdi
Samanta	Karakuģis, laiva, kravas kuģis, plosts	44,4%	Nav
Madara	Karakuģis, laiva, , kravas kuģis, buru laiva	44,4%	Ir
Olivers	Karakuģis, laiva, kravas kuģis, jahta, plosts	55,5%	Nav
Katrīna	Karakuģis, laiva, kravas kuģis, jahta, katamarāns	55,5%	Ir
Daniels	Karakuģis, airu laiva, prāmis, kravas kuģis, buru kuģis, buru laiva	66,6%	Nav
Henrijs	Karakuģis, laiva, prāmis, kravas kuģis, buru kuģis, buru laiva, plosts	77,7%	Ir
Līva	Karakuģis, laiva, kravas kuģis, buru kuģis, buru laiva, plosts	66,6%	Ir
Daniela	Karakuģis, laiva, kravas kuģis, kājminis	55,5%	Nav
Sofija	Kravas kuģis, laiva	22,2%	Nav
Deivis	Karakuģis, laiva, kravas kuģis, jahta	44,4%	Nav

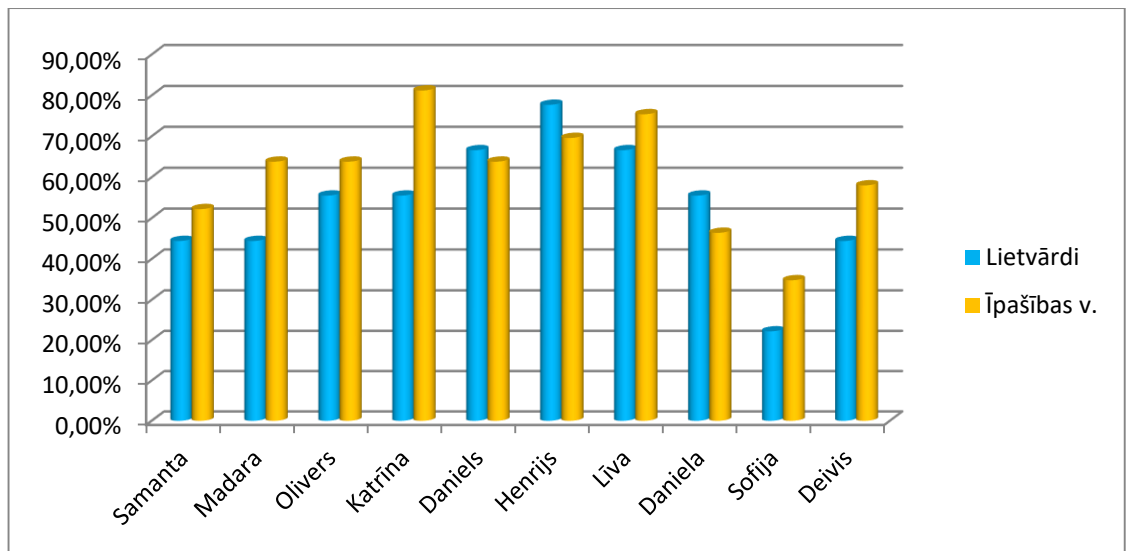
Henrijs nosauca visvairāk ūdens transportlīdzekļus 77.7%. Visu bērnu vārdu krājumā bija *karakuģis, laiva* (tikai *Henrijs un Daniels* nosauca *buru laivu*) neviens bērns nenosauca *airu laivu*, kā bērni teica, kad esot aizmirsuši, kā sauc tos kokus, peldošos. Par *prāmi* bērni teica, ka tas esot kuģis, kas pārvadā cilvēkus. *Plostu* nosauca *Samanta, Olivers* un *Henrijs*, jo pagājušo vasaru ar ģimeni esot plostojuši. Jahtu varēja nosaukt *Olivers, Henrijs un Deivis*, jo esot ar *jahtu* braukuši pa ezeru vai upi. Vismazāk ūdens transportlīdzekļus nosauca *Sofija* tikai 2 no 9. *Daniela* katamarānu nosauca par *kājmini* (tas esot tas, kur min ar kājām pedāļus), citi bērni esot ar tādu braukuši, bet aizmirsuši nosaukumu. *Katrīna* vienīgā nosauca *katamarānu*.

- *Īpašības vārdu lietojuma pārbaudē* prasība ir nosaukt ūdens transporta krāsu – zaļš, sarkans, pelēks, zaļš, brūns, balts; smagums – smags, viegls; no kā gatavots – metāls, koks, plastmasa; lielumus – mazs, liels, īss, garš, augsts, zems; Bērniem pārbaudē jānosauc 17 īpašības vārdi. **Pārbaudē nosauktos īpašības vārdus darba autore pieņem par 100% atbildi.** Rezultāti atspoguļoti 6.tabulā.

6. tabula. Īpašības vārdu lietojums bērnu runā pētījuma sākumā

Bērna vārds	Saistībā ar tēmu bērnu nosauktie vārdi (krāsa, forma, lielums, smagums)	Bērnu nosauktie īpašības vārdi procentos
Samanta	Pelēks, balts, zaļš, sarkans, brūns, smags, koks, liels, garš	52,2%
Madara	Balts, pelēks, zaļš, sarkans, brūns, smags, liels, koks, metāls, garš, zems	63,8%
Olivers	Balts, zaļš, sarkans, brūns, smags, liels, koks, metāls, garš, augsts, zems	63,8%
Katrīna	Balts, pelēks, zaļš, sarkans, brūns, smags, viegls, liels, koks, plastmasa, metāls, garš, augsts, zems	81,2%
Daniels	Balts, zaļš, sarkans, brūns, smags, viegls, liels, koks, garš, augsts, zems	63,8%
Henrijs	Balts, pelēks, zaļš, sarkans, brūns, smags, viegls, liels, koks, metāls, garš, zems	69,6%
Līva	Balts, zaļš, pelēks, sarkans, brūns, smags, viegls, liels, koks, plastmasa, garš, augsts, zems	75,4%
Daniela	Balts, zaļš, sarkans, smags, liels, koks, metāls, garš	46,4%
Sofija	Balts, zaļš, sarkans, smags, liels, koks	34,8%
Deivis	Pelēks, balts, zaļš, sarkans, brūns, smags, liels, koks, metāls, garš	58%

Visvairāk īpašības vārdus nosauca *Līva un Katrīna* – 13 no 16 iespējamajiem. Visiem bērniem *liels* bija tas pats, kas *augsts*, tikai uzdodot papildjautājumus bērni, saprata, ka tas nav viens un tas pats nozīmes vārds. *Madara, Katrīna, Henrijs un Līva* varēja nosaukt četrstūra formu. Vismazāk īpašības vārdus nosauca *Sofija* – 5 no 16 iespējamajiem, par vienu vairāk nosauca *Daniela*.

2. attēls. Lietvārdu, īpašības vārdu lietojums bērnu runā par ūdens transports pētījuma sākumā

Kopsummā var konstatēt:

- Augsts verbālais līmenis (bagāts vārdu krājums, pareizi veidoti teikumi) ir *Madarai, Katrīnai, Henrijam, Līvai*;
- Vidējs verbālais līmenis (atbild ar īsi veidotiem teikumiem) ir *Oliveram, Danielam, Danielai*;
- Zems verbālais līmenis (atbild, izmantojot tikai vienu vārdu vai neprot atbildēt uz uzdoto jautājumu) ir *Samantai, Sofijai, Deivim*.

Īss bērnu valodas un runas raksturojums (sk. 7. pielikumā).

Turpmākā teksta izklāstā darba autore sniedz bērnu pedagoģiski psiholoģiskos raksturojumus.

Samanta aug pilnā ģimenē, ir vecāks brālis. Apmeklē deju pulciņu. Pirkstu sīkā muskulatūra diezgan pavāja, tas novērojams praktiskos darbos, kad jāgriež, jāloka, jālīmē papīrs, kā arī sporta nodarbībās. Vārdu krājums ir ierobežots, ja nevar nosaukt vārdu, Samanta apraksta vārda būtību, bet pašu vārdu nenosauc. Grūtības sagādā darbību nosaukumi un stāstu stāstīšanu pēc attēliem. Uzmanības noturība zema, tas ir redzams, kad Samantai jāpilda nodarbībā uzdotie darbi, meitene kļūst nemierīga, izklaidīga, pieļauj neuzmanības kļūdas un viegli aizmirst uzdevuma nosacījumus. Emocionāla, ļoti ātri var sadusmoties, samīļoties. Ja ir kaut kas, kas meitenei šķiet neinteresants, ātri no tā novēršas. Samantai patīk ģimenes rotaļas ar lellēm, patīk teatrālās rotaļas, jo pašai patīk būt „aktrisei”.

Madara ir viennozīmīgs līderis grupā. Madara aug pilnā ģimenē, ir lielāks brālis. Meitene ir fiziski labi attīstīta, apmeklē dejas un peldēšanas pulciņu. Patīk ātri veikt visus darbus un būt pirmajai. Pirkstu sīkā muskulatūra attīstīta samērā labi. Darbojoties ar šķērēm, līmējot un lokot papīru, darbi būtu labāk izpildīti, ja Madara visu laiku negribētu būt pirmā. Tas meitenei darbus padara paviršus un kļūdainus. Ļoti emocionāla brīžos, kad zaudē rotaļā, spēlē vai kļūdaini izpilda kādu darbu. Psiholoģiski meitene stabila, pret saviem grupas biedriem iecietīga, bet, kad kaut kas nepatīk paliek ļoti skaļa. Patīk rotaļāties ar grupas līderiem, bet labprāt arī to dara ar visiem grupas biedriem. Patīk „kafejnīcu” tēma un teatrālās rotaļas, jo grupā ir teātra skatuvi.

Olivers ir līderis starp puīšiem. Zēns aug pilnā ģimenē. Ir vecāka māsa. Zēns fiziski ir ļoti labi attīstīts, jo apmeklē futbola skolu un peldēšanu. Ir ātrs un impulsīvs, var neapdomājot nodarīt kādam pāri, bet tikpat ātri prasīt piedošanu un pārdzīvot par to. Pirkstu sīkā muskulatūra attīstīta labi, bet darbi, kas saistīti ar griešanu rada grūtības. Emocionāli stabils, ātri aizmirst pāri darījumus, bet var ātri aizvainot citus. Rotaļājās gan ar meitenēm, gan ar puīšiem. Patīk galda spēles, bet patīk spēlēt arī „ģimenes” un „kafejnīcas” rotaļas.

Katrīna ir viena no visas grupas, kas rakstu darbus un praktiskos darbus pilda prātīgi, ātri un bez īpašām kļūdām. Meitene aug pilnā ģimenē, ir lielāka un mazāka māsa. Apmeklē peldēšanu, dejas un iet mūzikas skolā (spēlē flautu). Pirkstu sīkā muskulatūra labi attīstīta, darbi ar papīra locīšanu, griešanu un līmēšanu iet raiti un akurāti. Dažreiz aizmirstās kāds vārds, bet māc izstāstīt tā nozīmi. Pret grupas biedriem izturas ar sapratni un iecietību ir izpalīdzīga. Katrīnai patīk teātra rotaļas ar teātra skatuvi.

Daniels aug bilingvālā ģimenē, māmiņa ir krievu tautības, tēvs – latvietis. Neskatoties uz to, Daniels latviski runā bez akcenta un vārdu krājums ir pietiekams. Ir vienīgais bērns ģimenē. Zēns māc lasīt arī krieviski un teikumus krieviski veido pareizi. Ģimenē ir ļoti augstas prasības, tādēļ puika visus darbus veic ar lielu atbildības sajūtu. Daniels apmeklē futbola un peldēšanas nodarbības, līdz ar to fiziski labi attīstīts. Pirkstu sīkā muskulatūra labi attīstīta. Ļoti nosvērts un mierīgs, bet nodarbībās piedalās kūtri. Rotaļājas ar mašīnām, pārvadā kravas.

Henrijs aug pilnā ģimenē ir vecāks brālis un jaunāka māsa. Vecāki ir stingri un prasības pret bērnu ir augstas. Henrijs apmeklē papildnodarbības, kas paredzētas sākumskolas sagatavošanai un baseina nodarbības. Henrijs visus darbus dara ar ļoti lielu rūpību un pacietību. Raksta drukātos burtus ļoti rūpīgi. Pirkstu sīkā muskulatūra labi attīstīta, radošie darbi tiek veikti glīti. Fiziski bērns attīstīts labi. Puika mierīgs, adekvāti reaģē uz grupas bērnu neadekvātām rīcībām. Sarunās iesaistās pasīvi, ir kautrīgs. Rotaļājās tikai ar puīšiem un vairāk ar celtniecības rotaļām.

Līva, ļoti jauka, aktīva meitene, aug pilnā ģimenē, ir vecāks un jaunāks brālis. Meitenes runa skaidra saprotama, daudz stāsta, patīk atstāstīt pirms miega stāstu vai pasaku, kas grupā ir kā rituāls. Fiziski labi attīstīta, jo apmeklē studiju deju pulciņu. Pirkstu sīkā muskulatūra labi attīstīta, jo darbus, kur jāgriež ar šķērēm un papīra locīšanu, meitene paveic ļoti labi. Labi veido figūras un dabas elementus no plastilīna. Emocionāli ļoti mierīga, izpalīdzīga un saprotoša meitene. Patīk ģimenes rotaļas, kas saistītas ar lellēm.

Daniela ir liela un korpulenta meitene, aug pilnā ģimenē, ir vecāka māsa. Meitene labsirdīga, mierīgi uztver uz sevi attiecināmus pārmetumus, kas jāatzīst grupā ir ļoti reti. Daniela apmeklē tautas deju pulciņu. Pirkstu sīkā muskulatūra vāji attīstīta, jo griešana ar šķērēm sagādā grūtības. Fiziski aktīva, bet ilgstoša fiziska slodze tomēr sagādā meitenei grūtības. Ar grupas bērniem socializējās labi, pārmetumus uztver mierīgi. Danielai patīk rotaļāties ar meitenēm „Kafejnīca” ir viena no pieprasītākajām rotaļām, meitenes vāra, cep un cienā ar pagatavotām lietām.

Sofija ir klusākais un nekomunikablākais bērns grupā. Sofija aug pilnā ģimenē, ir vecākā māsa. Meitene ir nerunīga, bērnam nepieciešama ilgāka un individuālāka pieeja. Sofija apmeklē tautas deju pulciņu un fiziski ir labi attīstīta. Pirkstu sīkā muskulatūra vāji attīstīta, jo veidošana un griešana bērnam sagādā grūtības. Grupas bērni, kad Sofija tomēr grib iesaistīties rotaļā, viņu labprāt pieņem. Stāstījumos neiesaistās, jo iespējams kautrējās stāstīt. Uz rotaļu spēlēšanu kūtra un, ja iesaistās, tad tās varētu būt bumbas ripināšana vienam pie otra. Nekādas kolektīvās rotaļas Sofija nespēlē. Bērns vienpatis. Kontakts veidojās lēni.

Deivis ir ļoti aktīvs un uz skolotājas aizrādījumiem nereaģē, dara kā vēlas. Deivim ir tikai māmiņa, ir vienīgais ģimenē. Fiziski bērns labi attīstīts, labi brauc ar riteni, bet pulciņus neapmeklē. Pirkstu sīkā muskulatūra vāji attīstīta, jo griešana ar šķērēm un veidošana ir pavirša, un bērns pat nepiepūlas to izdarīt labi. Darbus dara pavirši un pa savam, skolotājas norādījumos neieklausās. Saskarsmē ar bērniem agresīvs, bieži dara pāri citiem un runā sliktus vārdus, uz aizrādījumiem nereaģē. Rotaļās iesaistās, bet tikai ar puīšiem, ar meitenēm nespēlējas, nerotaļājas.

Vērotā teorētiskais pamatojums. Bērnam pakāpeniski jāapgūst gan valodas fonētiski fonemātiskā, gan leksiski gramatiskās jomas, gan saistītā runa, gan prasme savu runu piemērot konkrētai sociālajai situācijai – t.i., izpildot lomu rotaļā konkrētu lomu, regulējot savu un vienaudžu savstarpējās attiecības. Var piebilst, ka bērnam jāsaņem arī klausīties, uzturēt sarunu, ne tikai verbāli, bet arī ar neverbāliem līdzekļiem – ar smaidu, skatienu, žestiem, mīmiku (Dzintere, Stangaine 2007, 126).

Darba autore vērojot un komunicējot ar bērniem, var secināt, ka bērniem ir ļoti dažāds vārdu krājumu apjoms vecākajā pirmsskolas vecumā. Vērojot var konstatēt, ka tieši brīvājās

rotaļās, kur bērni nav piespiesti uz konkrētu darbību, bērnu runa ir vairāk atraisīta. Ar bērniem ir daudz jāstrādā, lai pilnveidotu vārdu krājumu un veidotu pareizu vārdšķiru lietojumu. Vairāk tas jā dara ar rotaļas starpniecību, lai konstatētu, ko bērns īstenībā māc un lieto savā runā.

2.3. Radošo rotaļu izmantošana bērnu vārdu krājuma pilnveides sekmēšanai

Rotaļa ir pārdzīvoto iespaidu radoša pārstrāde. Jo bagātāka bērna pieredze, jo vairāk ir materiāla, ko izmanto viņa iztēle, jo saturīgākas un dziļākas ir bērnu rotaļas. Radoša dzīvs attēlošana nenoliedzami ir saistīta arī ar jūtu, attieksmes veidošanu pret attēlojamo parādību. Bērni nav vienaldzīgi pret to, ko viņi attēlo, viņi pārdzīvo savu lomu, „ieiet tēlā”, prot mobilizēt dažādas situācijas. Rotaļa – tās nav tikai atmiņas par pārdzīvotiem iespaidiem, bet to radošā pārstrāde, kad bērns kombinē, pieredzē esošus datus, lai veidotu jaunu realitāti, kas atbilst viņa vajadzībām un interesēm. Taču tieši tāpēc, ka iztēle strādā tikai ar materiāliem, kas ņemti no dzīves, jācenšas panākt, lai bērns varētu barot savu iztēli un pielietot to atbilstošu uzdevumu risināšanai, norūdītu sevi un paplašinātu savu redzesloku. Bet tāpēc bērnam nepieciešams augt apstākļos, kas mājās un skolā bagāti ar impulsiem un stimuliem, attīstīties vispusīgi.

Rotaļā bērni nonāk saskarsmē – nodibina kontaktu ar citiem rotaļniekiem, komunicējas – notiek informācijas apmaiņa starp bērniem, izmantojot valodu vai citas zīmes. Sadarbojas – veicot kopīgu, savstarpēji saskaņotu darbību un mijiedarbojas – kas izpaužas personu savstarpējā iedarbībā, kas rada noteiktu attiecību modeli un pārmaiņas šo personību mērķos, motīvos, attieksmēs un rīcībā (Dzintere, Stangaine, 2007, 103, 124).

Bērnu vārdu krājuma bagātināšanai un pilnveidošanai darba autore izmanto rotaļnodarbību, ar kuras palīdzību bērniem būs vairāk iespēju šīs zināšanas pielietot savās radošajās rotaļās. Tāpat notika ilgstoša bērnu vērošana, kuras laikā darba autore tieši un netieši iesaistījās bērnu rotaļās, piedāvājot dažādas radošās rotaļas, kas paplašinātu bērnu vārdu krājumu un vārdšķiru pielietojumu ikdienā un radošās rotaļas laikā.

Nemot vērā bērnu intereses, vajadzības, verbālo komunikāciju, prasmes, darba autore piedāvā bērniem caur rotaļnodarbību, pilnveidot vārdu krājumu un vārdšķiru pielietojumu, kā ikdienas lietošanai, tā arī savās radošajās rotaļās.

Rotaļnodarbības atspoguļojums par tēmu „ Stāsts par Kapteini Reini”.

Rotaļnodarbības mērķis: Rosināt bērnus iegūt jaunas zināšanas un pilnveidot vārdu krājumu, kas saistītas ar ūdens transportu un dārzeņu daudzveidību (skat. 8. tabulu).

7. tabula. Rotaļnodarbībā no jauna apgūstamo un atkārtojamo vārdu uzskaitījums

Ūdens transports – kuģa kapteinis, prāmis, buru kuģis, kara kuģis, kravas kuģis, stūrmanis, bocmanis, matrozis, koks – pavārs, kuģa borts, kuģa klājs
Dārzeņi – burkāns, kāpostgalva, puķkāposts, kālis, biete, selerija, kabacis, cukini, brokolis, rutks, baklažāns

Uzsākot rotaļnodarbību, bērniem tiek jautāts: Vai jūs esat kuģojuši un ar kādiem ūdens transportlīdzekļiem? Bērni zina, ka atbildēt uz jautājumiem var, atbildot pa vienam, paceļot rokas, skolotāja izsauc un bērns atbild, pārējie klausās.

Olivers un Madara atbild: Mēs ar ģimeni braucām ar kuģi Tallinku.

Katrīna un Olivers stāsta, ka ir braukuši ar laivām. Grupā ir dvīņu brāļi Kārlis un Markuss, kuriem onkulis ir stūrmanis uz kuģa, tādēļ bērni uz kuģa bijuši bieži.

Ir bērni, kas nekad nav kuģojuši un laivojuši un par ūdens transportu zina ļoti maz.

Lai ieinteresētu bērnus, skolotāja sāk stāstu par „*Kapteini Reini*”, kas ir liels kuģotājs un ir kuģojis ar daudziem kuģiem. Skolotāja ir sagatavojusi prezentāciju, kas ir cieši saistīta ar minēto stāstu (prezentāciju sk. 5. pielikumā).

Skolotāja uzliek galvā kapteiņa cepuri un stāsts var sākties.

Reiz kādā senā pilsētā dzīvoja liela kravas kuģa kapteinis Reinis. Kad kapteinis bija jaunāks viņš kuģoja ar dažādiem kuģiem gan ar pasāžieru kuģi – laineri, gan ar lielo buru kuģi un pat arī bijis kapteinis uz kara kuģa. Uz lielā kravas kuģa kapteinim bija daudz palīgu, jo kuģis bija patiesi ļoti liels.

Skolotāja jautā bērniem, ko var pārvadāt ar kravas kuģi?

Henrijs: Mēbeles, detaļas.

Olivers: Metālu.

Katrīna: Drēbes, mantas.

Tad skolotāja jautā, ko ēdamu mēs varētu vest?

Henrijs: Saldumus.

Skolotāja jautā, bet kādus dārzeņus mēs varam vest?

Daniela: Burkānus, salātus;

Deivis: Kartupeļus

Kuģa stūri pārvaldīja kuģa stūrmanis, tas vienmēr zināja, uz kuriem jākuģo. Savukārt par kārtību uz kuģa un ārkārtas situācijām atbild kuģa bocmanis. Lai matroži neslinkotu viņus

pieskata bocmanis, uzsvilpjot ar savu svilpīti, tad visi matroži vienmēr ir gatavi darbam. Bet pašu garšīgāko ēdienu uz kuģa gatavoja kuks vārdā Roberts.

Tā vienu saulainu dienu bocmanis aiz borta (kuģa malas) ieraudzīja pudeli ar vēstuli. (Tad skolotāja izvelk pudeli ar vēstuli, kā uzskates materiālu un, lai ieinteresētu bērnus turpināt stāstu un jautā, kurš vēlās izlasīt šo vēstuli?) un nodod vēstuli *Līvai*, kas ļoti labi lasa. Kad pudele bija nogādāta uz kuģa klāja, tā tika nogādāta kuģa kapteinim, lai noskaidrotu tās saturu, lai zinātu, vai kuģa kuģošanas maršruts būs jāmaina, jo par kuģa maršrutu atbildēja kapteinis, pats galvenais uz kuģa. Pasniedzot *Līvai* kapteiņa cepuri, visi klausās, kas rakstīts vēstulē.

„Vēstuli rakstu no tālās Āfrikas, mani sauc Alora. Man ir viena liela vēlēšanās un es ceru, ka kādreiz tā piepildīsies. Es vēlos, kaut kādreiz man palaimētos nogaršot kaut ko tādu, kas Āfrikā neaug, kādus garšīgus, sulīgus, krāsainus dārzeņus un, lai mana cilts, arī tos nogaršotu.” Kad kapteinis izlasīja vēstuli savai komandai, visiem palika meitenīti žēl un visi piekrita piepildīt viņas viskvēlāko vēlēšanos un nogādāt meitenītei šos dārzeņus.

Skolotāja jautā bērniem: Kā jums liekas, kāpēc Āfrikā neaug dārzeņi?

Līva: tur ir pārāk karsti,

Katrīna: tur nav ūdens.

Kuģojot caur daudzām ostām, kas atrodas Ziemeļu jūrā un Atlantijas okeānā (bērni par ūdenstilpnēm bija runājuši iepriekšējās dienās) un stāstot šo neticamo stāstu, kuģa kapteinis saņēma lielu kravu ar dažādiem dārzeņiem *redīsiem, gurķiem, tomātiem, bietēm, kāļiem, rutkiem, puķkāpostiem (ziedkāpostiem), brokoļiem, baklažāniem, cukini, seleriju un kabačiem* u.c. (cietiem, mīkstiem u.c) dārzeņiem. (Skolotāja ir sagatavojusi uzskates materiālu, svaigus dārzeņus, kurus nosauc un parāda un līdz stāsta beigām ieliek grozā). Tā piepildījās meitenītes vēlēšanās, jo kuģa kapteinis pēc ilgāka ceļa pa Atlantijas okeānu un Ziemeļu jūru, bija nonācis Āfrikā pie jaukās, melnādainās meitenītes Aloras ar lielu kravu dārzeņu, gan viņai, gan viņas ciltij.

Stāsta beigās skolotāja vēlreiz ņem rokā pa vienam dārzeņim un jautā bērniem, kas ir šis par dārzeņi? Kad dārzeņis noskaidrots, skolotāja to padod pa apli, lai bērni var sajūst un pasmaržot šos dārzeņus.

Skolotāja paceļot kāli, jautā: Kas tas ir par dārzeņi? Bērni atbild, ka tā ir biete.

Skolotāja paceļ cukini un jautā, kas tas par dārzeņi?

Olivers: Tas ir kabacis,

Skolotāja jautā vēl kādam bērnam,

Katrīna: Gurķis. Bērni vairs neatceras. Tad skolotāja saka, ka tas ir *cukini*. Tas bērnos izraisa smieklus.

Rādot bērniem kāli, tie saka, *Deivis, Madara, Līva un Daniela*: Tas ir kartupelis. Skolotāja jautā pārējiem, bet pārējie bērni arī nezina, kāds izskatās kālis, bet dzirdējuši ir. Skolotāja izstāsta, ka kālis tiešām ir nedaudz līdzīgs kartupelim, garšo savādāk un to liek zupās, tāpat kā kartupeli.

Tad skolotāja paņēma brokoli un jautā, kas tas par dārzeni?

Samanta: Tas ir puķkāposts. Uz ko *Madara* skaļi saka: Tas taču brokolis.

Par tomātu, gurķi, redīsiem, puķkāpostu bērni atbild uzreiz un pareizi.

Kad viss par esošajiem dāržeņiem izrunāts, skolotāja jautā, kādus dāržeņus bērni vēl var nosaukt? *Daniela* nosauc greipfrūtu, bet skolotāja jautā bērniem vai greipfrūts ir dārzenis? Bērni atbild, ka tas ir auglis. *Līva* vēl nosauc zirņus, kukurūzu. *Olivers* nosauc kāpostgalvu. Tad skolotāja ar savu palīdzību ir bērniem sagatavojušas svaigus dāržeņus, ko bērni var nogaršot. Bērni ar prieku ēd un izgaršo dāržeņus. Vislielāko apbrīnu bērni izsaka par kāli, jo tas garšojot kā burkāns ar kartupeli kopā. Dāržeņu plate tiek apēsta ļoti ātri.

Autores secinājumi. Pēc rotaļnodarbības var secināt, ka informācija līdz bērniem efektīvāk nonāk tad, kad ir reāli uzskates materiāli: svaigi dāržeņi, attēli uz interaktīvās tāfeles, „reāla” pudele ar vēstuli, to, ko bērni var sataustīt, pasmaržot, nogaršot. Bērniem ļoti patika, ka stāsts tika sasaistīts ar attēliem uz interaktīvās tāfeles. Bērni ar lielu interesi aplūkoja dāržeņus smaržoja, garšoja tos.

Bērnu zināšanas par dāržeņiem bija virspusējas, jo bērni zina tikai *kartupeli, gurķi, tomātu, gurķi, puķkāpostu (ziedkāpostu), kāpostgalvu, bieti un kabaci*, ikdienā bieži lietojamos dāržeņus. Tos dāržeņus, kas nav tik bieži lietoti mājās – *kālis, cukini, brokolis, rutks, baklažāns, selerija* – bērni vai nu nevarēja nosaukt, vai bija aizmirsuši dāržeņu nosaukumus.

Darba autore novēroja, ka bērni pēc nodarbības arī paši organizē rotaļas.

Bērni ir sadalījušies pa grupām – *Līva, Madara, Daniela un Samanta* rotaļājās virtuves stūrītī. Skolotāja vēro bērnus, sēžot nedaudz tālāk. Sākumā **Daniela saka**: Es jums visām uzvārīšu tēju. Vai jūs skolotāj arī gribat tēju? (Skolotāja tiek netieši iesaistīta meiteņu rotaļā).

Skolotāja: Jā, vēlos, kādu piedāvāsi?

Samanta: Tā kā mums ir *liela* kafejnīca, tad mums *ira* melnā tēja, augļu tēja, aveņu tēja.

Skolotāja atbild un jautā: Lūdzu, aveņu tēju. Bet vai jums ir arī, kas cits ēdienkartē?

Madara atbild: Jā, mums ir zupas un dažādi dāržeņu ēdieni.

Skolotāja jautā: Kādas zupas jums ir?

Līva atbild: *Brokoļu* zupa, dāržeņu zupa un vēl daudz citas zupas.

Skolotāja jautā: Kādi dāržeņi, ir dāržeņu zupā?

Madara saka: Nuuuuu, burkāni, kāposti.

Daniela saka: Kālis, puķkāposts. Un *Samanta* sniedz bļodiņu ar dārzeņu zupu. Zupa tiek pasniegta arī puisiem *Henrijam un Oliveram*, kas netālu rotaļājās.

Skolotāja pasaka paldies un nogaršo zupu.

Samanta pienāk pie skolotājas un saka: Lūdzu, jums nogaršot *brokoļu zupu* un dod rotaļu dārzeņus saliktus bļodā (dzeltenu kukurūzu), *Daniela* paskatās un saka: tā taču ir *kukurūza*, jo *brokolis ir zaļš*. *Henrijs* paskatās un piekrīt, ka tā ir *kukurūza*.

Iztēle nerodas tukšā vietā. Tai vajadzīga barība – zināšanas un pieredze. Bērns iegūst informāciju reālajā pasaulē (ģimenē, bērnu dārzā, pagalmā). Viņš paplašina un padziļina savas zināšanas, prasmes, veidojot noteiktu izpratni un attieksmi pret tām. To viņam palīdz pieaugušie (mācot) un arī citi bērni (Dzintere, Stangaine, 2007 (1), 101).

Rotaļnodarbībās un radošajās rotaļas laikā jauniegūtie vārdi atspoguļojās bērnu radošajās rotaļās. Bērni nekad neatkārtoti tieši to, ko viņi apgūst dzīvajā pieredzē no pieaugušā. Bērniem parādījās jaunas intereses, jauns sižets un jauni vārdi, kādi ir dārzeņi, tas liek fantazēt par jaunu ēdienu gatavošanu un kādi ir kuģi un tas savukārt liek bērniem aktivizēt fantāziju un veidot savus stāstus par ceļojumiem uz kādu interesantu zemi.

Vērojot bērnu rotaļas, tās dalās puisi un meiteņu rotaļās. Meitenes vairāk rotaļājās ģimenes rotaļās, kafējnīcās, puisus vairāk aizrauj rotaļas ar mašīnām, kuģiem un policistiem.

Bērns runā ar bērnu, par transportu un to darbiniekiem. Bērni dalās savā pieredzē ar savu vārdu krājumu un tādā veidā apmainās ar jauniem vārdiem un dalās savās fantāzijās un tā paplašina savu vārdu krājumu. Vārdu krājums palielinās ne tikai rotaļnodarbībās un ikdienā, bet arī rotaļās (sk. 6.pielikumu).

2.4. Pētījumā iegūto rezultātu dinamika

Analizējot iegūtos datus pētījuma praktiskā daļā, darba autore skata divas tēmas („Dārzeņi”, „Ūdens transports”) attīstības dinamikā.

1.Tēma. Dārzeņi.

- Atkārtotā vārdu krājuma pārbaudē saistībā ar tēmu „Dārzeņi”, bērniem jānosauc dārzeņi: kabacis, burkāns, kāpostgalva, brokolis, puķkāposts (ziedkāposts), kālis, cukini, baklažāns, biete, redīss, selerija, gurķis – kopsummā **jānosauc 12 lietvārdi par tēmu**

Laika posmā no 2018. gada pavasara līdz 2018. gada rudenim bērni radošo rotaļu laikā ir papildinājuši vārdu krājumu ar vārdiem, kurus iepriekš nezināja. 2018. gada rudenī visi bērni, izņemot *Sofiju un Deivi*, var nosaukt pārbaudē izmantotos vārdus.

Katrīna ir vienīgā, kas nosauc visus 12 dārzeņus un vēl *kartupeli, dilles, sīpoli. Henrija, Madaras, Olivera un Līvas* lietvārdu lietojums ir pieaudzis līdz 11 vārdiem no 12 iespējamajiem un visi lieto vispārinošo vārdu – **dārzeņi**. *Olivera* vārdu krājums ir paplašinājies ar vārdiem *kartupelis, paprika* un *ķirbis*. *Līva* savukārt nosauc vēl *zirņus, pupas, kartupeļus* un *sīpolus*. Bērnu lietvārdu krājumā ir pienākuši klāt *baklažāns, kālis, cukini. Daniela* lietvārdu pielietojums ir paplašinājies līdz 10 no 12 iespējamajiem un arī lieto vispārinošo vārdu – **dārzeņi**. *Samanta un Deivis* nosauc 9 lietvārdus no 12 iespējamajiem. *Samanta* nosauc vispārinošo vārdu – **dārzeņi** un rotaļājoties nosauc *kartupeli* un *salātlapas*, bet *Deivis* vispārinošo vārdu esot aizmirsis un to nenosauc, bet nosauc *kartupeli*. *Daniels* nosauc 10 no 12 iespējamajiem lietvārdiem un nosauc arī *kartupeli*, un vispārinošo vārdu – **dārzeņi**. *Danielai* vārdu krājums ir palielinājies tikai uz 8 lietvārdiem no 12 iespējamajiem, bet papildinājies vārdu krājums ir, nosaucot *kukurūzu* un *kartupeli*. Lieto arī vispārinošo vārdu – **dārzeņi**. *Sofijas* lietvārdu pielietojums pieaug uz 7 vārdiem no 12 iespējamajiem, vēl lieto vārdu *kartupelis*. Vispārinošo vārdu – **dārzeņi**, *Sofija* nenosauc. Bērnu vārdu krājumā pielieto arī lietvārdus *paprika, kukurūza, dilles, sīpoli, zirņi, pupas, kartupeļi*. „Dārzeņi”. **Pārbaudē izmantotos lietvārdus darba autore pieņem par 100% atbildi**. Pārbaudes rezultāti atspoguļoti 8. tabulā.

8. tabula. Lietvārdu lietojuma dinamika

Bērna vārds	Rudenī bērnu nosauktie lietvārdi	Bērnu nosauktie lietvārdi procentos		Vispārinošais vārds		Jaunie apgūtie lietvārdi
		P.	R.	P.	R.	
Samanta	Burkāns, kāpostgalva, gurķis, puķkāposts	33,2 %	74,4 %	Nav	Ir	Kabacis, brokolis, kālis, biete, redīss
Madara	Kabacis, burkāns, kāpostgalva, puķkāposts, biete, redīss, gurķis	58,1 %	91,3 %	Ir	Ir	Brokolis, cukini, kālis, baklažāns
Olivers	Kabacis, burkāns, kāpostgalva, brokolis, puķkāposts, redīss, gurķis	58,1 %	91,3 %	Ir	Ir	Kālis, cukini, baklažāns, biete
Katrīna	Kabacis, burkāns, kāpostgalva, puķkāposts, redīss, biete, gurķis, brokolis,	66,4 %	100 %	Ir	Ir	Kālis, cukini, baklažāns, selerija

Daniels	Kabacis, burkāns, puķkāposts, biete, redīss, gurķis	49,8 %	83%	Na v	Ir	Kāpostgalva, cukini, baklažāns, kālis
Henrijs	Burkāns, kāpostgalva, brokolis, puķkāposts, baklažāns, redīss, gurķis	58,1 %	91,3 %	Na v	Ir	Kālis, cukini, biete, selerija
Līva	Kabacis, burkāns, kāpostgalva, brokolis, puķkāposts, biete, redīss, gurķis	66,4 %	91,3 %	Ir	Ir	Kālis, baklažāns, selerija
Daniela	Burkāns, kāpostgalva, biete, gurķis, puķkāposts	41,5 %	66,4 %	Na v	Ir	Brokolis, redīss, kālis
Sofija	Burkāns, gurķis	16,6 %	58,1 %	Na v	Nav	Kabacis, kāposts, biete, redīss, puķkāposts
Deivis	Burkāns, kāpostgalva, puķkāposts, gurķis	33,2 %	74,7 %	Na v	Nav	Kabacis, brokolis, kālis, biete, redīss

Tabulas skaidrojumi: **treknrakstā** izceltie vārdi ir jaunapgūtie vārdi, procenti un vispārinošie vārdi 2018. gada rudenī (**R** – rudens, **P** – pavasaris)

- Atkārtotā darbības vārdu lietojuma pārbaudē, jānosauc ar dārzeņiem veicamās darbības: griezt, rīvēt, cept, sautēt, vārīt, spiest sulu, ēst, mizot. **Bērniem pārbaudes laikā jānosauc 9 darbības vārdi. Pārbaudē nosauktos darbības vārdus darba autore pieņem par 100% atbildi.** Rezultāti atspoguļoti 9. tabulā.

9. tabula. Darbības vārdu lietojuma dinamika

Bērna vārds	Rudenī bērnu nosauktie darbības vārdi	Bērnu nosauktie darbības vārdi procentos		Jaunie apgūtie darbības vārdi
		P.	R.	
Samanta	Apēst, cept, vārīt, griezt	50%	75%	Rīvēt, spiest sulu, <i>gatavot</i>
Madara	Ēst, vārīt, cept, griezt, rīvēt, mizot	75%	87,5%	Spiest sulu, sautēt,
Olivers	Apēst, izvārīt, cept, griezt	50%	87,5%	Mizot, spiest sulu, rīvēt
Katrīna	Ēst, vārīt, cept, griezt, rīvēt	62,5%	87,5%	Spiest sulu, sautēt, <i>gatavot dārzeņus</i>
Daniels	Apēst, cept, vārīt, sagriezt, sarīvēt	62,5%	87,5%	Mizot, spiest sulu
Henrijs	Ēst, vārīt, uzcept, samīcīt, griezt, rīvēt	75%	87,5%	Mizot, spiest sulu
Līva	Apēst, sagriezt, cept, vārīt, sautēt, rīvēt	62,5%	100%	Spiest sulu, mizot
Daniela	Vārīt, cept, griezt	37,5%	87,5%	Ēst, sautēt, rīvēt, izspiest sulu
Sofija	Ēst, vārīt	25%	62,5%	Cept, griezt, mizot
Deivis	Ēst, vārīt, cept, griezt	50%	75%	Mizot, spiest sulu

Tabulas skaidrojumi: **treknrakstā** izceltie vārdi ir jaunapgūtie vārdi un procenti 2018. gada rudenī (**R** – rudens, **P** – pavasaris)

Samanta savu vārdu krājumu ir papildinājusi ar darbības vārdiem – *rīvēt, spiest sulu, gatavot dārzeņus*. *Madaras* vārdu krājums papildinājās ar vārdiem – *spiest sulu, sautēt*. *Olivers* iepazīna darbības vārdus – *mizot, spiest sulu, rīvēt*. *Katrīna* uzzināja, ka dārzeņus var arī *sautēt* un no viņiem *spiež sulu* un ar vārdu salikumu – *gatavot dārzeņus*. *Daniels, Henrijs, Deivis un Līva* papildināja savu vārdu krājumu ar vārdiem – *mizot, spiest sulu*. *Daniela* apguva vairākus darbības vārdus – *ēst, sautēt, rīvēt, mizot*. *Sofijas* darbības vārdu krājums papildinājās ar vārdiem – *cept, griezt, mizot – notūrīt*.

- Atkārtotas īpašības vārdu lietojuma pārbaudē prasība ir nosaukt dārzeņu krāsu – *zaļš, sarkans, oranžs, balts*; forma – *apaļš, ovāls*; lielumus – *mazs, liels, īss, garš*; garša – *salds, skābs, rūgts, sīvs*; konsistence – *ciets, mīksts, sulīgs*. Bērniem pārbaudē jānosauc 17 īpašības vārdi. **Pārbaudē nosauktos īpašības vārdus darba autore pieņem par 100% atbildi.** Rezultāti atspoguļoti 10.tabulā.

10. tabula. Īpašības vārdu lietojuma dinamika

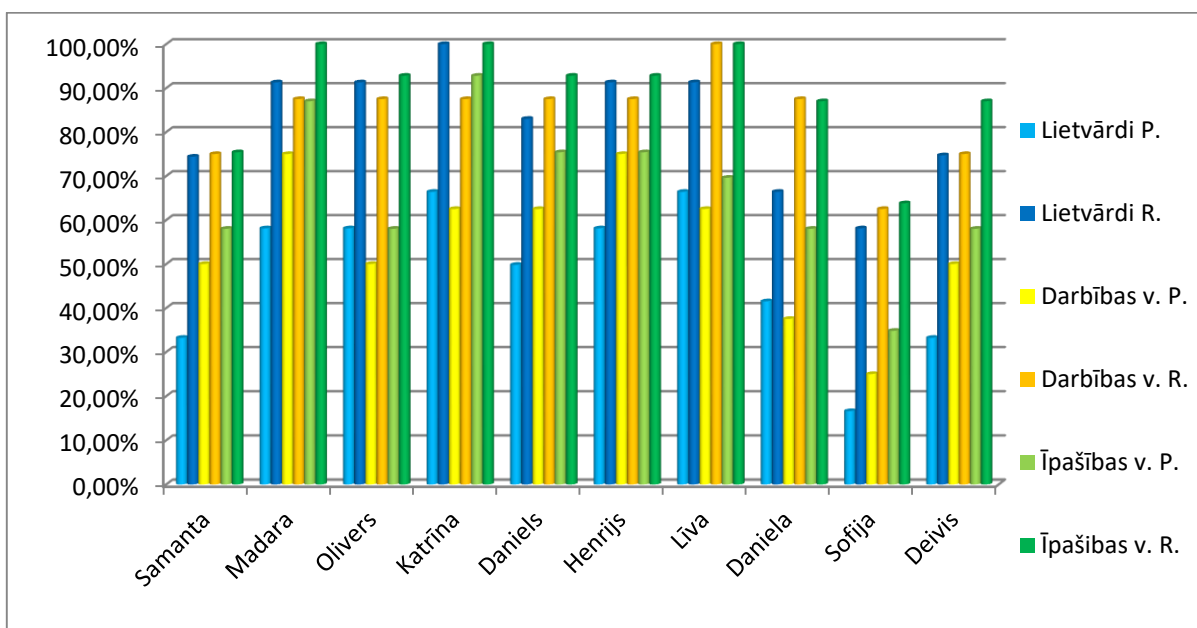
Bērna vārds	Rudenī bērnu nosauktie īpašības vārdi (krāsa, forma, lielums, garša, smagums, konsistence)	Bērnu nosauktie īpašības vārdi procentos.		Jaunie apgūtie īpašības vārdi
		P.	R.	
Samanta	<u>Krāsa</u> – zaļš, oranžs, balts; <u>forma</u> – apaļš; <u>lielums</u> – garš, liels; <u>garša</u> – salds, skābs, rūgts; <u>konsistence</u> – ciets, sulīgs	58%	75.4%	Sarkans, veselīgs, īss, mazs, kraukšķīgs
Madara	<u>Krāsa</u> – zaļš, oranžs, sarkana, balts; <u>forma</u> – apaļš, ovāls; <u>lielums</u> – garš, mazs; īss; liels; <u>garša</u> – salds; stiprs (kož); <u>konsistence</u> – ciets, sulīgs, mīksts, sauss	87%	100%	Sauss, rūgts, smaržīgs, veselīgs, kraukšķīgs
Olivers	<u>Krāsa</u> – zaļš, oranžs, balts; <u>forma</u> – apaļš; <u>lielums</u> – garš, liels; <u>garša</u> – salds, skābs, rūgts; <u>konsistence</u> – ciets, sulīgs, mīksts	58%	92,8%	Sarkans, ovāls, īss, mazs, kraukšķīgs
Katrīna	<u>Krāsa</u> – zaļš, oranžs, tumši sarkana, balts; <u>forma</u> – apaļš; <u>lielums</u> – garš, liels; īss, mazs; <u>garša</u> – salds, stiprs, sīvs; <u>konsistence</u> – ciets, sulīgs, mīksts	92,8%	100%	Ovāls, rūgts, veselīgs, smaržīgs, kraukšķīgs
Daniels	<u>Krāsa</u> – zaļš, oranžs, balts; <u>forma</u> – apaļš; <u>lielums</u> – garš, mazs, liels; <u>garša</u> – salds, skābs, rūgts; <u>konsistence</u> – ciets, sulīgs, mīksts	75,4%	92,8%	Sarkans, īss, stiprs, kraukšķīgs
Henrijs	<u>Krāsa</u> – zaļš, oranžs, melns, sarkans, balts; <u>forma</u> – apaļš; ovāls; <u>lielums</u> – garš, liels; <u>garša</u> – salds; <u>konsistence</u> – ciets, sulīgs, mīksts	75,4%	92,8%	Mazs, īss, kraukšķīgs, skābs,
Līva	<u>Krāsa</u> – zaļš, oranžs, sarkans, balts; <u>forma</u> – apaļš, ovāls; <u>lielums</u> – garš, liels; mazs, <u>garša</u> – salds; <u>konsistence</u> – ciets, sulīgs, mīksts	69,6%	100%	Īss, skābs, rūgts, kraukšķīgs, veselīgs, smaržīgs
Daniela	<u>Krāsa</u> – zaļš, oranžs, balts; <u>forma</u> – apaļš; <u>lielums</u> – liels; <u>garša</u> – salds; <u>konsistence</u> – ciets, sulīgs, mīksts, sauss	58%	87%	Sarkans, īss, mazs, skābs, veselīgs, garš – garens
Sofija	<u>Krāsa</u> – zaļš, dzeltens; <u>forma</u> – apaļš; <u>lielums</u> – garš; <u>garša</u> – salds; <u>konsistence</u> – ciets	34,8%	63,8%	Balts, sarkans, mazs, liels, mīksts
Deivis	<u>Krāsa</u> – zaļš, sarkans, balts; <u>forma</u> – apaļš; <u>lielums</u> – garš, liels; <u>garša</u> – salds ; <u>konsistence</u> – ciets, sulīgs, sauss	58%	87%	Oranžs, īss, mazs, skābs, mīksts

Tabulas skaidrojumi: **treknrakstā** izceltie vārdi ir jaunapgūtie vārdi un procenti 2018. gada rudenī (**R** – rudens, **P** – pavasaris)

Samanta radošās rotaļas gaitā ir apguvusi savā runā īpašības vārdus – *sarkans, veselīgs, īss, mazs, kraukšķīgs*. *Madara, Katrīna un Līva* nosauca visus 17 īpašības ārdus no

17 iespējamiem, klāt nāca vārdi – *veselīgs, smaržīgs un kraukšķīgs*. *Daniels un Henrijs* nosauc 16 īpašības vārdus no 17 iespējamiem. Viņu bērnu krājumā arī ietilpst vārdi – *kraukšķīgs un veselīgs*. *Daniela un Deivis* nosauc 15 īpašības vārdus no 17 iespējamiem. *Sofija* nosauc vismazāk īpašības vārdus 11 no 17 iespējamiem, bet īpašības vārdu pieaugums tomēr ir sasniegts. (sk. 3. attēlu).

Grūtības bērniem *Samantai, Danielam, Danielai, Sofijai un Deivim* sagādā grūtības nosaukt formu – *ovāls*.

3. attēls. Lietvārdu, īpašības vārdu, darbības vārdu lietojums bērnu runā pavasarī un rudenī

2. Tēma. Ūdens transports.

- Atkārtotā lietvārdu lietojuma pārbaudē, jānosauc karakuģis, airu laiva, prāmis (pasažieru kuģis, lineris), kravas kuģis, buru kuģis, plosts, buru laiva, jahta, katamarāns.

Bērniem jānosauc 9 lietvārdi Pārbaudē izmantotos lietvārdus darba autore pieņem par 100% atbildi. Pārbaudes rezultāti atspoguļoti 11. tabulā.

11. tabula. Lietvārdu lietojuma dinamika

Bērna vārds	Rudenī bērnu nosauktie lietvārdi	Bērnu nosauktie lietvārdi procentos		Vispārin. vārds		Jaunie apgūtie īpašības vārdi
		P.	R.	P.	R.	
Samanta	Karakuģis, laiva, kravas kuģis, plosts	44,4%	66,6 %	Na v	Ir	Buru kuģis, buru laiva
Madara	Karakuģis, laiva, , kravas kuģis, buru laiva	44,4%	66,6 %	Ir	Ir	Buru kuģis, airu laiva
Olivers	Karakuģis, laiva, kravas kuģis, jahta, plosts	55,5%	88,8 %	Na v	Ir	Katamarāns, buru laiva, buru kuģis
Katrīna	Karakuģis, laiva, kravas kuģis, jahta, katamarāns	55,5%	88,8 %	Ir	Ir	Airu laiva, buru kuģis, buru laiva
Daniels	Karakuģis, airu laiva, prāmis, kravas kuģis, buru kuģis, buru laiva	66,6%	88,8 %	Na v	Ir	Jahta, katamarāns
Henrijs	Karakuģis, laiva, prāmis, kravas kuģis, buru kuģis, buru laiva, plosts	77,7%	100 %	Ir	Ir	Airu laiva, pasažieru kuģis
Līva	Karakuģis, laiva, kravas kuģis, buru kuģis, buru laiva, plosts	66,6%	88,8 %	Ir	Ir	Airu laiva, pasažieru kuģis
Daniela	Karakuģis, laiva, kravas kuģis, kājminis	55,5%	66,6 %	Na v	Ir	Plosts, buru kuģis, buru laiva
Sofija	Kravas kuģis, laiva	22,2%	44,4 %	Na v	Na v	Kara kuģis, kuģis, kas pārvadā cilvēkus
Deivis	Karakuģis, laiva, kravas kuģis, jahta	44,4%	77,7 %	Na v	Ir	Buru kuģis, buru laiva, plosts

Tabulas skaidrojumi: **treknrakstā** izceltie vārdi ir jaunapgūtie vārdi, procenti un vispārinošie vārdi 2018. gada rudenī (**R** – rudens, **P** – pavasaris)

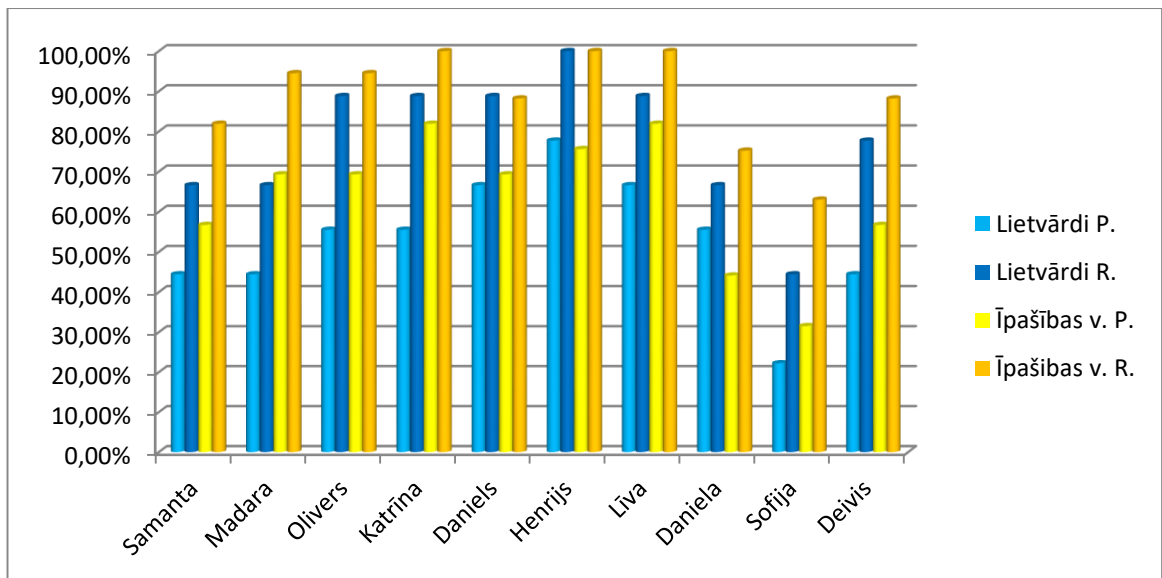
Samantai, Madarai un Danielai lietvārdu lietojums nosaucot ūdens transportlīdzekļus ir nedaudz virs vidējā līmeņa 7 no 9 iespējamiem. *Daniela* varēja nosaukt *plostu* un *katamarānu* – *kājmini*. *Olivers, Katrīna, Daniels un Līva* nosauca lielāko daļu ūdens transportlīdzekļu 8 no 9 iespējamiem. *Olivers* ir vienīgais, kas nosauc *katamarānu* un *Daniels* ir tas, kas atcerējās nosaukumu *jahta*. *Henrijs* nosauc visus 9 transportlīdzekļus. *Sofijai* izaugsme ir neliela, bet pozitīva dinamika ir.

• Īpašības vārdu lietojuma pārbaudē prasība ir nosaukt ūdens transporta krāsu – zaļš, sarkans, pelēks, brūns, balts; smagums – smags, viegls; no kā gatavots – metāls, koks, plastmasa; lielumus – mazs, liels, īss, garš, augsts, zems; Bērniem pārbaudē jānosauc 16 īpašības vārdi. **Pārbaudē nosauktos īpašības vārdus darba autore pieņem par 100% atbildi.** Rezultāti atspoguļoti 12.tabulā.

12. tabula. Īpašības vārdu dinamika

Bērna vārds	Rudenī bērnu nosauktie īpašības vārdi (krāsa, forma, lielums, smagums)	Bērnu nosauktie īpašības vārdi procentos		Jaunie rotaļu laikā apgūtie īpašības vārdi
		P.	R.	
Samanta	Pelēks, balts, zaļš, sarkans, brūns, smags, koks, liels, garš	56,7%	81,9%	Viegls, plastmasa, mazs, augsts
Madara	Balts, pelēks, zaļš, sarkans, brūns, smags, liels, koks, metāls, garš	69,3%	94,5%	Viegls, plastmasa, zems, īss, augsts
Olivers	Balts, zaļš, sarkans, brūns, smags, viegls, liels, koks, metāls, garš, augsts, zems	69,3%	94,5%	Pelēks, viegls, plastmasa
Katrīna	Balts, pelēks, zaļš, sarkans, brūns, smags, viegls, koks, plastmasa, metāls, garš, augsts, īss, mazs	81,9%	100%	Mazs, liels
Daniels	Balts, zaļš, sarkans, brūns, smags, viegls, liels, koks, garš, augsts, zems	69,3%	88,2%	Pelēks, metāls, īss
Henrijs	Balts, pelēks, zaļš, sarkans, brūns, smags, viegls, liels, koks, metāls, garš, zems, augsts	75,6%	100%	Plastmasa, īss, augsts, mazs
Līva	Balts, zaļš, pelēks, sarkans, brūns, smags, viegls, liels, koks, plastmasa, garš, augsts, zems	81,9%	100%	Metāls, īss, mazs
Daniela	Balts, zaļš, sarkans, smags, koks, metāls, garš, liels	44,1%	75,2%	Pelēks, brūns, viegls, mazs
Sofija	Balts, zaļš, sarkans, smags, liels, koks	31,5%	63%	Brūns, viegls, mazs, garš
Deivis	Pelēks, balts, zaļš, sarkans, brūns, smags, liels, koks, metāls, garš	56,7%	88,2%	Viegls, mazs, augsts, zems

Tabulas skaidrojumi: **treknrakstā** izceltie vārdi ir jaunapgūtie vārdi un procenti 2018. gada rudenī (**R** – rudens, **P** – pavasaris)

4. attēls. Lietvārdu un īpašības vārdu lietojuma salīdzinājums bērnu runā pavasarī un rudenī

Salīdzinot pētījumā iesaistīto bērnu lietvārdu, darbības vārdu un īpašības vārdu lietojuma rezultātus par tēmu „Dārzeni” 2018. gada pavasarī un 2018. gada rudenī, ir vērojama pozitīva dinamika. Ir novērojams, ka bērnu runa pakāpeniski attīstās un pilnveidojas. Bērnu runa ir atraisītāka un plašāka tad, ja bērni rotaļājas paši, bez pieaugušā tiešas iesaistīšanās. Ja pieaugušais rotaļās tiek iesaistīts netieši, tad bērni skolotāju uztver kā rotaļu biedru. Tas dod iespēju pieaugušajam ievirzīt rotaļu pareizā virzienā un ļauj bērniem atcerēties vārdus, kurus bērni piemirsuši. Pirmsskolas izglītības iestādē tika organizētas vārdu rotaļas, kas notika rīta cēliena laikā. Šīs vārdu rotaļas, izspēlējot no rīta, ne tikai uzlaboja bērnu noskaņojumu, bet arī paplašināja vārdu krājumu. Skolotājs pats izdomāja vārdu rotaļas, kurās bērni labprāt iesaistījās ar vārdu minēšanu, stāstīšanu un atbildot uz uzdotajiem jautājumiem.

Darba autores izvirzītā hipotēze ir apstiprinājusies. Pieaugušajam ir jāiesaistās tieši vai netieši bērnu rotaļās, lai pilnveidotu pareizu bērnu runu un valodu, lai papildinātu bērnu vārdu krājumu ar jauniem vārdiem, kas palīdzētu bērnam atbildēt uz jautājumiem, diskutēt, stāstīt.

Secinājumi

Bērnu runa attīstās un valodas apguve notiek līdztekus. Runa un valoda ir atšķirīgas, katrai ir sava nozīme. Runa ir valodas atspoguļojums. Runa attīstās pakāpeniski. Valoda ir komunikācijas veids, kas palīdz saprasties vienam ar otru, bet, lai saziņa būtu pilnvērtīga ir nepieciešama runa. Ar runas palīdzību cilvēki sazinās, izpauž savas emocijas, izsakām viedokļus.

1. Bērnu runu un valodu gan tieši, gan netieši ietekmē mikro un makrovide, kas bērnu ieskauj un ietekmē. Bērnu runa attīstīsies raitāk, ja viņam tiks piedāvāta piemērota vide valodu attīstoša. Bērnam līdz 7. gadu vecumam ir nepieciešama runas attīstība ar rotaļas starpniecību, jo rotaļā bērns socializējas, sadarbojas, tādā veidā pilnveido un attīsta savu valodas un runas prasmi.
2. Pētījumā piedalās 10 vecākā pirmsskolas vecuma bērni, no tiem 5 meitenes un 5 zēni vecumā no 5 – 7 gadi. Pētījums notiek no 2016. gada rudens līdz 2017. gada pavasarim. Bērniem pētījuma rezultātā ir vērojama pozitīva vārdu krājuma dinamika. Novērojot, darba autore var secināt, ka bērns nokļūstot sev piemērotā, brīvā vidē, kas ir brīva un nepiespiesta, atrisās un darbojās daudz aktīvāk un ar lielākiem panākumiem. Bērns brīvajā rotaļā izsaka daudz vairāk pieņēmumu, spriedumu, ideju. Bērns rotaļā attēlo redzēto un dzirdēto apkārtējā vidē radoši, tas nekad nebūs kā reālā nodarbībā vai kā pieaugušā piemērā. Tā sadarbojoties, bērns ar bērnu, apmainās dažādiem viedokļiem un idejām, tādā, netiešā, neapzinātā veidā palielinot un paplašinot savu vārdu krājumu.
3. Pētījuma gaitā apstiprinājās izvirzītā hipotēze – Bērnu vārdu krājums tiks paplašināts, ja skolotājs, izzinās bērnu vārdu krājuma attīstības līmeni un tieši/netieši iesaistīsies bērnu radošajās rotaļās – ir pārbaudīta un ir apstiprinājusies.

Izmantotā literatūra un informācijas avoti

1. Āboltiņa, L., Bula – Biteniece, I., Gorjačkina, S., Jurisone, B. (2012). *Pirmsskolas izglītības mācību satura programma*. Pieejams: http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/pirmsskolai/pirmssk_izgl_m_ac_programma.
2. Albrehta, Dz. (1998). *Pētīšanas metodes pedagoģijā*. Rīga: Mācību grāmata.
3. Bakisa, A., Romēns, K. (1997). *Rotaļas*. Rīga: Alberts XII.
4. Brice, B. (2007). *Pirkstiņu rotaļas*. Rīga: Raka.
5. Dalke, I., Virkava, H. (2009). Uzdevumi bērnu runas attīstībai. Pieejams: <http://www.lpii-kriksitis.lv/?id=8>.
6. Dzintere, D. Stangaine, I., (2007)*. *Rotaļa – bērna dzīves veids*. Rīga: Raka.
7. Dzintere, D. Stangaine, I., (2007)**. *Rotaļa – bērna dzīves prasmju sekmētāja*. Rīga: Raka.
8. Dzintere, D., Stangaine, I., Augstkalne, D. (2014). *Bērna komunikatīvās kompetences attīstība*. Rīga: Raka.
9. Dzintere, D., Stangaine, I. (2012). Radošā rotaļa un spēles. *Ceļā uz skolu*. Rīga: Zvaigzne ABC, 176. – 201. lpp.
10. Dzintere, D., Augstkalne, D. (2009). Bērna komunikācija rotaļās. *Bērna valoda jaunradē un rotaļās*. Rīga: Izglītības soļi, 106. – 203.lpp.
11. Ebbeck, M., Wanigananayake, M. (2016). Play in Early Childhood Education. South Melbourne, Victoria, Australia: Oxford University Press, 237. – 242. lpp
12. Eihmane, D., Joma, S., Kaļiņina, I., Krinkele, V., Misņika, L. (2011). Par bērna sasniegumu vērtēšanu pirmsskolā. Pieejams: http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/metmat/verteshana_pirmsskola.pdf
13. Freiberga, I., Priede, L. (2007). *Bērns mācās izzināt pasauli*. Rīga: Izglītības soļi.
14. Freiberga, I. (2009). Bērna valoda un jaunrade. *Bērna valoda jaunradē un rotaļās*. Rīga: Izglītības soļi. 8. – 92. lpp.
15. Geidžs, N.L., Berliners, D.C. (1999). *Pedagoģiskā psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
16. Golubina, V. (2007). *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: Izglītības soļi.
17. Grīnvalde, L. (2010). 5 – 6 gadus vecu bērnu attīstības raksturojums. *Ideju krātuve pirmsskolai*. Rīga: Zvaigzne ABC, 5. – 8. lpp.

18. Hayes, D. (2012). *Foundations of primary teaching*. Werset Ltd, Boldon, Tune an wear. 181. – 183. lpp.
19. Hibnere, V. (1998). *Bērna vizuālā darbība*. Rīga: Raka.
20. Jackmen, H.L., Beaver, N.H., Wyatt, S.S. (2015). *Early Education Curriculum: Connection to the world*. USA: Cengage Learning.
21. Jozauska, K. (2012). *Laimīgs bērns*.
Pieejams: <http://paligsvecakiem.lv/2012/06/laimigs-berns/>
22. Jurgena, I. (2002). *Vispārīgā pedagogija*. Rīga: Izglītības Soļi.
23. Kakse, V. (2017).
Pieejams:
<https://domaundari.lv/cepure/Macibu%20satura%20un%20pieejas%20apraksts.pdf>
24. Kalniņa, V., Skrube, Dz. (1983). *Pirmsskolas vecuma bērnu valodas attīstīšanas metodika*. Rīga: Zvaigzne ABC.
25. Kaņepēja, R. (2003). Iepazīstināšana ar apkārtni. Literatūra. Runas attīstīšana. Rakstīt un lasītmācīšana. *Es gribu iet skolā*. Rīga: Puse Plus, 51. – 67. lpp.
26. Kaņepēja, R., Gaugere, Z. (2012). Pirmsskolas vecuma bērnu sociālās prasmes. *Ceļā uz skolu*. Rīga: Zvaigzne ABC, 66. – 73. lpp.
27. Kaņepēja, R. (2012). Gatavība skolai. *Ceļā uz skolu*. Rīga: Zvaigzne ABC, 8. – 16. lpp.
28. Kūle, M., Kūlis, R. (1998). *Filosofija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
29. Lieģeniece, D., Nazarova, I. (1999). *Veseluma pieeja valodas apguvē*. Rīga: Raka.
30. Lieģeniece, D. (2003). Pārdomas par 5 – 7 gadus veca bērna sagatavošanu skolai. *Es gribu iet skolā*. Rīga: Puse Plus, 13. – 17. lpp.
31. Lieģeniece, D. (2012). Pārdomas par bērna sagatavošanu skolai. *Ceļā uz skolu*. Rīga: Zvaigzne ABC, 16. – 22. lpp.
32. Lieģeniece, D. (1999). *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. Rīga: Raka.
33. Liepiņa, S. (2003). *Speciālā psiholoģija*. Rīga: Raka.
34. Lūse, J., Miltiņa, I., Tūbele, S. (2012). *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Raka.
35. Markus, D. (2003). *Bērna valoda: no pirmā klieziņa līdz pasakai*. Rīga: Rasa ABC.
36. Meikšāne, Dz. (1998). *Psiholoģija mums pašiem*. Rīga: Raka.
37. Miltiņa, I., Pastare, S. (1995). *Valodas attīstības īpatnības pirmsskolas vecumā*. Rīga: Izglītības attīstības institūts.
38. Miltiņa, I. (2005). *Skaņu izrunas traucējumi*. Rīga: Raka.
39. Morrison, G. S. (2009). *Early Childhood*. Education Today. Kevin M. Davis, 267.lpp.

40. Pučure, I. (2003). 5 – 6 gadus vecu bērnu fiziskās aktivitātes. *Es gribu iet skolā*. Rīga: Puse Plus, 93. – 103. lpp.
41. Puga, E. (2013). *Stkā motorika logopēdijā*. Pieejama: <http://logopeds.info/sika-motorika-logopedija/>.
42. Rozentāle, I. (2012). *Bērnu audzināšanas izaicinājumi informācijas sabiedrībā*.
 a. Pieejams: <http://calis.delfi.lv/berni/psihologija/vecakiem/bernu-audzinanas-izaicinajumi-informācijas-sabiedriba/>.
43. Smita, K., Strika, L. (1998). *Mācīšanās traucējumi: no A līdz Z*. Rīga: Raka.
44. Stangaine, I. (2014). *Pirmsskolas vecuma bērnu runas kultūras izvērtējums rotaļu dialogos*.
 Pieejams: http://pedagogubiblioteka.rpiva.lv/wp-content/uploads/2014/04/7_SZF_168-173lpp.pdf
45. Svence, G. (1998). *Personības attīstības psiholoģija*. Rīga: RPIVA.
46. Špona, A. (2004). *Audzināšanas process teorijā un praksē*. Rīga: Raka
47. Špona, A., Čehlova, Z. (2004). *Pētniecība pedagoģijā*. Rīga: Raka.
48. Šteinberga, A. (2013). *Pedagoģiskā psiholoģija*. Rīga: Raka.
49. Tūbele, S. (2002). *Skolēna runas attīstības vērtēšana*. Rīga: Raka.
50. Udaļcova, J. (1983). *Didaktiskās spēles un rotaļas pirmsskolas vecuma bērnu mācīšanās un audzināšanā*. Rīga: Zvaigzne.
51. Veldre, L. (2016). *Vārdu krājuma paplašināšana sākumskolā*.
 Pieejams: http://www.katolupamatskola.lv/?page_id=14487.
52. Vigule, D. (1998). *K. Dēķēns par pirmsskolas bērnu audzināšanu un attīstību*. Rīga: Vārti.
53. Vidnere, M. (2014). *Pirmsskolas vecuma darbības psiholoģiskās īpatnības*.
 Pieejams: [file:///C:/Users/Inga/Downloads/pirmskolasvec%20\(8\).pdf](file:///C:/Users/Inga/Downloads/pirmskolasvec%20(8).pdf)
54. Vidnere, M. (2011). *Pirmsskolas vecuma darbības psiholoģiskās īpatnības*
 Pieejams: [file:///C:/Users/Inga/Downloads/pirmskolasvec%20\(13\).pdf](file:///C:/Users/Inga/Downloads/pirmskolasvec%20(13).pdf)
55. Vigotskis, L. (2002). *Domāšana un runa*. Rīga: EVE.
56. Арушанова, А. Г. (2004). Речь и речевое общение детей. Формирование грамматического строя речи. 3–7 лет. Методическое пособие для воспитателей. Москва: Мозаика-Синтез.
57. Кольцова, М. М. (2006). *Ребёнок учится говорить*. Екатеринбург: У – Фактория.
58. Красницкая, Б. (1997). *Практикум по дошкольной педагогике*. Москва: Академия.
59. Нищева, Н. В. (2006). *Конспекты подгрупповых логопедических занятий в средней группе детского сада для детей с ОНР*. Санкт –Петербург: Дедство – Пресс.
60. Урунтаева, Г. А. (1996). *Дошкольная психология*. Москва: Академия.

61. Тихеева, Е. И. (1981). *Развитие речи детей*. Москва: Просвещение.

62. Anšpoka, Z., Černova, E., Lanka, A. (2016).

Pieejams:

https://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/metmat/met_iet_pirmsk_prog_ist.pdf

Pielikumi

1. pielikums. Bērnu vārdu krājuma sekmēšanas nosacījumi.....	59
2. pielikums. 5 – 6 gadīgu bērnu vārdu krājums.....	60
3. pielikums. Bērnu vārdu krājuma pārbaudes materiāli.....	61
3.1. pielikums. „Dārzeni”.....	61
3.2. pielikums. „Ūdens transports”.....	62
4. pielikums. Īss bērnu valodas un runas raksturojums 2016. gada rudenī.....	63
5. pielikums. Pasaka par kapteini Reini – prezentācija.....	64
6. pielikums. Rotaļu raksturojums	65
6.1. pielikums. Rotaļa „Nosaki pēc garšas”.....	65
6.2. pielikums. Rotaļa „Es aizgāju uz tirgu”.....	65
6.3. pielikums. Rotaļa „Kas aug manā dārzā”.....	65
6.4. pielikums. Rotaļa „Uzmini pēc apraksta”.....	65

1. pielikums. Bērnu vārdu krājuma sekmēšanas nosacījumi (Freiberga, 2009, 54 – 59)

- paša un kolēģu runas kultūra;
- nozīmīga ir skolotāja balss skaļums, runas temps un izteiksmīgums;
- dabiska runas saskarsme ar bērniem ikdienā;
- prasme integrēt runas attīstības uzdevumus dažādās aktivitātēs un dienas momentos;
- lietu vide grupā, kas izraisa sarunas, paplašina un aktivizē vārdu krājumu, ierosina dažāda veida rotaļas un inscenējumus;
- videi grupā jābūt multisensorai un jāiedarbojas uz bērna uztveri kā vienotam veselumam;
- nozīmīga loma jaunā vārda uztverē ir emocijām – uztveres emocionālais fons un situāciju dažādošana tā izraisīšanā;
- ieklausoties vārdā, izrunāt to uzsvērti vārdu vai vārda daļas un atsaucot atmiņā to nozīmi;
- vizuālo, verbālo un muzikālo līdzekļu iedarbības sinerģētika palielina interesi un palīdz labāk izprast informāciju;
- izmantot vārda semantikas apguvi – fonoloģija, ieklausīšanās vārda skanējumā – kā skan vārds, vārda vairākkārtēja atkārtošana, izrunājot to dažādās intonācijās un skaļumā;
- vārda ritmizēšana pa zilbēm;
- attīstīt bērnos fonemātisko uztveri un fonemātisko dzirdi – meklēt vārdam līdzīgi skanošu vārdu, veidot līdzīgi skanošu vārdu virknītes (tērcīte – mērcīte – ērcīte);
- vārdu paplašināšanā neatsverama nozīme ir daiļliteratūrai un folklorai.

2. pielikums. 5 – 6 gadīgu bērnu vārdu krājums (Smita, Strika, 1998, 321 – 322)

Bērnu vecums	Saprot	Nosauc
5 gadi	<ul style="list-style-type: none"> • Saprot 2500 līdz 2800 vārdu; • Izpilda sarežģītākus trīsdaļīgus norādījumus; • Pazīst atskaņas; • Pazīst galvenās krāsas; • Saprot jēdzienus – smags/viegls, skaļš/kluss, vienāds/nevienāds, garš/īss. 	<ul style="list-style-type: none"> • Nosauc vairākas krāsas; • Atbild uz vienkāršiem jautājumiem – kad, cik bieži, cik ilgi; • Jautā par vārda nozīmi; • Pareizi stāsta garu stāstu; • Saskaita 10 objektus; • Var nosaukt pirmo un pēdējo objektu virknē; • Lieto darbības vārdu nākotnes formā; • Saskaņo īpašības vārdus un lietvārdus; • Atvasina lietvārdus ar galotni tājs –ceļotājs, strādātājs;
6 gadi	<ul style="list-style-type: none"> • Saprot līdz 13000 vārdu; • Saprot pretstatus – ātri/lēni; vienāds/atšķirīgs; vakar/šodien; vairāk/mazāk; daudz/maz; pirms/pēc; • Saprot skaitļu jēdzienus līdz 10; • Pazīst metāla naudu; • Parāda pusi, veselo, labo un kreiso pusi; • Sakārto objektus pēc formas un krāsas. 	<ul style="list-style-type: none"> • Var atbildēt uz jautājumiem – kas būtu, ja...? • Saskaita 12 objektus; • Iemācās skaitīt līdz 30; • Nosauc visus alfabēta burtus; • Raksturo objektu līdzīgās un atšķirīgās īpašības; • Raksturo novietojumu vai virzību – caur, projām, pretī, pāri; • Nosauc objektu stāvokli – pirmais, otrais, trešais; • Secīgi nosauc nedēļas dienas; • Sāk lietot apstākļa vārdus – lēnām; • Skaidri izrunā burtu F.
6,5 gadi	<ul style="list-style-type: none"> • Atšķir labo no kreisās puses. 	<ul style="list-style-type: none"> • Skaidri izrunā burtus V, T, L, Ž, Š; • Teikumus veido no 7 un vairāk vārdiem.

3. pielikums. Bērnu vārdu krājuma pārbaudes materiāli

3.1. pielikums „Dārzeni” (darba autore)

3. pielikums. Bērnu vārdu krājuma pārbaudes materiāli

3.2. pielikums „Ūdens transports” (darba autore)

 <p>Kara kuģis</p>	 <p>Airu laiva</p>	 <p>Prāmis</p>
 <p>Kravas kuģis</p>	 <p>Buru laiva</p>	 <p>Plosts</p>
 <p>Buru laiva</p>	 <p>Jahta</p>	 <p>Katamarāns</p>

4. pielikums. Īss bērnu valodas un runas raksturojums 2018. gada pavasarī

<p>Samantai ir V – lietv.v.; Z – īpašības v.; Z – darbības v. pielietojums. Runa skaidra, runā daudz, bet īsiem teikumiem. Aktīva rotaļās, bet nav intereses mācību procesā. Lasa lēni, burtojot. Labas teatrālas prasmes, ļoti pārspilnē vienkāršās dzīves situācijas un ilgi nevar nomierināties, bieži raud.</p>
<p>Madarai ir A – lietv.v.; V – īpašības v.; A – darbības v. pielietojums. Attīstīta meitene, līderis grupā. Runa skaidra, runā īsos teikumus. Labprāt stāsta, kur bijuši ar ģimeni, ko darījuši brīvdienās. Nosauca un teikumus izmanto daudzus vietniekvārdus. Lasa lēni, pa zīlēm. Ļoti asi uztver zaudējumu vai kāda darba nepareizu izpildi, jo grib, lai viss ir pareizi.</p>
<p>Oliveram ir A – lietv.v.; V – īpašības v.; V – darbības v. pielietojums. Līderis starp puisiem. Valoda raita, bet mazs vārdu krājums. Lasa ļoti lēni, negribīgi. Ātri aizmirst uzdoto un sāk sarunāties, runā arī pa starpu skolotājai, neklausās, izklaidīgs. Runa skaidra un saprotama. Grib uz jautājumiem atbildēt pirmais, jo vārdu krājums ir pietiekoši liels, lai stāstītu un fantazētu.</p>
<p>Katrīnai ir A – lietv.v.; A – īpašības v.; V – darbības v. pielietojums. Ļoti aktīva meitene, lasa pa zīlēm un raksta drukātiem burtiem. Apmeklē daudzus pulciņus. Runa skaidra, daudz stāsta un arī var atstāstīt stāstu. Nezināmo vārdu aizstāj ar sev zināmiem vārdiem (nezināmo vārdu nenosauc, bet apraksta nezināmā vārda būtību). Runa skaidra, māk izrunāt vārdus un izteikt savas domas.</p>
<p>Danielam ir A – lietv.v.; V – īpašības v.; V – darbības v. pielietojums. Bērns nāk no bilingvālas ģimenes, bet runā labā latviešu valodā, bez akcenta. Runā arī krieviski. Zēns aktīvs, lasa labi, pa zīlēm. Māk izteikt savas domas un stāstīt stāstu pēc bildēm viņam nesagādā problēmas.</p>
<p>Henrijam ir A – lietv.v.; V – īpašības v.; A – darbības v. pielietojums. Ļoti centīgs, atbildīgi izdara darbus, bagāts vārdu krājums, runa labi attīstīta. Labi stāsta, atstāsta un labi atbild uz uzdotajiem jautājumiem. Zina burtus un pamazām sāk lasīt. Komunicē ar nepazīstamiem ļoti rezervēti, piesardzīgi.</p>
<p>Līvai ir A – lietv.v.; V – īpašības v.; A – darbības v. pielietojums. Runa skaidra, teikumi īsi, ja nevar izteikties nepietiekama vārdu krājuma dēļ „noslēdzas” un neatbild. Lasa lēni, burtojot. Līva tāpat kā Madara ļoti smagi uztver zaudējumu spēlē vai rotaļās. Valoda raita un bagāta ar vārdšķiru pielietojumu.</p>
<p>Danielai ir A – lietv.v.; V – īpašības v.; Z – darbības v. pielietojums. Runā ātri (dažreiz ļoti jāieklausās, lai saprastu Danielas teikto), bet īsiem teikumiem. Lasa negribīgi, burtojot. Lai izpatiktu citiem grupas bērniem var runāt izdomātas lietas, lai iemantotu grupas bērnu draudzību. Runa skaidra, saprotama, labprāt iesaistās stāstīšanā par brīvdienu notikumiem un pasaku atstāstīšanu.</p>
<p>Sofijai ir Z – lietv.v.; Z – īpašības v.; Z – darbības v. pielietojums. Kautrīga, maz komunicē ar vienaudžiem, maz runā, mazs vārdu krājums. Reizēm jauc gadalaikus un reizēm nesaprot vārdu būtību. Runā klusi un nepārliecināti, bet kad runā, tad runa saprotama. Lasa burtojot un ļoti lēni, nelabprāt. Bieži atbild ar vienu vārdu jā vai nē. Adaptācijas periods ļoti lēns.</p>
<p>Deivim ir V – lietv.v.; Z – īpašības v.; Z – darbības v. pielietojums. Runa skaidra, mazs vārdu krājums. Teikumi īsi, nevar skaidri izteikt savu domu. Lasa nelabprāt, burtojot. Komunikācijā ar vienaudžiem ļoti aktīvs un parasti dara pāri citiem bērniem, mīl darīt visu pa savam.</p>

Izmantotie apzīmējumi: augsts verbālais līmenis – **A**, vidējs verbālais līmenis – **V**, zems verbālais līmenis – **Z**.

5. pielikums. „Stāsts par kapteini Reini” – prezentācija

<p>Kapteinis Reinis</p> 	<p>Pasažieru kuģis - LAINERIS</p> 	<p>Buru kuģis</p>
<p>Kara kuģis</p> 	<p>Kravas kuģis</p> 	<p>Stūrmanis</p>
<p>Bocmanis</p> 	<p>Matrozis</p> 	<p>Koks Roberts</p>
<p>Vēstule pudelē</p> 		<p>Dārzeni</p>

6. pielikums. Rotaļu raksturojums

6.1. pielikums. Rotaļa „Nosaki pēc garšas” (Udaļcova, 1982, 68)

Mērķis: Nostiprināt bērniem prasmi pēc garšas noteikt dārzeņus un nostiprināt prasmi vārdos apzīmēt to īpašības.

Rotaļas gaita: Kravas kuģis ir atvedis novākto dārzeņu ražu – dažādus dārzeņus. Noskaidrojam, ka tie visi ir dārzeņi. Skolotāja ņem no kravas kuģa pa vienam dārzeņim un dod katram bērnam. Pēc skolotājas aicinājuma katrs bērns pastāsta par savu dārzeņi, kas tas ir par dārzeņi, kāds tas ir un kāda tam ir garša. Skolotāja dārzeņus nomizo un sagriež šķēlītēs vai gabaliņos. Bērni aizver acis un skolotāja ieliek katram bērnam mutē dārzeņa gabaliņu no kāda dārzeņa. Bērniem jānosaka, kādi dārzeņi viņi ēd un jānoraksturo tā garša. Rotaļā dārzeņu vietā var izmantot arī augļus.

6.2. pielikums. Rotaļa „Es aizgāju uz tirgu” (Bakisa, Romēns, 1997, 109)

Mērķis: Attīstīt atmiņu, nostiprināt prasmi dārzeņu nosaukumus lietot savā runā.

Rotaļas gaita: Skolotāja aicina bērnus „iepirkties” un izvēlēties vienu preci – dārzeņi, sakot – Es aizgāju un uz tirgu un nopirku....(nosauc dārzeņi, ko nopirki) un dod groziņu tālāk nākamajam bērnam. Nākamais bērns nosauc gan savu dārzeņi, ko nopircis, gan pirmā bērna iegādāto dārzeņi. Tas turpinās tik ilgi, kamēr bērni spēj atcerēties pareizā secībā nopirktās preces.

6.3. pielikums. Rotaļa „Kas aug manā dārzā” (Udaļcova, 1983, 32)

Mērķis: Attīstīt domāšanu, nostiprināt vārdu krājumā lietvārdus, darbības vārdus un īpašības vārdus.

Rotaļas gaita: Skolotāja uz galda kaudzītē ir salikusi kartītes ar dārzeņu attēliem uz leju. Bērni ņem pa vienam dārzeņim – stāsta kas aug bērna dārzā – dārzeņis, nosauc kā to sauc, kādas ir viņa īpašības un, kur tas aug (zem zemes, virs zemes) un ko no šī dārzeņa var pagatavot. Ja bērns par izvēlēto dārzeņi pastāsta visu pareizi, tad bērns saņem kartīti. Uzvar tas, kas saņēmis visvairāk dārzeņu kartītes.

6.4. pielikums. Rotaļa „Uzmini pēc apraksta?” (Нищева, 2006, 69)

Mērķis: Attīstīt dzirdes atmiņu, pilnveidot vārdu krājumu ar īpašības vārdiem, kas raksturo dārzeņus, mācēt atšķirt un nosaukt to raksturīgākās īpašības.

Rotaļas gaita: Maisiņā ir paslēpti dažādi dārzeņi. Skolotāja izstāsta, ka bērniem būs jāuzmin, kādi dārzeņi atrodas maisiņā. Kad bērns sataustījis un apdomājies, seko dārzeņa apraksts. Piemēram, šis dārzeņis ir apaļš, ciets, ar krunkainu virsmu, aug virs zeme un ir zaļā krāsā. Bērniem ir jāatmin, kādu dārzeņi bērns ir raksturojis. Šo rotaļu var izspēlēt, veidojot aprakstus gan par dārzeņiem vai augļiem.